T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK TÜRKMENELİ'NDE TELAFER'İN KONUMU VE DR. HÜSEYİN İLHANLI ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed Akrem Esmaıl ARNEEK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ANKARA, 2023

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

IRAK TÜRKMENELİ'NDE TELAFER'İN KONUMU VE DR. HÜSEYİN İLHANLI ÜZERİNE BİR İNCELEME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhammed ARNEEK

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Tez Danışman

Prof. Dr. Nihal ÇALIŞKAN

ANKARA, 2023

ONAY SAYFASI

Muhammed ARNEEK tarafından hazırlanan "Irak Türkmeneli'nde Telafer'in Konumu ve Dr. Hüseyin İlhanlı Üzerine Bir İnceleme" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı		**Kurumu**	**İmza**
Danışman: Prof. Dr. Nihan ÇALIŞKAN		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☑	Red ☐		
Dr. Öğr. Üyesi Ceren SELVİ		Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	
Kabul ☑	Red ☐		
Doç. Dr. Burcu ÖZTÜRK		Kastamonu Üniversitesi	
Kabul ☑	Red ☐		

Tez Savunma Tarihi: 29/09/2023

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Yaşar YİĞİT

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (29/09/2023)

Muhammed ARNEEK

İTHAF

Sevgili amcam Dr. Hüseyin İlhanlı’nın ruhuna ithafen, onu özlemle anıyorum.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sürecinde bana destek olan, her zaman bir hocadan ziyade arkadaş gibi yaklaşan ve tezimde ortaya çıkan problemlerin çözümünde emeği olan değerli tez danışmanım Prof. Dr. Nihal Çalışkan'a teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Sıcaklığı, güler yüzü ve yardımları sayesinde tez çalışmam daha verimli ve keyifli bir deneyim hâline gelmiştir.

Aynı zamanda, uzun süre boyunca maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen, daima iyi, berrak ve duru olanı öğütleyen aileme de teşekkür etmek istiyorum. Sevgi ve destekleri benim için büyük bir motivasyon kaynağı olmuştur. Bu teşekkürlerime ek olarak verdiği değerli öneriler ve katkılarıyla tezimin kalitesini artırmama yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Mine Nihan Doğan'a minnettarlığımı ifade ediyorum. Ne kadar teşekkür etsem azdır.

Son olarak, paylaştıkları deneyimler ve destekleri için, tez çalışmamı daha keyifli ve kolay bir şekilde ilerletmemi sağlayan sevgili arkadaşlarım; Aye, Ahmet, Taha ve Rafet'e teşekkür etmeyi borç bilirim.

ÖNSÖZ

“Irak Türkmeneli’nde Telafer’in Konumu ve Dr. Hüseyin İlhanlı Üzerine Bir İnceleme” başlıklı çalışma; Irak Türklerinin Irak’a yerleşme macerasının başlangıcı olan 674 yılından itibaren gelişen olayları, Orta Asya bozkırlarından kafileler hâlinde gelerek Irak’a yerleşme serüvenlerini Telafer özelinde ele alarak Telafer’in ünlü şairlerinden Prof. Dr. Hüseyin İlhanlı’nın şiirlerine odaklanmıştır. Zengin bir bilgi birikimine ve derin bir tarihsel kültüre sahip olan Prof. Dr. Hüseyin İlhanlı, millî duygularını ön plana çıkararak Irak Türkmen edebiyatının gücünü şiirlerinde etkileyici bir şekilde yansıtır. Irak Türkmenlerinin uzun yıllar boyunca maruz kaldığı zulümleri şiirlerinde işleyerek onların duygularını etkili bir biçimde ifade e

Irak Türkmenleri, bu bölgeye dillerini, edebiyatlarını ve kültürlerini de getirerek bu toprakları kadim Türk yurtlarına dönüştürmüşlerdir. Her milletin kendi dilini konuştuğu gibi, bu dil aracılığıyla yaratılan edebiyatı da vardır. Bir milletin yaşadığı sosyal ve siyasi olaylar, insanların düşünce yapısını belirleyici bir etken olduğu gibi, bu durum eli kalem tutan yazarların eserlerini de etkilemiştir. Edebiyat alanında da bu etkilenmeden bahsetmek mümkündür. Irak Türkmenlerinin sahip olduğu edebî miras, yazılı ve sözlü alanlarda büyük bir zenginlik sunmuş olsa da çeşitli dönemlerde baskılara maruz kalmıştır. Irak Türkmen edebiyatçıları, eserlerinde halk kültürünü, türküleri ve mahalli ağızları kullanarak Türk edebiyatına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Irak’ta devletler ve beylikler kuran Irak Türkmenleri, Türkmen edebiyatı içinde birçok önemli şair ve yazar yetiştirmiştir. Özellikle Nesîmi, Fuzûlî ve Bağdatlı Rûhi gibi ünlü şairler ve yazarlar Irak Türkmenlerinden çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküşünden sonra kurulan Irak Devleti’nin uzun yıllar baskısına rağmen, edebiyat ve sanat alanında yetiştirdiği sanatçılar aracılığıyla mücadelesini sürdürmüş ve kültürel kimliğini korumayı başarmışlardır.

Eski Türkmen edebiyatında en çok kullanılan türün şiir olduğu görülmektedir. Irak Türkmenlerinin diğer Türk boylarında olduğu gibi sözlü geleneğe yatkın olmaları nedeniyle ve baskıcı dönemlerde toplumu bir arada tutmak amacıyla diğer türlerden daha fazla ön plana çıkan şiir, hızla gelişmiştir. Şiir, Türkmen halkı için ıstıraplarını ifade etme ve duygusal anlamda rahatlama açısından büyük bir öneme sahiptir. Irak Türkmenlerinin şairleri, bu duyguları canlı tutan ve yaşatan en önemli kişilerdir. Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Irak Türkmen edebiyatının kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bu farklılıkların

oluşmasında Irak'ın coğrafi konumu ve zaman içinde diğer kültürlerle etkileşimde bulunması önemli bir rol oynamıştır. Ancak ne yazık ki, Irak Türkmen edebiyatının ilk dönemlerinde Nesîmî, Fuzûlî ve Rûhî gibi şairlerden önce, Türkmen edebiyatçılarının yazılı eserlerine rastlanmamıştır. Eski Türkmen edebiyatı şairleri genellikle aruz ölçüsünü tercih ederken son dönem şairlerinin çoğu hece ölçüsünü başarılı bir şekilde şiirlerine uygulamışlardır.

Bu çalışma; önsöz dışında giriş, farklı başlıklar içeren üç bölüm, kaynakça ve eklerden oluşmaktadır. Girişte çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve beklenen yararlar hakkında bilgiler verilmiştir. Birinci bölümde Irak tarihine genel bir bakış sunulmuş ve Türkmenlerin Irak'a gelişi, Türkmen adı, Irak Türkmenlerinin konuşma dili, Irak Türkmen edebiyatı tarihi ve önemli simaları, halk edebiyatı, yazılı edebiyat ve ortak devir gibi konular ele alınmıştır. Ayrıca Irak'ın nüfus sayımı ve Türkmenlerin yerleştiği coğrafya hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde şair Hüseyin İhanlı'nın hayatı ve edebî kişiliği üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise İlhanlı'nın şiirleri tematik olarak aşk, beşerî aşk, ilahi aşk, Hz. Muhammed, münacat, vatan, millet ve memleket sevgisi, Türkmeneli, Türk, Türkçülük, dil sevgisi, aile, edebî ve içtimai şahsiyetler, doğa, tabiat, dostluk ve arkadaşlık, özlem, gurbet, gam, keder, sitem ve talih, ayrılık, öğüt ve mesaj başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın genel bir değerlendirmesi sonuç bölümünde sunulmuştur. Kullanılan kaynaklar ise kaynakça bölümünde listelenmiştir. Ekler bölümünde de şair Hüseyin İhanlı'nın şiirleri ve resimlerine yer verilmiştir. Çalışmanın Telafer'in konumu ile şair Hüseyin İhanlı'nın hayatı ve şiirleri üzerine yapılan detaylı bir inceleme olduğu önemle belirtilmelidir.

ÖZET

Irak Türkmeneli'nde Telafer'in Konumu ve Dr. Hüseyin İlhanlı Üzerine Bir İnceleme

Irak Türkmen edebiyatı, Irak'ın kuzey bölgelerinde yaşayan ve Irak Türkmen ağzını konuşan etnik bir grubun sanatsal faaliyetlerinden meydana gelmektedir. Yazı dili olarak Türkiye Türkçesini kullanan Irak Türkmen edebiyatı, geçmişten günümüze önemli şair ve yazarlar yetiştirmiştir. Irak Türkmen kültür ve sanat dünyasında yer alan isimlerin keşfedilmesi ve eserlerinin belgelenmesi, bu bölgedeki kültürel zenginliğin korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma, şair Hüseyin İlhanlı'nın eserleri üzerine odaklanarak, Irak Türkmen kültüründeki önemli bir edebiyat hazinesini gün yüzüne çıkarmayı amaçlamaktadır. Tez, şairin eserlerinin farklı sunum biçimlerini, özellikle YouTube gibi çevrimiçi platformlarda paylaşılan şarkılar ve yazılı olarak saklanan defterler ve evraklar üzerinden incelenmektedir. Hüseyin İlhanlı'nın edebî kişiliği, ele aldığı temalar ve kullanmış olduğu anlatım tarzı detaylı bir şekilde analiz edilmiş ve Irak Türkmen kültüründeki yeri üzerine vurgu yapılmıştır. Tez, şairin eserlerini daha geniş bir kitleye tanıtmayı hedeflerken gelecekte kitap formatında yayınlanması için bir temel oluşturmayı amaçlamaktadır. Böylece, İlhanlı'nın eserleri daha geniş bir okuyucu kitlesi tarafından keşfedilecek ve Irak Türkmen kültürünün zenginliği daha geniş bir kapsamda tanıtılmış olacaktır.

Anahtar kelimeler: Hüseyin İlhanlı, Irak Türkmenleri, Şiir çözümlemesi, Telafer, Türkmen Edebiyatı.

ABSTRACT

Telafer's Location in Iraqi Turkman Area and Examination Of Dr Huseyin Ilhanlı

Iraqi Turkmen literature consists of the artistic activities of an ethnic group living in the northern regions of Iraq and speaking the Iraqi Turkmen dialect. The Turkmen people who settled in the geographical area of Iraq have a rich literary tradition within Turkish literary history. Turkmen literature in Iraq, which employs Turkish from Turkey as its written language, has nurtured significant poets and writers from the past to the present. The exploration and documentation of the names involved in Turkmen culture and the arts hold immense importance in preserving the cultural richness of this region. This study aims to highlight a crucial literary treasure of Iraqi Turkmen culture by focusing on the works of the poet Hüseyin İlhanlı. The thesis examines various forms of presentation of the poet's works, particularly those shared on online platforms such as YouTube, as well as written records and documents. Hüseyin İlhanlı's literary persona, the themes he explores, and his chosen narrative style have been meticulously analyzed, emphasizing his place within Iraqi Turkmen culture. The thesis strives to introduce the poet's works to a broader audience while also laying the groundwork for future publication in book format. This way, a wider readership will discover İlhanlı's works, and the richness of Iraqi Turkmen culture will be presented more extensively.

Keywords: Huseyin Ilhanlı, Iraqi Turkmen, Poetry Analysis, Tal Afar, Turkmen Literature.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **İ**

ABSTRACT ..... **İİ**

İÇİNDEKİLER ..... **İİİ**

KISALTMALAR ..... **V**

ŞEKİLLER DİZİNİ ..... **Vİİ**

GİRİŞ **1**

1. IRAK TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ **3**

1.1. TÜRKMENLERİN IRAK'A GELİŞİ 4

1.1.1. Türkmen Adı *6*

1.1.2. Irak Türkmenlerinin konuşma dili *7*

1.1.3. Irak Türkmen Edebiyatı Tarihî ve Belli Başlı Simaları *9*

1.1.4. Irak Türkmen Halk Edebiyatı *11*

1.1.5. Türkmen Yazılı Edebiyatı *14*

1.1.6. Ortak Devir *14*

1.1.7. Çağdaş Dönem *16*

1.2. IRAK'IN ÜLKE BİLGİERİ 19

1.2.1. Irak Türkmenlerin Yerleştiği Coğrafya *21*

1.2.2. Irak'ın Nüfus Sayımı *22*

1.2.3. Ninava İli *23*

1.2.4. Telafer İlçesi *24*

1.2.5. Selahattin İli *26*

1.2.6. Erbil İli *27*

1.2.7. Kerkük İli *27*

1.2.8. Altunköprü İlçesi *28*

1.2.9. Bağdat İli *28*

1.2.10. Diyale İli *28*

2. DR. HÜSEYİN İLHANLI'NIN HAYATI **30**

2.1. EDEBÎ KİŞİLİĞİ 31

3. ŞİİRLERİN TEMATİK ÇÖZÜMLENMESİ **36**

3.1. GENEL OLARAK AŞK 36

3.2. BEŞERÎ AŞK 37

3.3. İLAHİ AŞK 46

3.4. HZ. MUHAMMED 49

3.5. MÜNACAT 51

3.6. VATAN 56
3.7. MİLLET VE MEMLEKET SEVGİSİ 62
3.8. TÜRKMENELİ 66
3.9. TÜRK, TÜRKMEN, TÜRKÇÜLÜK, DİL SEVGİSİ 75
3.10. AİLE 80
3.11. EDEBÎ VE İÇTİMAİ ŞAHSİYETLER 84
3.12. TABİAT 97
3.13. DOSTLUK VE ARKADAŞLIK 100
3.14. ÖZLEM, GURBET 105
3.15. GAM, KEDER, SİTEM VE TALİH 117
3.16. AYRILIK 123
3.17. ÖĞÜT VE MESAJ (NASİHAT) 128
3.18. ŞARKILAR 133

SONUÇ 139

KAYNAKÇA 140

EKLER 146

KISALTMALAR

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

Ar : Arapça

CC : "Celle Celaluhu"

DAİŞ : "ed-Devletu'l-İslâmiyye fi'l-Irak ve'ş-Şâm"

Fak : Fakültesi

H : Hicri

Haz : Hazırlayan

ITC : Irak Türkmen Cephesi

KDP : Kürdistan Demokratik Partisi

Km : Kilo metre

KYB : Kürdistan Yurtsever Birliği Partisi

M.Ö : Milattan önce

M : Miladi

A.S.V : Alayhi Salatu ve Selam

S.A.V : Salla Allahu aleyhi ve sellem

S : Sayfa

Üni : Üniversite

vb : ve benzeri

vd : ve diğeri

Yy : Yüzyılda

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. …….22
Şekil 2. …….26

GİRİŞ

Problemin Niteliği, Kapsamı ve Sınırları

Bu tezde, Telaferli Türkmen şairi Hüseyin İlhanlı'nın hayatı, eserleri ve şiirlerinin tema incelenmesi ele alınmıştır. Tezin niteliği, İlhanlı'nın hayatı ve edebî mirasının detaylı bir şekilde incelenmesi ve özellikle şiirlerinin taşıdığı temaların analiz edilmesidir. İlhanlı'nın yaşamı, edebî ve kültürel arka planıyla birlikte ele alınmış, şiirlerinin temaları ve içerikleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, Irak Türkmenleri hakkında genel bilgi verme amacı gütmektedir. Bu nitelik doğrultusunda Türkmenlerin kültürel ve edebî katkılarına da değinilmiştir.

Problem ve Alt Problemler

Çalışmanın temel problemi "Irak Türkmen Şairlerinden Hüseyin İlhanlı'nın hayatı ve şiirleri üzerine bir İnceleme" olup bu konuya bağlı alt problemler aşağıda verilmiştir.

1. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın biyografisi: İlhanlı'nın doğum yeri, ailesi, eğitimi, mesleği ve yaşamıyla ilgili detaylı bilgilerin araştırılması.

2. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinin tarihsel ve kültürel arka planı: İlhanlı'nın şiirlerinin yazıldığı dönemdeki Irak Türkmenleri ve genel olarak Irak edebiyatıyla ilişkisi.

3. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinin tema analizi: İlhanlı'nın şiirlerinde ele aldığı temaların ve konuların belirlenmesi ve incelenmesi.

4. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinin dil özellikleri: İlhanlı'nın şiirlerindeki dil kullanımı, biçim özellikleri, sözcük seçimi ve şiir dilindeki etkileşimlerin analizi.

5. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinin toplumsal ve kültürel yansımaları: İlhanlı'nın şiirlerindeki toplumsal, kültürel ve siyasi konuların incelenmesi ve yansımalarının belirlenmesi.

6. Dr. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinin belgelenmesi: İlhanlı'nın şiirlerinin toplanması, derlenmesi ve kaynaklara dayalı bir şekilde belgelenmesi.

Araştırmanın Amaçları ve Beklenen Yararlar

Irak Türkmenleri, bugün Irak topraklarında yaşayan milletler içerisinde yaklaşık üç milyon nüfusu ile üçüncü sırada yer almaktadır. Bu bölgede yaşanan durumlara istinaden diğer azınlık grupların kaderiyle özdeşleşmiştir. Ancak, en fazla kenara itilen ve ötekileştirilmeye çalışılan millet Irak Türkmenlerine olmuştur. Bu coğrafyadan izlerinin silinmeye çalışılması buradaki insanların sanat ve kültür hayatında yer alan insanların eserlerinin tanıtılması ve kültürel canlılığın korunması açısından önemlidir.

Irak Türkmenlerinin günümüzde bulundukları durumun Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerine yansımıtır. dolayısıyla bu şiirlerin ortaya çıkarılması çözümlenmesi gerekli duyulmuştur.

Irak Türkmen Türkçesinin dil canlılığının gösterilmesi ve bilim alemine tanıtılması amaçlanmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Tezin ön hazırlık aşmasında şairin hayatı ile ilgili ve dağınık şekilde olup 1980'lerden beri yazılan şiirleri yakınları ile yüz yüze görüşerek; Gazete, özel defterleri ve şarkılar gibi farklı kaynaklardan bir araya getirilip değerlendirilmiştir. Çalışmanın temel yöntemi şiir metini doküman incelemesi yöntemi ile tematik bakımından incelenmiştir.

1. IRAK TARİHİNE GENEL BİR BAKIŞ

Asya kıtasının Batısında yer alan ve eskiden Mezopotamya adıyla anılan bölgeye günümüzde Irak Cumhuriyeti adı verilmektedir. Dicle ile Fırat nehri ülkenin başından Basra körfezine kadar devam etmektedir. Ülkenin Kuzeydoğusunda Zagros ile Toros dağları, Batısında ise Arap Yarım Adası düşmektedir.

Bugünkü Irak'ın büyük bir kısmını kapsayan Mezopotamya M. Ö. 4000-4500 yılları arasında Sümerler tarafından yurt edinilmiştir. Sümerlerden sonra Babil, Aşur ve Akad gibi uygarlıklarına da ev sahipliği yapmıştır. Antik dönemde adı "Uruk" iken Arap coğrafyacıları tarafından "Verka" olarak adlandırılmıştır. Zamanla bu isim "Irak" olarak çevirilmiştir. İlginç bir şekilde, hem "Irak" hem de "Uruk" kelimelerinde Türkçe kökenli izler bulunmaktadır. Bu da onun Türkçe kökenli olduğunu düşündüren bir unsur olarak kabul edilmektedir (Kevseroğlu 2012: 9). Ayrıca Irak ismi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde, merkeze olan uzaklığından ötürü "ırak" kelimesi ile adlandırılmıştır (Küzeci 2009: 1). Bu bilgiler, Irak'ın tarihini ve isminin kökenini anlatan bir özet niteliği taşımaktadır. Mezopotamya'nın İslam-Arap egemenliğine geçiş dönemi ise, M. 637'de Sa'ad bin Vakkas'ın el-Kadisiye'de Sasanilere karşı kazandığı kesin zaferi ile başlamıştır. Ardından M. 642'de Nihavend Meydan Muharebesi'nde Sasanilere verilen son darbeyle Mezopotamya, yanı sıra İran'ın batı ve orta kesimleri de İslam-Arap egemenliğine altına alınmıştır. Bu dönemde askeri merkezler olarak kurulan Basra ve Kufa, zamanla zengin kentlere dönüşerek dinsel ve siyasal açıdan büyük önem kazanmıştır (Kevseroğlu 2012: 10).

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1535-1917 tarihleri arasında egemen olduğu bir bölge olan Irak, Lozan Antlaşmasından sonra İngilizlerin idaresine geçmiştir. 1971 yılında ise İngiltere'nin Ortadoğu'dan çekilmesiyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bu bölge üzerindeki etkinliği artmıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte ABD, Irak'a özel bir politik ilgisi olmuştur. 1932 yılında Milletler Cemiyeti'nin üyesi olarak, Ortadoğu'da tam anlamıyla bir devlet statüsü kazanmıştır. Bu tarihsel gelişim çerçevesinde, daha önceleri bir Irak devleti ya da bir Irak halkı mevcut olmamıştır (Küzeci 2009: 2).

Irak, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Musul, Bağdat ve Basra eyaletlerinin birleşmesiyle meydana gelmiştir. Bu birleşme, üç asil ve birkaç etnik grubun bir arada yaşamasıyla Irak'ı bir mozaik ülke hâline getirmiştir. Nüfusu yaklaşık 30 milyon olan Irak'ın yüzde 97'si Müslüman, geriye kalan yüzde 3 ise gayrimüslimdir. Müslümanların yüzde 50'si

Şii, yüzde 40'ı Sünni ve geri kalan yüzde 10'u diğer mezheplere mensuptur. Irak'ın etnik dağılımı ise yüzde 61'i Arap, yüzde 18'i Kürt, yüzde 13'ü Türkmen, yüzde 4'ü Arami (Süryani) ve yüzde 4'ü Yezidi, Ermeni ve diğer etnik unsurlardan oluşmaktadır.

Irak, 1918-1921 tarihleri arasında İngiliz mandası altında varlığını sürdürürken tarihinin dönüm noktalarından biri olan 23 Ağustos 1921 tarihinde Kraliyet dönemi başlamıştır. Ülkenin ilk anayasası, 1925 yılında "Irak Temel Kanunu" adı altında kabul edilmiştir. Daha sonra, 1932 yılında "Temel İlkeler Deklarasyonu"nu kabul ederek Cemiyeti Akvam üyeliğine kabul edilmiş, böylece 3 Ekim 1932 tarihî, Irak devletinin kuruluşu olarak tarihe geçmiştir. Ancak tarihî değiştiren olaylardan biri olan 14 Temmuz 1958 Devrimi ile Irak Cumhuriyeti ilan edilmiştir. Bu önemli dönüşümle birlikte, ülkenin yönetim biçimi ve siyasi yapısı köklü bir değişim yaşamıştır (Ketene 2000: 326-328).

18 il merkezinden oluşan Irak, günümüzde varlığını sürdüren bir devlet olup resmi adıyla "Irak Cumhuriyeti" veya Arapça'da "Cumhuriyetül-Irak" olarak bilinmektedir. Ortadoğu'da, Basra Körfezi'nin kuzeybatı ucunda konumlanmıştır ve Türkiye ile kuzeyde, İran ile doğuda, Basra Körfezi ile güneydoğuda, Kuveyt ve Suudi Arabistan ile güneyde, Ürdün ve Suriye ile batıda sınır komşusudur. Toplam yüzölçümü 438,317 kilometrekare olup bunun 24 km'lik kısmı iç suları içermektedir. Ülke, kuzeyden güneye 1,390 km ve doğudan batıya 1,250 km boyunca uzanmaktadır. (Kevseroğlu 2017: 12).

Planlama Bakanlığı'nın sözcüsü Abdul-Zahra Al-Hindawi'nin yaptığı açıklamaya göre, Irak'ın nüfus tespit sayısı, Merkezi İstatistik Bürosu tarafından uluslararası istatistik standartlarına uygun olarak hazırlanan nüfus tahminlerine dayanmaktadır. Irak Planlama Bakanlığı, 2020 yılı tahmini nüfus sayısının 40 milyona ulaştığını duyurmuştur. Söz konusu açıklamada, bu nüfus rakamının erkekler için %50,50, kadınlar için ise %49,5 şeklinde dağıtıldığı ifade edilmiştir (Irak Planlama Bakanlığı 2020: 1).

1.1. Türkmenlerin Irak'a Gelişi

Türkmenlerin Irak topraklarına gelişi ve yerleşimi uzun bir tarihî süreç kapsamaktadır. Tarihçilere göre Orta Asya'dan Anadolu ve Mezopotamya bölgelerine göç etmişleridir (Arabacı 2009: 447). Irak'ta ilk Türk yerleşimi H. 54 (M. 674) Emevîlerin halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen komutan Übeydullah bin Ziyad, 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun Nehri'ni geçerek Buhara'ya yönelmiştir. Buhara prensesi Kaboç Hatun idaresinde

bulunan Türk askerleriyle şiddetli çatışmalardan sonra sulh yapmak zorunda kalmışlardır. Sulh anlaşmasından sonra Übeydullah, yanında Türk askerleriyle Irak'a gitmiş ve onları Basra vilayetine yerleştirmiştir (Saatçi 2003: 20). Türkler, savaş ve çarpışmalarda gösterdikleri büyük kudret ve yeteneklerinden ötürü Emevîlerin ardından hilafeti devralan Abbasîler döneminde devletin önemli kademelerinde görev yapmış ve iktidarı ele geçirmiştir (Hürmüzlü 2006: 9). Abbasîler döneminde, özellikle annesi Türk kökenli olan Halife Mu'tasım, Türklere olan büyük güveni sayesinde Irak'a olan Türk göçlerini durduramamıştır. Mu'tasım, Türk geleneklerine uygun davranışlar sergileyerek Türklerden oluşturduğu Hassa askerleriyle diğer askerlerden farklı ve gösterişli bir birlik kurmuştur. Ayrıca, Halife Harun Reşit (M.786-806), muhafız birliğini tamamen Türklerden oluşturmuştur. Abbasiler dönemi, Irak'ta yaşayan Türkmenler için altın bir dönem olarak kabul edilmektedir. Çünkü tarihî kaynaklardan edinilen bilgilere göre bu dönemde Türkler, devletin üst düzey ve hassas kademelerinde görev alarak halifelerin güvenini kazanmışlardır (Bayatlı 2017: 24).

Irak'a ikinci Türk akını, M. 1040 yılından sonra daha yoğun bir şekilde başlamıştır. Özellikle 1050-1054 yılları arasında, Oğuz boylarıyla birlikte Türkmenler de büyük gruplar hâlinde düzenli bir şekilde Irak bölgesine gelmişlerdir (Canatan 2021: 23). Bu yoğun göç dalgası, özellikle Selçuklular döneminde gerçekleşmiştir. 1055 yılında Büyük Selçuklu Hükümdarı Sultan Tuğrul Bey'in Bağdat'a gitmesi ve Halife El-Kaim'in saltanatı ona bırakmasıyla birlikte binlerce Türkmen Orta Asya'dan Irak topraklarına girmiş ve ülkenin farklı bölgelerine yerleşmiştir (Bayatlı 2017: 25). Türkmenler, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasında sonra çeşitli beylikler kurarak yeni dönemler başlatmıştır. Musul'da Zengi Atabeyleri (1127-1233), Erbil'de Zeyneddin Küçükoğulları (1144-1233), Kerkük'te ise Kıpçaklar (1130-1113) hüküm sürmüştür. Zaman değişim ile Moğollar (1258) ve ardından Timur dönemi, Karakoyunlular (1141-1468) ve Akkoyunlular'dan (1468-1408) oluşan büyük gruplar hâlinde Irak'a gelip yerleşmişlerdir. Eski Karakoyunluların torunları, Musul ve çevresinde günümüze kadar varlıklarını sürdürmüştür. Timur, büyük Türkmen boyu olan Sarıluları Irak'a sürgün etmiştir. Bugün Musul, Erbil, Hanekin, Kerkük ve Mendeli'de yaşayan Türkler, bu tarihî sürecin mirasçılarıdır. Bu bölgede Moğolca ve Kıpçak'ça unsurlarının da izleri görülmektedir (Uluhan 2021: 17).

Bugün nüfusu yaklaşık üç buçuk milyon olan Irak Türkmenlerinin Oğuzların Bozok kolundan oldukları tarihçiler tarafından ileri sürülmektedir. Irak Türkmenleri Anadolu Türkleri gibi, saf ve temiz dilleri vardır. Irak Türkmenleri tarımla ve ticaretle

uğraşmaktadırlar. Musul ile etrafındaki kasabalar ve özellikle Telafer, Nebi Yunus ve Reşidiye, Erbil ve Kerkük şehirlerinin yanı sıra bu şehirler etrafındaki köy ve kasabalar; Altınköprü, Kuştepe, Dakuk, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Tavuk, Karatepe, Salahiyye, Kifri, Leylan, Bağdat ve Bağdat'ın doğu ve güneydoğusunda yer alan Hanekin, Mendeli, Kızılrabat, Bedre, Cessan kasaba ve kazalarının yanı sıra bunlara bağlı çok sayıda köy ve mezra Türklerin yerleşim bölgeleri olmuştur (Saatçi 1996: 33). Irak Türkmenleri, Emevîler, Abbasiler Buveyhoğulları, Selçuklular ve Osmanlılar olmak üzere beş önemli dönemde Irak'a gelmişler ve buraları kendilerine vatan edinmişlerdir. Selçuklular dönemi Irak Türkmenleri için bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde ilk defa "Türkmen" sözcüğü telâffuz edilmiştir (Hürmüzlü 2005: 72).

Irak Türkmenleri, birçok devlet ve beylikler kurmuşlardır. Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde refahı, saadeti, adaleti ve güveni sağlamışlar ve hizmet vermişlerdir. Osmanlı döneminde ise Türkmenler Irak'ı vatan saymışlardır. Kanuni Sultan Süleyman ve IV. Murat zamanında Türkmenlerin Irak'ın kuzey bölgesine yerleştikleri gözden kaçmamaktadır. Burada ülkenin kalkınmasında ve gelişmesinde büyük roller üstlendiklerinden söz edilmektedir. Ancak daha sonra Türkmenlerin kaderi değişmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngilizlerin Bağdat'ı fiilen işgal etmeleri ve bayraklarının Musul semalarında dalgalanması neticesinde Türkmen birlikleri Irak'tan çekilmeye başlamışlardır. 1922 yılında Irak İngiltere'nin himayesi altına girmiştir. 1923 yılında Lozan Barış Anlaşması'nın imzalanmasından sonra acı günler başlamıştır. Musul, Erbil, Kerkük ve diğer yerleşim bölgeleri Ulusal Antlaşması sınırları dışında tutulmuştur. Bu yıllarda Irak Türkmenleri çok acı çekmişlerdir. Katliamlar yapılmış, şehitler verilmiş ve Sabit haklarından mahrum edilmişlerdir. Bu katliamlar sindirmeler Saddam döneminde de devam etmiştir (Özyürek 2003: 272). Irak'ın tarihî ve Türkmenlerin durumu bu şekilde ifade edilmiştir.

1.1.1. Türkmen Adı

Türkmen sözcüğü üzerine Türk tarihiyle ilgilenen ilim adamları, Türkmen tanımı ile alakalı değişik sözler öne sürmektedirler. Bunlardan en önemlisi ve çoğu ilim adamının üzerinde durduğu husus, Türkmenlerin Türk boylarından birisi olduğudur. Ayrıca üzerinde anlaşılan diğer husus ise 11.yy.dan sonra Oğuz boylarına verilen bir isimdir. Bu ismin Selçuklular döneminden itibaren kullanılmaya başlandığı da anlaşılmaktadır. Kaynaklarda Türkmen sözcüğü değişik anlamları ile karşımıza çıkmaktadır. Bu tanımlamalara değinecek

olursak Türkmen sözcüğüne ilk olarak 11.yy. da Kaşgarlı Mahmut'un Divanı-ı Lügat-it Türk adlı eserinde geçtiğini görürüz. Kaşgarlı Mahmut döneminden itibaren, "Türkmen" kelimesi "Türk" kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Kaşgarlı Mahmut, El Birûni ve diğer yazarlar, uygarlıkta ileri giden yerleşik Oğuzlarla Karluklara ve tarımla uğraşan Halaçlara Türkmen adını vermişlerdir. (Togan 1970: 147). Türklerden Müslüman olanlara bu adın verildiği esasına dayandırılmasıyla "Türk ve İman" şeklinde açıklanmıştır. Türkmen sözcüğünün anlamı için "Büyük Türk, Türklük, Türkler, Koyu Türk" gibi tespitler de edilmiştir. İki tane görüş vardır ki o dönemlerden sonra günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan birincisi; "Türk" adı ile Farsça "man" ekinden gelmiş olup, "Türk'e benzer" demektir. Büyük âlim Biruni aynı görüştedir. 14.yy. İran'da "Türkmen" sözcüğü bu şekilde olarak kabullenmiştir. Bu bilgi, Reşided-din'in, Cami-ut Tevarih isimli eserinde de geçmektedir. İkinci görüş ise "Türkmen" sözcüğünün "Türk-i iman dan" geldiği hususudur. Bu ifadenin Müslüman Türk anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca bu görüşü İbn Kesir ve Mehmed Neşri de desteklemiştir. Türkmen isminin Müslüman Oğuzlara verilmesi görüşü en çok kabul edilen görüşler arasındadır. Oğuzlar, kendilerine uzun süre Türkmen dememiştir. Ancak İslamiyet'i kabul ettikten sonra "Türkmen" denildiği bilinmektedir (Doğan 2018: 2).

1.1.2. Irak Türkmenlerinin konuşma dili

Irak Türkmen ağzı genel olarak bir bütünlük gösterse de farklı şehirler, kasabalar, köyler ve mahalleler arasında bazı ağız farklılıkları mevcuttur. Bu farklılıklar, çeşitli boyların farklı dönemlerde bölgeye göç etmesiyle ortaya çıkmıştır. Kerkük ağzının Irak Türk bölgelerinde konuşulan tüm ağızları temsil ettiğini düşünmek yanlış olur. Irak Türkleri ağzı, kendine özgü bir Türkmen Ağzı kullanmasına rağmen, genel olarak Azeri Türkçesi'ne dayanmaktadır. Bu ağızda, coğrafi ve siyasi etkilerle birlikte Arapça ve Farsça kelimeler sıkça kullanılmıştır. Irak Türkmenleri, konuşma dilinde ve kullanılan alfabede diğer Türk topluluklarından farklı özelliklere sahiptir. Bu farklılıklar, sadece konuşma dilinde değil, yazı dilinde de kendini gösterir (Hürmüzlü 2013: 17-18).

Irak Türkmenleri, Osmanlı'nın etkisiyle Türkçe yazılarında Arap alfabesini ve Osmanlı imlasını kullanmışlardır. Son otuz yılda ise aynı alfabeyi kullanmaya devam etmekle birlikte, bazı değişiklikler yapılmıştır. Sağır Kaf harfi iptal edilerek yerine "-n-" kullanılmıştır. Bu uygulamayla birlikte Osmanlı imlası terk edilmiş ve yazılar Türkiye Türkçesi'nin ünlü uyumuna uygun olarak yazılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise eğitim

dili olarak Türkiye Türkçesi kullanılmakta ve Latin harfleri tercih edilmektedir. Bu değişiklikler, dilin modernizasyonu ve standartlaşması için önemli adımlardır. (Hürmüzlü 2013: 25).

Irak Türkmen ağzı, Kerkük olmak üzere farklı ağızlara ayrılmıştır. Bu ağızlar üzerinde yapılan araştırmalar mevcuttur. Ancak, sadece "v" ve "y" gibi iki grupla sınıflandırmak yanıltıcı olabilir, çünkü Mendeli'den Telafer'e kadar değişen Türkmen bölgelerinde çeşitli ağızlar bulunmaktadır. Bu farklılıklar hem fonetik özelliklerde hem de deyiş tarzında belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Irak Türkmen ağızları genel olarak benzerlik gösterse de şehirler, köyler ve kasabalar arasında da farklılıklar gözlemlenebilir (Çolakoğlu 2017, s.13).

Irak Türkmen ağızları, teklik ve çokluk ikinci kişi iyelik eki ile teklik ve çokluk ikinci şahıs eklerindeki "ŋ" ünsüzünden kaynaklanan ses değişimi temel alınarak "v" ağızları ve "y" ağızları olarak iki gruba ayrılmaktadır:

"V" grubu, Erbil, Kerkük, Hanekin, Kazaniye, Dakuk, Mendeli, Kümbetler, Yayçı, Aziziye, Karağan, Kızlarbat, Bedre, Şahraban ve Türkâlan bölgelerinde konuşulmaktadır.

"Y" grubu ise Telâfer, Kifri, Tuzhurmatı, Beşir, Altunköprü, İmamzeynelabidin, Biravıçlı, Abbud, Çardağlı, Sellamiye, Yengice, Zengli, Karateppe, Bastamlı, Aştöken, Tisin, Yalançılar ve Emirli bölgelerinde kullanılmaktadır (Saatçi 2020: 37).

Telafer bölgesinde konuşulan Türkmen ağzı, diğer ağızlardan fonolojik açıdan daha fazla farklılık göstermektedir. Ayrıca, bu ağızda kullanılan bazı kelimelerin sadece Telafer ağzında var olduğu da belirtilmektedir (Gökdağ 2010: 105).

Telafer Türkmen ağzının, Türkiye Türkçesi ile karşılaştırdığında belirgin özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Ses Değişimleri: Telafer Türkmen ağzında, "ğ" sesi yerine "ġ" sesi kullanılır. Örneğin, "dağ" kelimesi "daġ" şeklinde telaffuz edilir. Ayrıca, "v" sesi yerine "w" sesi kullanılır. Örneğin, "vazgeçmiyorum" ifadesi "wazgeçemiyem" şeklinde kullanılır.
2. Kelime Başındaki Değişimler: Telafer Türkmen ağzında, kelime başında "t" harfi bazen "d" harfine, "d" harfi ise bazen "t" harfine dönüşebilir. Örneğin, "tırnak" kelimesi "dırnaġ" şeklinde, "tane" kelimesi "dene" şeklinde kullanılabilir.

3. Soru Ekleri: Telafer Türkmen ağzında, Türkiye Türkçesi'nde kullanılan "-mı" ve "-mi" soru ekleri yerine son hecede vurgulama yapılır. Örneğin, "Annen geldi mi?" ifadesi "ānay gēldi?" şeklinde kullanılır.
4. Ünsüz İkizleşmesi: Telafer Türkmen ağzında ünsüz ikizleşmesi görülebilir. Örneğin, "köpek" kelimesi "köppek" şeklinde, "sabah" kelimesi "sebbeḥ" şeklinde kullanılabilir.

Bu şekilde Telafer Türkmen ağzının Türkiye Türkçesi'nden farklılık gösteren bazı özellikleri sıralanmıştır. Dikkatli olunması gereken nokta, dilbilgisi ve telaffuzda bazı değişimlerin olmasıdır, ancak bunların her konuşmacı arasında farklılık gösterebileceğidir.

Telafer Türkmen ağzı, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde olduğu gibi, konuşma dilinin yazı dilinden farklı olduğu önemli bir özellik taşımaktadır. Bu ağız, sadece sözlü gelenekte halk şiiri, hoyrat, atasözleri, masallar ve tiyatro gibi folklorik metinlerde kullanılırken resmi yazışmalarda ve sesli-görüntülü medya araçlarında Türkiye Türkçesi tercih edilmektedir. Telafer Türkmen ağzı, diğer Türkmen ağızlarına kıyasla Azerbaycan Türkçesi'ne daha az benzerlik göstermektedir. Irak Türkmen lehçesine "Türkmence" denmesine rağmen, Türkmen ağızlarının bir türü olan Türkmence, Türkiye Türkçesi ağızlarından biridir. Ancak, siyasi nedenlerle bu ağza Irak'ta Türkmence denmektedir. Bu terim hukuk alanında da kullanılarak Irak Anayasası'nda yer almıştır. (Bayati 2017: 33-34).

1.1.3. Irak Türkmen Edebiyatı Tarihî ve Belli Başlı Simaları

Irak'taki Türkmen edebiyatı, Türk edebiyatının ayrılmaz bir parçası olmuş ve Türk dünyası edebiyatlarının izindedir. Çünkü dil bakımından Türkiye'deki eserlerden hiç farklı değildir. Türkmen edebiyatı bütün edebiyat denizine akan ancak bir küçük ırmak olmuştur. Türkmen edebiyatına bir göz atıldığında, ne kadar zengin, güçlü ve canlı olduğu meydana çıkar. Geçmişten günümüze kadar bu edebiyat tam görevini görmüş ve şaheserler meydana getirmiştir (Yolcu 2008: 4807).

Her Türk aydını, Irak Türkmen edebiyatının ne kadar köklü ve asil bir mazisi olduğunun farkındadır. Özellikle Bağdat, Türk kültürü bakımından tarihî ve kaynakça zengin bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzun yıllar boyunca Bağdat'ta Türk dili konuşulmuş ve yazılmıştır. Vali Mithat Paşa, Bağdat'ta ilk matbaayı kurmuştur. Anadolu'nun birçok şehrinde matbaanın dahi bulunmadığı bir dönemde, Bağdat'ta böyle bir

girişime kalkışılması, Osmanlı'nın bu şehre ne kadar önem atfettiğini ortaya koymaktadır. Bağdat'ta 1869 tarihinde Mithat Paşa tarafından El-Zevra gazetesini Türkçe ve Arapça olarak yayımlamaya başlatılmıştır. Bu amaçla, Musul ve Kerkük'te türlü türlü yayınlar yapmışlardır. 1910 yılında Musul'da İzharul Hak gazetesi yayın hayatına başlamış, 1918 yılında Necme gazetesinin, 1926 yılında Kerkük gazetesinin ve 1958 yılında da Beşir gazetesinin Kerkük'te yayımlanmaya başlamıştır. Irak'ta Türkmence yayımlanan dergi ve gazete Türkmen edebiyatının ilerlemesinde büyük bir rol oynamıştır (Nakip 2003: 239).

Irak Türkmen edebiyatı, uzun zaman boyunca varlığını sürdürmüş, zengin bir edebiyat tarihine sahip olmuştur. Türkmenlerin Irak'taki ilk dönemlerinde, herhangi bir şair ya da yazarın yetiştiği belirlenmemiş ve hiçbir edebî ürünle karşılaşılmamıştır. Ancak yazılı ilk ürünler arasında, büyük şair Nesimi'nin eserleri ve şair Fuzûlî'nin eserlerinde kullandığı dil büyük oranda Türkmence olduğu görülmektedir. Türk edebiyat tarihinin zirvesinde yer alan isimlerin yanında, Türkmen edebiyatçılarında isimleri bulunmaktadır. Irak Türkmen edebiyatı yüzyıllar boyu birçok şair ve edebiyatçı yetiştirmiştir. Irak Türkmen edebiyatında Belli başlı simalar; Nesimi, Fuzulî, Ahdî, Ruhi, Nevres-i Kadîm, Garîbî, Sâfî, Şeyh Rıza, Kabil gibi bütün Türk dünyasında tanınan edebî şahsiyetlerdir, müşterek edebiyat döneminde Irak'ta yetişmiş dev şairlerdir. Yalnız Irak Türkmenlerin değil, Azerbaycan olmak üzere bütün dünya Türklerine mâl olmuşlardır (Saatçi 2003: 249).

Irak Türkmen Edebiyatı, Birinci Dünya Savaşı'nın yankıları ve bölgenin işgal deneyimiyle karşılaşmış ve yeni filizlenmeye başlayan edebî akımların önü birdenbire kesilmiştir. Bu dönemde Türkiye'de Batı'nın etkisinde yükselen yeni ekoller, kendi başına bir fenomen hâline gelmiştir. Türkmen Edebiyatı'nın Türk edebiyatından kopuşu, bütün edebiyat dallarını etkilemiş, Türkmen yazarlar ve şairler arasında derin bir üzüntü ve çaresizlik hissi yaratmıştır. İngilizlerin matbuat üzerindeki kontrolü, diğer yandan da Türkçe eğitimin düzensizleşmesi gibi etmenler, özellikle ilerleyen yıllarda ortaya çıkacak olan edebî ürünlerin zayıflamasına neden olmuştur. Bu dönem, sadece bir edebiyat kaybı olarak değil, aynı zamanda kültürel bir yara olarak da Türkmen edebiyatının hatıralarında yerini almıştır. Bütün bunların başında en büyük kısıntı da daha önceden olduğu gibi bütün bir imparatorluk topraklarını besleyen İstanbul mektebinden mahrum kalmaktı. Bu dönemin (1880-1952) yılları arasında eski şiir geleneğine vakıf usta şairler yetişmiştir (Yolcu 2008: 4809) (1950). senelerinden sonra özellikle şiir alanında sadeleşme hareketi hissedilmeye başladığı görülmüştür. Irak devleti kurulduktan sonra Türkmenler, Türkiye'den siyasi bakımdan ayrılmış olsalar da, kültürel açıdan Türkiye ile bağlarını koparamamışlardır. Eğitim ve

kültürel haklardan yoksun kalmış olmalarına rağmen, yaşadıkları Irak'ta millî varlıklarını sürdürmüşler. Kraliyet döneminin ardından ilan edilen Cumhuriyet rejimi altında da, Türkmenlerin kimliğini ve etnik varlığını eritmeye ve sindirmeye yönelik çeşitli baskılar uygulanmıştı. Buna rağmen Türkmenler, okulları olmadığı ve Türkçe eğitim görmedikleri hâlde, edebiyatlarını yaşatmak, özellikle şiir alanında seslerini duyurmak yolunda büyük çabalar göstermişlerdi. Irak'taki Türkmen edebiyatı, çok zorlu ve keskin yollardan geçerek varoluşunu ispat etmiştir. Türkçeye uygulanan ağır sansür, edebiyatla ilgili yayınların azlığı ve Baas Partisi'nin çok sıkı denetimi gibi olumsuz şartlara rağmen Türkmen şair ve yazarları, edebî ürünlerini vermeye çalışmışlardır. Hatta sınırlı ve çok zor bir yayın hayatına rağmen, ortaya koydukları edebiyat ürünleri küçümsenmeyecek ölçülerde zenginlik ve üstün bir seviye sergilemişlerdir (Saatçi 2003: 249).

Irak'ta yaşayan Türkmenlerin anadili Türkçe'dir. Türkmenler, dillerini iki kaynaktan beslemektedirler. Birinci ve en önemli kaynak, yaşayan dil olarak adlandırdığımız yöre ağzıdır. Musul, Telafer, Kerkük, Erbil ve diğer Türkmen yerleşim merkezlerinde konuşulan bu yöre ağızları, genel olarak Azerbaycan diline dâhil edilmesi mümkündür (Saatçi 1997: 155). İkinci kaynak ise yazı dilidir. Irak Türkmenleri, yazı dilinde Türkiye Türkçesini benimsemiştir. 16. yüzyılda edebî mahsuller Azerbaycan Türkçesi'nde yazıldığı görülürken 16. yüzyılın ikinci yarısından sonra Irak'ta yazılı edebiyat Batı Oğuz Türkçesi'ne, yani Osmanlıca'ya geçiş yapmıştır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'den ayrılan Irak Türkmenleri, yazı dilinde yine Türkiye Türkçesi'ni benimsemeye devam etmişlerdir. Türkmenler, Türkçe'deki sadeleşmeyi takip etmeye devam etmişlerdir. Fakat 1975'ten sonra Bağdat yönetimi tarafından kısıtlanarak, Türkiye kökenli her türlü Türkçe basılı malzeme ve matbuattan mahrum bırakılmışlar, sadece Türkiye radyolarının yayınlarından yararlanmak zorunda kalmışlardır (Abdulmaged 2020: 4).

1.1.4. Irak Türkmen Halk Edebiyatı

Irak Türkmen halk edebiyatı, ilk başlarda bireysel ürünlerle ortaya çıkmış ve bu örneklerin günümüze gelmesi hiç kolay olmamıştır. Bu ürünler, hayat tecrübeleri, sevinçler, üzüntüler, halkın güzellik anlayışını, Türkmen toplumunun dünya görüşünü, konuşulan dilin estetiğini, sosyal hayatın her alanına işlemiş inanç, gelenek, görenek ve hikmetleri canlı bir delil olarak karşımıza çıkarmaktadır. Bu zengin halk edebiyatı, yüzyıllar boyunca söylene söylene, kulaktan kulağa aktarılarak günümüze dek canlılığını korumuş ve zengin malzemeler sergilemiştir (Sulaıman 2021: 8).

Türkmenlerin halk edebiyatı ürünleri, manzum (şiirsel) ve mensur (düz yazı) örnekler olmak üzere iki gruba ayrılır. Manzum ürünler arasında en çok ilgi çekenler, yedi heceli ve genellikle dört mısradan oluşan bu mini şiir dörtlükleridir. Bu dörtlükler, gelmiş geçmiş bütün Iraklı Türk şair ve yazarları etkisi altına almıştır. Türkmen halk edebiyatının temelini oluşturan bu dörtlükler, başlıca ve en yaygın nazım türüdür. Ayrıca, Irak'ta Türkmen müziğinin sözlü kısmı olan güftelerinin yüzde doksanını da bu tür mani dörtlükleri oluşturur. Bu dörtlükler, ayrıca atasözleri, ninniler, bilmeceler, ağıtlar, hatta bazen masalların manzum dörtlükleri olarak da karşımıza çıkmaktadır. Türkmen halk edebiyatının manzum örnekleri, Türkmen müziğinin başlıca dilidir. Türkmenlerin ezgileri, uzun hava ve kırık hava diye iki bölüme ayrımak mümkündür. Uzun hava olarak okunan ezgilerin metinleri, türüne göre halk edebiyatının belirli bir usule bağlı olup, söyleyenin ses becerisine göre ufak tefek değişikliğe uğrayan ezgilere uzun hava denir ve belli metinler arasından seçilir. Bunlar bölgede tenzile havalan olarak bilinen dinî parçalar, makam, gazel, karabağı, divan, aşık ve kerem havaları gibi adlar alır. Kırık hava ezgileri ise, ölçülü ve ritmi belli olan metinlerden seçilir. Kırık hava, Irak Türkmenleri tarafından türkü anlamına gelmekte ve bunun için "beste" deyimi kullanılmaktadır. Klasik Türk müziğinde "beste", genellikle ezginin sözlerle bütünleşmesi sürecini ifade etmektedir. Besteler, konularına bağlı olarak farklı kategorilere ayrılırlar. Gurbet, aşk ve ölüm temaları üzerine yazılmış lirik bestelere ek olarak, tabiatı, oyunları, törenleri ve çeşitli meslekleri yansıtan türküler de mevcuttur. Kahramanlık ve olaya dayalı türküler bölgesel olarak şarkı ya da neşide olarak adlandırılır. Türkülerde kullanılan en yaygın halk edebiyatı nazım biçimi, daha önce de belirttiğimiz gibi yedi heceli mâni dörtlükleridir. (Saatçi 1997:155-156)

Irak Türkmen edebiyatının en zengin mirası ve kendine özgü, güçlü örnekler şüphesiz mani ve hoyratlardır. Aynı zamanda ırak Türkmenlerinin Türkçeyi korumasında önemli bir rol oynamıştır. Irak Türkmen manileri ve hoyratları sosyal hayata, gelenek ve göreneklere ayna tutan birer dil numunesi olmakla beraber, millî hafıza işlevi de kazanmıştır. Bu topluluğun hayatını etkileyen geçmişteki pek çok hadise hoyrat ve maniler nesilden nesle aktarılmıştır (Saatçi 2020: 105). Irak Türkmen halk edebiyatında hoyrat dediğimiz, cinaslı mâni veya kesik manilerdir. Türkiye'nin Kars, Harbut, Elâzığ, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi yörelerinde rastlanılan horyat dörtlüklerine, Azerbaycan kültür camiasında bayatı adı verilmektedir. Bölgede hoyrat veya horyat şeklinde de söylenmektedir. Uzun hava olarak halk makamı ile okunan Horyatlar edebî metin ve ezgi ile bir mecmu olarak icra edilen halk müziği çeşitlerindendir. Irak Türkmenlerinde bilinen ve sevilen günümüzde de bütün

canlığıyla yaşayan bir nazım türüdür ve Irak Türkmenleri için çok değerli ve mühim bir sembolü hâline gelmiştir.

Edebî bir özelliğe sahip olan Horyatlar, Türkmenler'in görüşlerini, yaşama tarzlarını, hayatın sevinçlerini ve üzüntülerini yansıtabilen küçük şiirlerdir. İlk mısraları üç, dört veya beş heceli cinâslı sözlerden oluşan, ikinci, üçüncü ve dördüncü mısraları ise yedişer heceden meydana gelen Horyatlar, çarpıcı ve şaşırtıcı anlamlarıyla, insanları düşündürmeye ve derinlenmesine kavrayan dörtlüklerdir (Abdulmaged 2020: 5).

Kendine özgün müziği ile söylenen hoyratlar son derece etkileyicidir. Aşk, acı, kahramanlık ve günlük olaylara kadar her türlü konunun işlenebildiği hoyratlar, Irak'ta canlılığını hâlen korumaktadır. Aşağıda gösterdiğimiz birkaç hoyrat örneği bu türün canlılığını çok açık bir şekilde gösterecektir. Su demek, hayat demektir. Felekoğlu, sudan neler yaratıldığını bu parça hoyratta anlatmaktadır.

Su Deneler

Buluttan su deneler

Su Hakk'ın damlasıdır

Yaratmış sudan neler

.....

Alçak yere

Su gelir alçak yere

İçme namert elinden

Keseyi al çak yere

(Küzeci 2019: 193-196).

Irak Türkmen halk edebiyatında "tapmaca" olarak adlandırılan bilmeceler, zengin kültürel ürünler arasında önemli bir yer tutmaktadır (Saatçi 1996: 309). "Eskiler sözü", yani ataların aktardığı deyişler, Irak Türkmenlerinin yaşadığı bölgelerde hâlen canlı bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Mensur halk edebiyatının ürünleri arasında; nükteler, Molla

Nasreddin'e ait fıkralar, dualar-beddualar, dilekler ve temennilere dair sözler dikkat çeker. Bunlara örnek verirsek:

Boyunun kırılsın

Allah işin rast getirsin

Ancak, halk edebiyatının nesir örnekleri arasında, özellikle bölge halkı arasında "matal" olarak adlandırılan masallar önemli bir yer tutmaktadır Türkmenler arasında yaşayan ve günümüze ulaşan uzun hikâyeler, destanlar veya efsaneler açısından pek çok örneğe rastlanmamaktadır. Bilinen tek uzun hikâye ise Arzu ile Kamber matalıdır. Ayrıca, Türkmen halk edebiyatı, çocuk masalları açısından da zengin bir kaynaktır (Saatçi, Akkoyunlu 1991: 110).

1.1.5. Türkmen Yazılı Edebiyatı

Irak'taki Türkmen edebiyatının yazılı mirası, tarihsel süreci boyunca evrilerek günümüze kadar varlığını sürdürmüştür. 1918 yılına dek, Irak Türkmenleri, Türk Dünyası ile birlikte bir edebî devir geçirmiş ve soydaşlarıyla ortak bir kaderin izlerini taşımışlardır (Kolcu 2004: 594). Ancak bu tarihten sonra ana vatanlarından koparılan ve ayrı kalan Türkmenler yıllar boyu başta Baas rejimi olmak üzere muhtelif Arap hükümetlerinin çeşitli baskı ve zorlamalarına maruz kalmalarına rağmen öz varlıklarını koruyarak kültür ve edebiyatlarını devam ettirmişlerdir. Misak-ı Millî sınırlarının dışında kalan Irak toprakları, bazı araştırmacılar için bir dönüm noktası olarak görülmektedir. Bu önemli tarihî değişim sebebiyle, Irak Türkmen edebiyatını 'Ortak Devir Edebiyatı' ve 'Çağdaş Edebiyat' olarak iki ana döneme ayırmak mümkündür (Saatçi 1996: 310-311).

1918'den Önceki Türkmen Edebiyatı (Ortak Devir).

1918'den Sonraki Türkmen Edebiyatı (Çağdaş Dönem).

1.1.6. Ortak Devir

Bu dönem başlangıçtan 20. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar süren bir süreci içerir. Ortak Türk Edebiyatı'nın bir parçası sayılan 14-16. yüzyıllar asırda gelişen Irak Türkmen edebiyatı Azerî veya eski Anadolu Türkçesiyle yazıldığı kabul edilmektedir. Bu devirde (16. Asırdan 20. asrın başına kadar) Irak Türkmen Edebiyatının ve Divan edebiyatı alanında önde gelen

şâirlerden örnek verirsek, Bu sahada yetişen, Nesîmî (Ö. 1417), Fuzûlî (Ö. 1556), Ahdî (Ö. 1598), Bağdatlı Rûhî (Ö. 1605), Kâbil (1834-1909), Nevres-i Kadîm (Ö. 1762), Nevrûzî (Ö. 1795), Bedrî (1743-1821), Eribilli Garibî (1756-1817), Tabiboğlu (1836-1906) Halis (1797-1858), Hakî (Ö. 1859), Esad (Ö. 1833), Sâfî (1809-1897), Şeyh Rıza (1832-1909), Urfî (1832-1891) , Zeynelabidîn (1863- 1913), Baha (1866-1948) ve Rauf Görkem (1885-1972), Kudssizâde Ahmed Medenî Efendi (1889-1940), Fethi Safvet Kırdar (1896-1966), Cevad Neciboğlu (1893-1959). Bunlar Türk dili ve kültürüne çok önemli hizmetler vermiş ve mümtaz simâlardan sayılırlar (Saatçi 1997: 159-160).

16. yüzyılda yetişen Fuzûlî, Irak Türkmen edebiyatının en güçlü temsilcisi olması dışında Türk edebiyatını taçlandıran sanatçılardan biri olmuştur (Saatçi 1996: 311). XVI. yüzyılada yetişen ve tezkiresi ile ünlü olan Ahdi, Bağdatlı Ruhi, Nevres-i Kadim, Nevrûzi ve Bedri gibi birçok edebiyatçı bu yüzyılda nadir bulunan zengin eserlerler bırakmışlardır. Bu dönem Türkmen halk şairleri olarak Haydaroğlu, Şeyhoğlu ve Salah Nevres Irak Türkmen edebiyatının tanınmış temsilcilerinden olmuşlardır (Saatçi 1996: 312). XIX. yüzyılda ise daha güçlü ve ün kazanmış edebiyatçılar ortaya çıkmıştır. Bunlardan; nesir alanında Sâfî, hiciv alanında Şeyh Rıza, Urfî, divan edebiyatın klasik mahsullerine yaklaşan başarılı şair Faiz, aynı zamanda bu dönemlerde isimleri dikkat çekenler arasında Kabil ve Tabiboğlu'da vardır. (Saatçi, 1997: 159).

Ayrıca Türkmen halk şairlerden Haydaroğlu, Şeyhoğlu ve Salah Nevres Irak Türkmen edebiyatının tanınmış temsilcilerinden olmuşlardır. Irak'taki Türkmen edebiyatı önceleri "müşterek Türk edebiyatının bir parçası olarak kabul edilmekte ve bazı edebiyat tarihçileri tarafından 'Azerbaycan edebiyatı' diye adlandırılan sahanın içinde yer aldığı söylenmektedir (Akar 1993: 189). Müşterek Türk edebiyatının gelişim dönemleri Osmanlı'nın hemen hemen her coğrafyasında aynı özelliklerle yaşanmış ve takip edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin dağılmasından sonra diğer coğrafyalarla irtibatı kesilmiştir. Bu yüzden farklı girişim dönemleri yaşanmıştır. Tanzimat sonrasındaki gelişmeler Iraklı Türkmen edebiyatçılar tarafından dikkatle takip edilmiştir. "Servet-i Fünûn ekolünün yaygınlaşmasından sonra, ortaya çıkan yeni tarz şiir anlayışının, 20. yüzyılın başlarından itibaren Irak Türkmen edebiyatını etkilemeye başladığını görebiliriz. Bu anlayışla eser veren edebiyatçılar arasında Zeynelabidin (1863-1913?), Baha (1866-1948) ve Rauf Görkem (1885-1972) ilgi çekmektedir (Saatçi, 1996: 312).

"1908 Meşrutiyeti'nden sonra Bağdat, Musul, Basra ve Kerkük'te gazete ve dergilerin yayınlamaya başlaması ile edebiyat dünyası canlılık kazanmıştır. Özellikle Kerkük'te çıkan Havadis gazetesi ile Maarif dergisi edebiyatçılar için yeni ufuklar açmıştır."(Saatçi, 1997: 159) Bu gazete ve dergiler sayesinde edebiyatçılar şiir ve nesir alanında bolca ürünler vermeye çalışmışlardır. Şairlerin şiirlerine sık sık dergilerinde yer vermeye başlayan yayımcılar, edebiyatçıların edebiyatı sevip benimsemelerine ön ayak olmuşlardır. "Bunların başında değerli bir gazeteci olan Kudsizâde Ahmed Medenî Efendi (1889-1940), ressam ve heykeltraş Fethi Safvet Kırdar (1896-1966), Cevad Neciboğlu (1893-1959) ve Ali Kemal Kâhyaoğlu gelir." (Saatçi, 1996: 312).

1.1.7. Çağdaş Dönem

1918'den sonra Anadolu ile bağlantısı kopan Irak Türkleri, edebiyatlarını eski geleneğe uygun bir şekilde sürdürmüşlerdir (Akkoyunlu, Saatçi 1991: 7). Bu dönemde Matbuat'ın İngilizler tarafından kontrol altına alınması, yanı sıra Türkçe eğitiminin aksaması, özellikle ileriki yıllarda ortaya çıkacak edebî ürünlerin zayıflamasına neden olmuştur. Bütün bunlara ek olarak, en büyük kısıtlamalardan biri, daha önce olduğu gibi, bütün bir imparatorluk topraklarını besleyen İstanbul mektebinden mahrum olmaktır. Diğer yandan rejimin uyguladığı yasaklar sebebiyle sanatçılar, Türkiye'de çıkan yeni eserleri, dergileri, gazeteleri ve yazıları takip edemediklerinin üzüntüsünü yaşamışlardır. Ancak Türkmen sanatçılar, bu üzüntü ve acılara rağmen kendi değerlerine, edebiyatlarına ve geleneksel yapılarına bağlı kalarak kimliklerini koruma amacıyla çaba sarf etmişlerdir (Saatçi 1997: 160). Türkmen sanatçılar bu üzüntü ve acılara rağmen kendi değerlerine ve edebiyatlarına sıkı sıkıya bağlı kalmışlardır. Özellikle eski şiir geleneğinin devamı niteliğinde yeni mahsuller vermişlerdir. Türkiye'de yaşanan eski yeni tartışması Türkmen edebiyatına yansımıştır. "Irak Türkmen edebiyatçıları bir taraftan eski geleneğe bağlı eserler vermeye devam ederlerken diğer taraftan da Anadolu'daki yeni edebî cereyanları zor da olsa takip etmeyi ihmal etmemişlerdir (Akar 1993: 190). Irak Türkmen edebiyatçıları, eksik eğitim ve edebiyat sınırlamaları yüzünden genellikle sözlü geleneğe dayalı "hoyrata" yani şiire yönelmiştir. Her şair, özgün üslubuyla yazdığı hoyratlarla Türkmen edebiyatını zenginleştirmiş ve kişiselleştirmiştir. Diğer edebiyat türlerine erişememelerinin nedeni, usta edebiyatçı Saatçi'ye göre, "Iraklı Türkmen yazarlarının öykü ve özellikle roman alanında yetersiz varlık göstermesi, Türkçe'ye ve Türk edebiyatı çevrelerinden kopuk olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu tür anlatım genellikle Türkiye Türkçesi ile gerçekleşir. Eğer Türk

kültürü ve edebiyatından daha fazla beslenebilmiş olsalardı, yetenekli Türkmen edebiyatçıları öykü ve roman türünde de başarılı eserler koyabilirdi (Saatçi, 1997: 164).

Irak Türkmen edebiyatçıları iki ayrı gruba ayrılmaktadır. Birincisi, eski edebiyat geleneğini savunarak geleneksel tarzda şiir yazan şairlerdir; bazıları bu tutumu "özden kopma" olarak değerlendirmişlerdir. İkincisi ise yeni edebiyatı benimseyerek modern tarzda şiirler yazan şairlerdir ve bu yaklaşımı "öze dönüş" olarak görmüşlerdir. Özellikle Beşir gazetesinin yayın hayatına başladığı dönemlerde, yeni bir şiir dili Türkmen edebiyatçıları arasında yaygınlaşmıştır. Yeni şiire en fazla tepki gösterenlerin başında, eski geleneği savunanlar arasında yer alan Mehmet Sadık ve Ata Terzibaşı gelmektedir. Yeni şiir taraftarı Salah Nevres ile eski şiir taraftarı Ata Terzibaşı arasındaki tartışmalar, dönemin tek edebî yayın organı olan Kardaşlık dergisinde geniş bir yer bulmuştur (Akar 1993: 190).

Eski-yeni tartışmasına yoğun bir şekilde kaptıran deneyimli Türkmen edebiyatçısı Ata Terzibaşı, yeni edebiyat tarzını sert bir eleştiriyle karşılamıştır. "Saçma Şiir" başlıklı yazısında, serbest şiiri ilkel şiirin tekrarı olarak görmüş ve bu tarzı acımasızca eleştirmiştir. Ona göre, serbest şiir, Tang Tengri şiiri ve Dede Korkut hikayelerindeki şiirler gibi basit bir iş olarak kabul edilmelidir. Terzibaşı daha sonra, gerçek şiir yazmanın doğal yetenek ve beceri gerektiren zor bir iş olduğunu savunmuş ve buna karşılık serbest şiirin her aydın tarafından yazılabilen önemsiz bir uğraş olduğunu ifade etmiştir (Akkoyunlu, 1992: 590).

Bu tartışmalara rağmen, Irak'taki Türkmen edebiyatçılar hem eski hem de yeni tarzda şiirler yazmaya devam etmişlerdir. Divan tarzı şiir ürünleri veren şairlerin yanı sıra, yeniliğe ayak uydurmaya çalışan veya doğrudan serbest tarzda şiir yazan şairler de bu dönemde ortaya çıkmıştır. Erbil'de yaşayan Türkmen edebiyatçılar arasında öncülerden biri olarak kabul edilen Nesrin Erbil, serbest şiir akımına uyan ilk kadın sanatçı olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, 1918'den sonra yeni akıma katılan sanatçılar arasında Nihat Akkoyunlu, Ata Bezirgân, Erşet Hürmüzlü ve Muzaffer Aslan gibi usta edebiyatçılar da bulunmaktadır. (Saatçi, 1997: 162). Çağdaş Edebiyat: 1918'den sonra modern edebiyat dönemi başlarken bu gelişmenin dışında kalan Türkmen edebiyatçıları uzun süre eski şiir geleneğini sürdürmüş ve Türk edebiyatına bağlılık olarak algılamışlardır. Bu dönemde yetişen belirli ünlü şairler arasında Hicrî Dede (1880-1952), Hıdır Lütfü (1880-1959), Mehmed Sâdık (1886-1967), Reşid Akif Hürmüzlü (1893-1973), Esad Nâib (1900-1993), Nâzım Refik Koçak (1905-1962), Tevfik Celâl Orhan (1905-1981), Osman Mazlûm (1922-1995), İzzettin Abdî (d.

1922), Ali Maruf (1927) ve Mehmed İzzet Hattattır (1929-1991) öne çıkan güçlü isimler arasında yer almışlardır (Saatçi 1993: 160).

1922'de Irak ve İngiltere arasında imzalanan anlaşmaya göre diğer etnik grupların hakları tanındığı gibi Irak'ta yaşayan Türklerin de hakları sağlanmıştır. Irak'ın yayınlanan ilk anayasasında Arapça'nın yanında Türkçe'ye vd. Azınlık dillere de yer verilmiştir (Akkoyunlu, Saatçi 1991: 10).

1931 yılında çıkarılan yasaya göre, Türkmenlerin yaşadığı bölgelerde eğitim dili olarak ilk ve ortaokullarda Türk Dili kullanılmıştır ve derslerde verilen müfredat, tarih dersi haricinde, Türkiye'dekiyle aynıdır. Aynı zamanda mahkemelerde yargılanmanın Türkçe olarak yapılacağı belirtilmiştir. Bu durum 1933'e kadar devam etmiştir. Ancak 1936'ya gelindiğinde, Türkçe ile ilgili haklar gerilmeye başlamıştır (Özkan 2009: 92-95).

1950'li yıllardan sonra Irak Türkmen edebiyatında sadeleşme hareketi yavaşça kendini göstermeye başlamıştır. Kerkük'te yayınlanan Beşir gazetesi, Türkmen edebiyatının tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Beşir gazetesi, yenileşme ve sadeleşme hareketine büyük katkılarda bulunarak hem şiir hem de düzyazı alanında etkili olmuştur. Bu dönemde Irak Türkmen edebiyatında serbest şiir akımı da giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. "Beşir'de yayınlanan ilk serbest şiir örneklerine (özbaşına şiir) denilmesi, bu tarzın Irak Türkmenleri arasında henüz adının dahi bilinmediğini göstermektedir (Saatçi, 1997: 162). Bu harekete öncülük yapan Esat Naip (1900 – 1993), Nazım Rafik Koçak (1905 – 1962), Tevfik Celal Orhan (1905 – 1981) ve İzzettin Abdi Beyatlı (1922 – 2001) Türkmen edebiyatının yetiştirdiği ünlü isimlerdendir (Saatçi 1996: 312-313).

1958 yılında Atâ Terzibaşı liderliğinde Beşir gazetesi yayınlanmış ve şiir ile nesir alanlarında sadeleşme hareketi başlamıştır. Bu dönemde sadeleşme hareketini takip eden edebiyatçılardan Reşit Kâzım Beyatlı (1914-1983), Rıfat Yolcu (1926) ve Ali Marufoğlu (1927) öne çıkmışlardır.

1960 yılı, Irak Türkmenlerinin kültürel tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Çünkü bu yıl, Bağdat'ta Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın "Kardaşlık" adlı dergisinin yayın hayatına başladığı yıldır. Bu dönemde serbest şiir geleneği de ortaya çıkmıştır. Bu dönemin önde gelen şairleri arasında Nesrin Erbil ve Salah Nevres öne çıkmaktadır (Saatçi 1997: 162).

1970 yılı, çağdaş Irak Türkmen Edebiyatı için kültürel açıdan önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir çünkü bu dönemde Türkmenlere kültürel haklar verilmiştir. 1970 yılından itibaren yazılan şiirler, hikayeler, siyasi ve sosyal edebî yazılar, gerçekte açılmış bir hazinenin içindeki değerli cevherleri ortaya çıkarmıştır. Bu hakların verilmesi, Yurt Gazetesi'nin kuruluşu, Türkmen Kültür Müdürlüğü'nün oluşturulması, Türkmen Edebiyatçı Birliği'nin kurulması, radyo ve televizyon programlarının artması ve edebiyat alanında yazıların gelişmesi gibi gelişmelerle birlikte gelmiştir. Bu dönem, devrim ruhuyla birlikte ortaya çıkan aydın fikirlerin yayılmasına yol açarak bir dönüm noktası olmuştur. Aynı zamanda gazete aracılığıyla güçlü ve yetenekli şairler ile yazarların olanakları en iyi şekilde işlenip geliştirilmiştir. Siyasi nedenlerle siyasi yazarlara önem verilir ve bu yazarlar her hafta düzenli olarak yayınlanırdı. Bu yazarlar arasında Abdüllatif Benderoğlu, Tarık Abdülbakî, Adnan Sarıkehye gibi isimler bulunurdu (Sarıkehye 1978: 11-12).

Son olarak, 1991-2003 yılları arasında Irak'ta Türkmen edebiyatı bir duraklama yaşamıştır. Bu dönemde fotokopi yöntemiyle 30 kitap çoğaltılmış ve birçok kitap basılmıştır. Ayrıca, 15 gazete ve dergide şiir ve kültürel etkinlikler yayınlanmıştır. Irak'ın üçüncü büyük etnik grubu olan Türkmenlerin dili, son 80 yılda azınlık dili konumuna düşmüş ve bu eski ve köklü dil, 500 yıl boyunca bir devlet dili, yaklaşık olarak 1500 yıl boyunca bir konuşma dili ve 600 yıllık bir yazı ve kültür dili olarak kabul edilmektedir (Özkan 2009: 104-105).

1.2. Irak'ın Ülke Bilgieri

Ortadoğu'nun karmaşık ve yıllardır en ilgi çekici ülkelerinden birisi olan Irak'ın yakın tarihî 1 Ekim 1919'da Osmanlı'dan ayrılmasının ardından Ekim 1932'ye kadar İngiliz mandası altında yaşamasıyla başlar. 1958 yılındaki kanlı darbe ile askerî yönetim Krallık'ı devirip Cumhuriyet'i kurdu. 1963'te ülkede yapılan son darbenin ardından Arapçada yeniden diriliş anlamına gelen ve Mısır'da Nasır'ın başlattığı büyük Arap Milliyetçiliği hareketini savunan Baas, iktidarı ele geçirdi. Baas Partisi, 1979'da Saddam Hüseyin'in devlet başkanı olmasına kadar devam etti. Saddam Hüseyin'in çok savaşlı ve çatışmalı devri Amerika'nın 2003'teki Irak İşgali'ne kadar sürdü. 28 Aralık 2005'te Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan geçici anayasanın kabul edilmesi ve ilk genel seçimlerin yapılması ile Irak günümüzdeki sorunların hâlâ çözülmediği, çok denklemli, çok çekişmeli siyasi zeminine erişmektedir.

Bir Ortadoğu ülkesi olan Irak; kuzeyden Türkiye, doğudan İran, güney doğudan Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyden Suudi Arabistan, batıdan da Ürdün ve Suriye ile çevrilidir. Türkiye ile 352 km, İran ile 1458 km, Ürdün ile 181 km, Kuveyt ile 240 km, Suudi Arabistan ile 814 km ve Suriye ile 605 km sınıra sahiptir (Küçükaslan: 2011: 3). Yüzölçümü 438,446 km²'dir. Başkenti Bağdat'tır. Irak kelimesi Arapçada "damar, asıl, kök, çorak yer, sarplığından tepesine çıkılamayan dağ, gövde, süt, yüksek mekân, küçük dağ, maden cevheri" anlamlarına gelir. Söz konusu bu anlamlar ile Irak'ın bugünkü coğrafi yapısı benzerlik gösterir. Fırat ve Dicle nehirleri ülkeyi kuzeybatıdan güneydoğuya doğru bir damar şeklinde kateder (Özey 1997: 247).

Resmî dilin Arapça ve Kürtçe olduğu Irak'ta, Türkmenlerin yaşadığı Musul çevresi, Telafer, Erbil, Kerkük, Diyala iline bağlı Hanekin, Karatepe, Mendeli gibi kasabalar ve hatta Bağdat'ın içinde olan birkaç mahallede yaşayan 300.000'e yakın Türk topluluğu için de Türkçe eğitim ve öğretim yapılmaktadır (Tok 2010: 9).

Irak ekonomisinin ana motorlarından birisi bilindiği üzere petrol üretimidir. Irak petrolleri dünya petrol rezervlerinin %11'ine denk gelmektedir ki bu da Suudi Arabistan ve İran'dan sonra en büyük üçüncü kaliteli petrol rezervi manasına gelir. Irak'ın günlük petrol üretiminin 3.5-4 milyon varile çıkarılması hedeflenmektedir. Basra ve Kerkük'ün yanı sıra Misan, Bağdat, Selahattin, Diyala ve Musul'da üretim yapılmaktadır. Divaniye, Babil, Anbar ve Duhok'ta gaz yatakları tespit edilmiş lakin büyük çıkarımlara henüz başlanmamıştır. Irak 2003 sonrası kendini ayakları üzerinde durmaya başlamasıyla birlikte şu an en hızlı çalışan sektör inşaat sektörüdür. Irak topraklarının %50'sinden fazlası ekilebilir verimli toprağa sahiptir (Özdemir 2013: 4).

Irak'ta ilk üniversite 1957 yılında, Bağdat'ta kurulmuştur. Irak'ta eğitimden sorumlu iki bakanlık vardır. Bunlardan birincisi olan Eğitim Bakanlığı ilk ve ortaöğretimden sorumludur. Bilimsel Araştırma ve Yüksek Öğretim Bakanlığı ise teknik eğitim ve araştırma enstitüleri de dâhil olmak üzere ortaöğretim sonrasından sorumludur. Irak'ta şu an 24 üniversite ve 42 teknik enstitü vardır (Karakoyun 2010: 52). Irak'ta eğitim görmüş insan oldukça fazladır. %11'inden fazlası lisans veya lisansüstü eğitim mezunudur, %20'si ise yüksek düzeyde akademik ya da teknik yeterliğe sahiptir. Irak mühendislik, tıp ve tarım alanlarında geçmişten beri ileri ülke konumundadır (Irak Pazar Araştırması Raporu 2011: 34).

Irak'ın ihracat yaptığı ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri, İtalya, Güney Kore, Tayvan, İspanya ve Türkiye gelmektedir. Irak'ın Türkiye'ye olan ihracatı 2004-2008 yıllarında % 27, 2007-2008 yıllarında da % 105'lik bir artış göstermiştir. Irak'ın ihracatının en büyük kısmını petrol ürünleri oluştururken; ülkenin ithalatında işlenmiş petrol ürünleri, elektrik-elektronik ürünler, gıda ve tarım ürünleri, makine ve otomotiv sektorü öne çıkmaktadır (Karakoyun 2010: 61).

Irak, insanlık tarihî boyunca kültürlerin ve ekonomik ilişkilerin kesişme noktası olmuştur. Ülke, tarih boyunca birçok önemli medeniyete beşiklik etmiştir. Taşıdığı önem ve sahip olduğu jeopolitik konum sayesinde sürekli olarak merkezî konumunu muhafaza etmeyi başarmış, Türkiye ile her zaman iyi ilişkiler geliştirme yönünde çaba göstermiştir.

1.2.1. Irak Türkmenlerin Yerleştiği Coğrafya

Türkmenler, Irak'ta üçüncü büyük etnik grubu oluşturan bir topluluğu temsil etmektedirler. Kökenleri Orta Asya'ya kadar uzanan bu toplum, bin yıldan fazla bir süredir Irak'ta varlığını sürdürmektedir. Şu anki durumda, Irak'ın kuzey ve orta bölgelerinde yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir. Bu bölgeler, ülkenin kuzeybatısından güneydoğusuna kadar uzanan bir şeridi içermektedir (Kurtcephe 2008: 1). Ülkenin kuzeybatısında, Musul'un doğusunda bulunan Telafer ve bağlı köylerinden başlayarak, Musul ve çevresindeki yüzlerce köy, Erbil, Altunköprü, Kerkük ve çevresindeki köyler, Tazehurmatu, Tavuk, Tuzhurmatu ve Bayat Köyleri çevresi, Kifri, Karatepe, Hanekin, Kızlarbat (Sadiye), Karağan (Celevla) ve çevre köyleri, Şahraban (Mikdadiye), Bedre, Kazaniye ve Mendeli gibi il, ilçe, kasaba ve köyler, Türkmenlerin yoğun olarak yerleştiği önemli merkezlerdir (Yiğit 2010: 193). Irak Türkmenlerinin nüfus oranı %9-10 arasında tahmin edilmektedir, bu da günümüzde 3 ila 4 milyon arasında Irak Türkmen nüfusu olduğunu göstermektedir (Doğan 2018: 3). Tüm bu verilere rağmen, hem işgalci güçlerin hem de Kürtlerin Türkmenlere karşı olumsuz bir tavır içinde oldukları açıkça görülmektedir. ABD'nin Irak politikasında Türkmenlerin adına hiç yer verilmemiştir. Savaş öncesinde Irak'ın geleceği konusunda senaryolar yazılırken Sünni ve Şii Araplar ile Kürtler önemli bir rol oynarken Türkmenlerin adı bile anılmamıştır. Ne yazık ki, bu durum savaş sonrasında ve günümüze kadar değişmemiş ve hâle devam etmektedir (Kurtcephe 2008: 1).

"Türkmeneli" adı, Türklerin ikamet ettiği bölgenin sınırlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Ancak bu isim, özellikle İngilizlerin menfaatlerine uygun olmamıştır, çünkü

İngilizler uluslararası antlaşmalar gereği bu bölgenin Irak'tan ayrı bir bölge olarak kabul edilmesini tercih etmiştir. Aslında bu ad, bölgenin tamamı için değil, özellikle Erbil, Kerkük üzerinden Bağdat'a uzanan ve "Tarik-i Kebir" olarak bilinen bölge için kullanılmıştır. Ancak Türk resmi belgelerinde dahi bu ad üzerinde fazla durulmamıştır (Kayıran 2011: 279). Irak Türkmenlerinin yerleştiği iller ve köylerin detayı aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Irak'ta Türkmeneli Bölgesi, açık yeşil olarak belirtilen yerler (Saatçi, 2009: 90).

1.2.2. Irak'ın Nüfus Sayımı

Dünya genelinde, ülkeler vatandaşlarının sosyal ve yaşam durumlarını incelemek amacıyla nüfus sayımları gerçekleştirir. Irak Devleti, kuruluşundan itibaren 1921 yılında başlayarak nüfus sayımları yaparak çeşitli verilerin ve çalışmaların temelini oluşturmayı planlamıştır. Tarihçilerin belirttiğine göre, Irak'ta nüfus sayımıyla ilgili olarak "Nüfus Tescil Kanunu" adı verilen ilk yasa 05.06.1927 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten önce, Osmanlı Dönemi'nden kalan 1330 tarihli kanun geçerliydi. Irak Devleti'nin İçişleri Bakanlığı'nın talimatına göre, Irak'ta yaşayan vatandaşlar ve yabancıların adları, meslekleri, maddi durumları ve eğitim bilgileri toplanmıştır. Irak'ta bu yasadan sonra ara sıra nüfus sayımları yapılmıştır. Bu sayımlar şöyle açıklayabiliriz:

Sayım Yılı	Toplam Nüfus Sayısı
1927	2.968.000
1934	3.380.000
1947	4.186.000
1957	6.298.000
1965	8.220.000
1977	12.171.500
1987	16.287.000
1997	22.000.000

Ancak son iki sayımda milliyet ve din gibi soruların yanı sıra mezhep beyanı istenmemiştir (Hürmüzlü 2010: 47). Başbakanın yayınladığı bir genelgeyle 1987 yılında gerçekleştirilecek bir sayım duyurulmuştu. Ancak, bu sayımın bir plebisit niteliği taşıdığı ve önceki yıllarda Bağdat yönetiminin Arap ve Kürt kökenli insanları tespit etme amacıyla uygulamaya koyduğu haksız yöntemlerle Türk kimliklerini kullanmamalarını istediği anlaşılıyordu. Irak'ta yaşayan Türkler, bu haksız uygulamaya karşı çıktılar, ancak Bağdat yönetimi sayımın gerçekleşmesinde ısrar etti. Bu haksızlığa en büyük tepki, sürgünde yaşayan ve Türkiye'de yaşayan Türklerden geldi. Sayım gününde, Irak Türkleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği tarafından Ankara'da büyük bir yürüyüş düzenlendi (Saatçi 2003: 261). 1997'den bu yana Irak'ta herhangi bir nüfus sayımı yapılmamıştır. Ancak, 2014 seçimlerine göre Irak'ın genel nüfusu yaklaşık 35 milyon civarında tahmin edilmektedir. Bu tahmine göre, Irak Türkmenlerinin nüfus oranı yaklaşık yüzde 10 olarak belirlenmiştir, yani Irak'ta 3 ila 4 milyon Türkmen vatandaş bulunmaktadır (Doğan 2018: 3).

1.2.3. Ninava İli

Ninava, Türkmen, Arap ve Kürt nüfuslarından oluşan bir şehirdir. Ayrıca, Irak'ın en büyük üçüncü ve en kalabalık ikinci şehri olarak kabul edilmektedir. Ninava ili, dokuz ilçeden oluşmaktadır ve bu ilçeler şunlardır: Musul, Telafer, Sincar, Hazar, Tilkef, Ba'aj,

Hamdaniye, Şeyhan ve Akra'dır. Merkez ilçe, 18 ilin en kalabalık nüfusunu barındırmaktadır (Doğan 2018: 3) Musul ilinde Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler şunlardır: Yunus Peygamber (Nebi Yunus), Mansur ve Faysaliye mahalleleri. Ayrıca, kırsal alanda yüzlerce Türk köyü bulunmaktadır. Bazı dikkat çeken köyler ise şunlardır: Reşidiye, Karakoyunlu, Karayatağ, Kabaktepe, Kziye, Şerihan, Selamiye, Yarımca, Kızırahre, Tez Harab, Babunit, Abbasiye, Abzah, Albek, Alkuş, Baştutmaz, Bavize ve Baybuğ'tur (Bayatlı 2017: 28). Bugünkü Irak'ın Bağdad'dan sonra en önemli kenti olan Musul'a Aramilerin geçişli kale anlamında "Hısn-ı Ebrâya" dedikleri ve bu kentin antik Ninava kentinin karşısına düştüğü bilinmektedir (Bayatlı 1999: 3). Musul şehrinin aldığı çeşitli adların yanısıra tarihçiler tarafından şehre, ilkbahar ve sonbahar aylarında iki kez yeşile bürünmesinden ve hoş bir hâle gelmesinden dolayı Ummu'r-Rabî'ayn ; yağmur yağdığında çiçeklerinin altın veya ipekle işlenmiş nakışlı bir elbise gibi görünmesi sebebiyle el-Hadra, şehrin kuruluş esnasında sahasının geniş olmasından dolayı el-Fayha' gibi isimler de vermişlerdir. Musul'a el-Hadba' (kambur) denmesinin sebebi ise kentin, belirli bir yüksekliğin iki yamacı üzerinde yani engebeli bir alanda inşa edilmesinden kaynaklanmaktadır. Batı kaynaklarında genellikle Musul olarak geçen isim Arapça kökenlidir ve bu dilde, Mavsil veya Mevsil şekliyle telâffuz edilmektedir. Pek çok varsayıma göre Musul adı, "ulaşma ve birleşme" anlamlarına gelen vasl kökünden gelmektedir ki bu da, şehrin bulunduğu mevkide Dicle nehrinin kollarının, bir tek yatakta akmak üzere birleşmiş olma "vasl" durumunu ifade etmektedir (Hut 2006: 1-2). Tarihî kayıtlarda ilk defa Sümerler tarafından siyasi bir teşekkül hâline getirildiği anlaşılan bölgede, Akadlar, Babilliler, Hititler, Asurlular, Persler, Büyük İskender'in istilâsından sonra Selefkus hanedanı, M.Ö. 141-M.S. 226 yılları arasında Partlar, Romalılar ve M.S. 226-640 yılları arasında ise Sasaniler hâkimiyet kurmuşlardır (Mısıroğlu 1985: 36-40).

1.2.4. Telafer İlçesi

Telafer, Ortadoğu'nun en büyük ilçelerinden biri olarak kabul edilir ve aynı zamanda Irak Türkmenleri için önemli bir nüfusa sahiptir. Telafer ilçesinin nüfusu yaklaşık olarak 517.000 kişiden oluşmaktadır. Telafer, Irak Türkmenleri açısından özel bir öneme sahiptir çünkü ilçenin merkezi nüfusu tamamen Türkmenlerden oluşmaktadır. Bu durum, ilçenin Türkmen kültürü ve kimliği için bir merkez olarak işlev gördüğünü göstermektedir (Erkmen 2009: 9). Telafer, Osmanlı döneminde Sincar ilçesine bağlı bir kasaba olarak kurulmuştur ve 1917 yılında Telafer ilçe statüsü kazanmıştır. Tarihî Musul ve Sincar Yolu üzerinde yer

alan Telafer ilçesi Musul'a uzaklığı yaklaşık 60 km, Sincar'a yakınlığı ise 55 kilometredir. Türkiye sınırına olan uzaklığı ise 85, Suriye sınırına uzaklığı 65, kilometredir. Telafer, şehir merkezi kuzeydoğu tarafındaki Zammar Dağı ve Sâsân Dağı eteklerindeki Süsen Kıraçlarıyla kaplanmış, batı yönünde düzlük ve ovalık bir araziye sahiptir. Güney yönü ise bağlık bir coğrafyada yer almaktadır. İlçede toplam 18 mahalle bulunmaktadır. Bunlar arasında Kala, Hasanköy, Saray, Muallimin, Çolak, Kadisiye, Talaya ve Çelebler gibi mahalleler yer almaktadır. Telafer ilçesine Rebia, Iyâdiye ve Zemar nahiyeleri bağlıdır. Toplamda Telafer ilçesi 4.453 km2'lik bir alanı kaplamaktadır (Dakuklu 1969: 26-27).

Telafer ilçesine bağlı köylere gelince 300'den fazla köy bulunmaktadır. Bu köylerden bazıları şöyledir: Aktepeler, Akbulak, Bayat, Akkoyunlu, Akbüke, Arpatep, Arpaçay, Bacalan, Avken, Basık, Seyitler, Ömer Han, Kubbe, Ordu, Kökçeli, Bektaşî, Birhallı, Bisatlı, Buhur, Baştutmaz, Cuma, Damlaca, Turunu, Daşlıdere, Dervişler, Çeçen Harabı, Deveboynu, Kızıltar, Eski Kalak, Eskişehir, Harala Gürele, Haraba Sultan, Haznetepe, Karakoyunlu, Karalı, Karatepe, Hıdır, Kehriz Selimiye, Kelek, Kışla, Karayatak, Kızılkoyu, Kibirli Yenice, Apacı, Sapan Harabesi, şebekler, Sualtı, Tercilli, Telgazu, Toprak Ziyaret, Topzava, Üçtepeler, Han, Yunus Peygamber, Yukarı şirin Zehra Hatun bunların bazıları Arapça bazılarıda Türkmence konuşmaktalar (Saatçi 1996: 34-35). Telafer şehrinde Türklere ait birçok tarihî eser bulunmaktadır. Bunların en önemlileri; Osmanlı Subayı, Er Mahmut'un Mezarı, Su Başı Camisi ve Telafer Kalesi'dir (Bayatlı 2017: 28).

> Muhammed Horşid Dakuklu Telafer'i şöyle tanıtır: "Bugün bir ilçe merkezi olan kasaba Irak'ın ikinci büyük ilçesi sayılır ve Irak'ta Türkmen ağacının Kerkük'ten sonra en büyük budağını meydana getirir. Kayalı ve dalgalı bir yer üzerinde kurulan kasabanın ortasından kuzeyden güneye doğru bir dere geçmekte ve şehri doğu ve batı semtlere bölmektedir. Derenin üzerinde altı köprü inşa edilmiştir. Böylece kasabanın iki yakası birbirine bağlanmıştır. Tatlı ve şirin olan suyunu bir gözden alan derenin insanlara faydası olarak kasabanın aşağısındaki narlı incirli bahçeleri sulamaktadır" (Bakır, Pekin 2019: 18).

Yakut El Hamavî, Muʿcem Buldan El-ʿRabiyye adlı eserinde şu şekilde anlatır: "Tel Afar diye yazılış şekli, söyleyişi ise Tel Yaafar. Kelimenin kökeni ise Tel Afar'dır, ancak çok yaygın kullanıldığı için birçok değişime uğramış ve söyleyişi basitleşmiştir. Telafer, dağlarla çevrili ve ağaçlarla kaplı bir kale şehridir. Yine Telafer, bir kale adıdır. Musul ile Sincar'ı birbirine bağlayan bir konumdadır. İlçenin uzununca bir dere ve su gözü bulunmaktadır. Telafer ile Sincar arası ağaçların kapladığı bir yoldur, yol boyunca gölgede seyahatini sürdürebilir" (El Hamavî 1977: 39).

Kâtip Çelebi'ye gelince, "Tel ʿafar"ı şu şekilde anlatır: "Musul ile Sincar arasında düşen bir yerdir ve çok sayıda ağaca sahiptir. Bu kasaba, şehirden altı fersah uzaklıktadır." Şehrin adı Aramice kökenli iki kelimenin birleşiminden oluşur. "Tel," Arapça kökenli bir kelime olup "tepe" anlamına gelirken, "Ağbar" kelimesi "boz toprak" anlamına gelmektedir (Sarıcaoğlu, 2009: 435).

Şekil 2. Telafer Kalesi (Arneek 2023: 95).

1.2.5. Selahattin İli

Selahattin ili, tarih boyunca antik yerlerden biri olarak kabul edilen bir bölgedir. Irak'ın merkezinde bulunan bu il, zaman zaman şiddetli olaylara sahne olmuş olmasına rağmen, Irak'ın en güvenli illerinden biri olarak kabul edilmektedir. Şehirde çoğunluğu Arap nüfusu oluştururken Türkmenler de yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Kürt nüfusu ise sadece Selahattin'in kuzeyinde bulunmaktadır. Selahattin ili, güçlü bir yerel yönetime sahiptir ve aynı zamanda merkezi hükümetin etkisi de hissedilmektedir (Duman 2011: 22). Selahattin ilinin doğu kısmında bulunan Tuzhurmatu, Emirli ve Süleyman Bey nahiyesinde de Türkmenler yaşamaktadır. Tuzhurmatu, Irak Türkmenlerinin en önemli yerleşim bölgelerinden biridir. 2009 yılı itibarıyla Tuzhurmatu'nun nüfusu 190.000 olarak tahmin edilmektedir (Doğan 2018: 4).

1.2.6. Erbil İli

Erbil ili, Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin başkenti ve en büyük şehridir. Şehirdeki nüfus yaklaşık 1,1 milyon kişidir. Bu nüfus, Kürtler, Türkmenler, Araplar, Keldaniler ve Süryani Hristiyanları içermektedir. Şehir, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetimin sınırları içinde yer almasına rağmen, Türkmenlerin de hatırı sayılır bir nüfusa sahip olduğu bir yerdir. Özellikle Erbil şehir merkezinde Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bilinmektedir. 2006 yılına kadar Erbil Kalesi'nde bulunan Tophane, Tekke ve Saray Mahalleleri'nde yaklaşık 700 evde Türkmenlerin yaşadığı gözlemlenmiştir. Ayrıca 1990'lara kadar Erbil'in şehir merkezindeki en kalabalık nüfusu Türkmenler oluşturuyordu. Ancak Saddam Hüseyin'in Irak'ın kuzeyine yönelik operasyonları sırasında sınır köylerine yapılan saldırılar sonucunda, Erbil köylerindeki nüfus Erbil şehir merkezine göç etmiştir. Özellikle 1996 yılında Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) ile Kürdistan Yurtsever Birliği Partisi (KYB) arasındaki çatışmaların ardından Erbil'in KDP kontrolüne geçmesi, Erbil şehir merkezindeki Kürt nüfusun arttığını göstermektedir.

2006 yılında Erbil Kalesi'nin tamamen boşaltılması ve Türkmenlerin şehir merkezinden ayrılmak zorunda kaldığı bir dönem olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde, Erbil şehir merkezinin çeşitli mahallelerine dağılan Türkmenlerin sayısı tahmini olarak 300 bine yakın olarak hesaplanmıştır. Kale boşaltıldıktan sonra, Türkmenlerin toplu olarak yaşadığı büyük bir mahalle kalmamıştır.

2009 Kasım'ında yapılan saha araştırmaları, şehir merkezinde yaşayan Türkmenlerin yavaşça Erbil'in dışındaki köylere yerleşmeye başladığını göstermiştir. Erbil'in son 7-8 yılda önemli bir gelişim göstermesi ve buna paralel olarak şehir hayatının maliyetinin artması, genel olarak gelir düzeyi daha düşük olan Türkmenlerin şehir merkezinin dışına çıkmak zorunda kaldığı bir dönemi işaret etmektedir (Duman 2011: 13).

1.2.7. Kerkük İli

Kerkük ili, Türkmenlerin merkezi olarak kabul edilmektedir ve Irak'ın kuzey bölgesinde yer almaktadır. Irak'ın beşinci büyük şehri olarak sınıflandırılan Kerkük, zengin petrol rezervlerine ev sahipliği yapmasıyla bilinir. Bu nedenle, petrol kaynakları bakımından Irak'ın en zengin bölgelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Osmanlı Dönemi'nde idari olarak Musul vilayetine bağlı olan Kerkük, 1976 yılında Araplaştırma politikası

çerçevesinde adı "El Temim" olarak değiştirilmiştir. Şehirde, Türklere ait birçok tarihî eser bulunmaktadır. Ancak, bu eserlerin büyük bir kısmı, şehrin demografik yapısını değiştirmek amacıyla tahrip edilmiştir. Kerkük'ün tarihî eserleri arasında özellikle Kerkük Kalesi, Yeşil Kümbet, Danyal Peygamber Camii, Kaysarıya Çarşısı ve Taşköprü Dakuk (Tavuk) Minaresi öne çıkmaktadır. Kerkük, Kürtler, Araplar ve Türkmenler gibi farklı etnik grupların bir arada yaşadığı bir şehirdir. Bu nedenle, Kerkük'te yaşayan insanlar genellikle Kürtçe, Arapça ve Türkmence gibi üç farklı dil konuşabilmektedirler. Bu yüzden çok dilli yapısı nedeniyle Kerkük halkı için "üç dilli" bir niteleme kullanılmaktadır (İzzettin 2004: 12).

1.2.8. Altunköprü İlçesi

Altunköprü, Kerkük vilayetinde bulunan ve Kuzey Irak'ta önemli bir nahiyedir. Kerkük şehrinin 44 km kuzeybatısında, Kerkük-Erbil karayolu üzerinde konumlanmış olan bu Türkmen ilçesi, Küçük Zap Suyu üzerindeki bir ırmağın kenarına kurulmuştur. Ayrıca, Erbil'e olan mesafe 50 km'dir (Hürmüzlü 2002: 5).

Tarihî M.Ö. 228 yılına kadar uzanan Altunköprü, Irak'ta yaşayan Türkmenler için önemli bir yerdir. Bu kasaba, antik dönemde Altunsu adıyla bilinmekte olup, Roma İmparatorluğu'na bağlı Şimar/Şimard eyaletinin başkenti olarak kabul edilmiştir (Alazzavi 1939: 150). Kerkük ilinin sınırları içerisinde yer alan Tuzhurmatu ve Altunköprü adlı iki nahiyeden oluşuyordu. Ancak 1894-1912 yılları arasında nahiye sayısı beşe yükseldi ve Tuzhurmatu, Kerkük'ten ayrıldı. Günümüzde hâlâ Altunköprü, Kerkük iline bağlı bir nahiyedir (Gündüz 2006: 324).

1.2.9. Bağdat İli

Bağdat, tarih boyunca İslam dünyasının önemli bir merkezi olmuş, kültür, ilim, siyaset ve ticaretin odak noktası olmuştur. Türkmenlerin Bağdat'ı yönettiği dönemlerde, bu şehir önemli bir Türkmen nüfusunu barındırmaktaydı. Ancak zaman içindeki baskılara maruz kalan Irak Türkmenleri, birçoğu Araplaşmış veya göç etmiştir. Günümüzde ise Bağdat'ta yaklaşık 20.000 Türkmenin yaşadığı bilinmektedir (Doğan 2018: 4).

1.2.10. Diyale İli

Diyale ili, Irak'ın merkezinde yer alır ve İran sınırına yakın bir bölgededir. Ancak Diyale'de yaşayan Türkmenler, dağınık bir şekilde farklı bölgelerde yaşamaktadır. Bu ildeki

Türkmen nüfusu tam olarak belirlenmemiş olsa da Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından yapılan bir rapora göre, Diyale'de köy, kasaba ve ilçe düzeyinde detaylı bir araştırma yapılmış ve elde edilen verilere dayanarak Diyale'deki toplam Türkmen nüfusunun yaklaşık 70.000 kişi civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam, sadece kendilerini sayımda Türkmen olarak tanıtanların yaklaşık sayısını yansıtmaktadır. Ancak bölgedeki Türkmen nüfusunun potansiyel olarak 150.000'in üzerinde olduğu tahmin edilmektedir. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler arasında Aştöken köyü, Celevle, Karatepe Nahiyesi, Kızlarbat ve Kazaniye öne çıkmaktadır (Erkmen 2009: 7-8).

2. Dr. HÜSEYİN İLHANLI'NIN HAYATI

Şair Hüseyin İlhanlı, 15 Kasım 1953 tarihinde Irak'ın Ninova iline bağlı en büyük ilçesi olan Telafer'in Hasanköy semtinde doğmuştur. Babası İsmail İlhanlı ise hayatında iki kez evlenmiştir. İlk evliliğini Emine hanımla yapmış olan İsmail Bey, bu birliktelikten iki kız çocuğuna sahip olmuştur. Ne yazık ki, Emine Hanım'ı kaybetmiş ve daha sonra ikinci kez Adile Hanım ile evlenmiştir. İsmail Bey ve Adile Hanım'ın birlikteliğinden ise üç erkek çocukları Hüseyin, Ekrem ve Halil ile üç kız çocukları Meyyese, Şahraban ve Emine dünyaya gelmiştir. Bu aile, sevgi dolu bir ortamda birlikte yaşamış ve birbirleriyle güçlü bağlar kurmuştur. Hüseyin İlhanlı'nın hayatı da ailesinin değerleri ve etkisiyle şekillenmiş, edebiyat dünyasında iz bırakan bir şair olarak var olmuştur.

İlhanlı, sevgi dolu bir baba ve anne kucağında büyümüştür. Ailesi, şefkat, merhamet, cömertlik, misafirperverlik, akraba bağları ve komşu sevgisine büyük önem vermiştir. Evleri, mütevazi ve basit imkanlarla, tüm mahalle ihtiyaçlarını karşılamak ve ev işlerini halletmek için kastedilirmiş. Hiçbir zaman kimseyi geri çevirmemişler ve mahallenin çocukları, rahatlık, güven ve neşe hissettikleri için kapılarının önünde oyun oynarlarmış. Bu toplumsal ilişkilerin ortasında İlhanlı'nın ortaya çıkması büyük bir rol oynamıştır.

Dr. Hüseyin İlhanlı, İlhan Beg aşiretine mensuptur. Çiftçi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Babası, tarım, hasat ve hayvancılık işleriyle aile geçimini sağlamış ve çocuklarının eğitimlerine büyük emek vererek okutmuştur. İlhanlı, çocukluk ve gençlik yıllarının büyük bir kısmını ailesiyle birlikte Telafer'de geçirmiştir. İlk ve orta öğrenimini doğduğu ilçede tamamlamıştır. Ailesinin en büyük oğlu olduğu için babası onu erken yaşta evlendirmiştir. Bu evlilikten altı erkek ve bir kız çocuğu sahibi olmuşlardır. Ailesinin maddi durumu zor olmasına rağmen, her zorluğu göğüsleyip eğitimine devam etmiştir.

Dr. Hüseyin İlhanlı, 1971 yılında liseden mezun olduktan sonra Musul Üniversitesi Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü'nde lisans eğitimine başlamıştır. Aynı zamanda Musul Üniversitesi Türkmen Öğrenci Birliği'nin aktif bir üyesi olmuştur. Bu süre zarfında tüm öğrencilerin ve özellikle Türkmen öğrencilerin durumunu yakından takip etmiş ve onlara yardımda bulunma çabası içinde olmuştur. 1971 yılında Türkmen Kardeşlik Ocağı'nın Musul kolu açılışında da önemli katkıları olan kişilerden biri olmuştur. 1975 yılında fakülteden üstün başarıyla mezun olmuş ve ardından askerlik hizmetini 1975 ile 1977 yılları

arasında başarıyla tamamlamıştır. Üstün başarılı bir mezun olarak dikkat çeken İlhanlı, 1977 yılında kendi fakültesinde öğretim görevlisi olarak atanmıştır.

İlhanlı, hayatına devam ederken ilim tahsiline hırslıydı ve 1982 yılında yüksek lisans derecesini Musul Üniversitesi'nden almıştı. Rahmetli, ailesiyle birlikte 1989 yılında Telafer'den Musul'a taşınmıştır. O zamanlar maaşlar düşüktü, bu yüzden İlhanlı, Üniversite'deki görevini tamamladıktan sonra başka bir işle uğraşmaya başlarmış. Hayatındaki zorluklar ona hiç engel olmamış, aksine daha da bir hırs katmıştı ve işine olan bağlılığı sayesinde bölüm başkan yardımcılığı görevine getirilmişti.

İlhanlı, bu aşamada duraksamaksızın ilim arayışını sürdürmüş ve bilimsel gelişmeleri takip etmekten hiç vazgeçmemiştir. 2000 yılında doktora aşamasını başarıyla tamamlamış, 2012 yılında ise aynı uzmanlık alanında Profesör unvanına yükselmiştir. Ardından, saygın bir kişilik olarak tanınan İlhanlı, iki dönem üst üste Fen Fakültesi Biyoloji Bölümü Başkanlığı görevine atanmıştır. Hem arkadaşları hem de toplumunun arasında, sükûneti ve nezaketiyle adeta göz kamaştıran bir kişiliğe sahip olduğu için oldukça değerli biri olarak kabul edilmiştir.

2014 yılında Musul, IŞİD'in işgali altına girdikten sonra İlhanlı, ailesiyle birlikte Türkiye'ye sığınarak zorlu bir süreç yaşamak zorunda kalmıştır. Ancak vatanına ve görevine olan hayranlığından dolayı, ailesini Türkiye'de bırakıp Irak'a geri dönmüştür. Süleymaniye ve Kerkük'te birkaç ay geçirmiş, fakat 2016'nın sonlarında kanser hastalığına yakalanarak tedavi için tekrar Türkiye'ye dönmüştür. Tedavi süreci kısa sürmüş ve 11 Haziran 2017 Pazar günü Ankara'da, Türkiye'deki ahiret yurduna yolculuğuna çıkmış ve Orta Köy Mezarlığı'nda defnedilmiştir.

2.1. Edebî Kişiliği

Dr. Hüseyin İlhanlı, Telafer şehrinde yetişmiş, önde gelen ve tanınmış bir şahsiyettir. Hayatı boyunca sadece şiir ve edebiyatla ilgilenmekle kalmamış, aynı zamanda hattatlık, ressamlık, ahşap oymacılığı, taşa kazıma, saz ve ney çalmada da ustalığını göstermiştir. Bu alanlarda da büyük başarılar elde etmiştir. Aynı zamanda kendi alanında da son derece verimli bir kişidir.

Çocukluğu, Türkmen İlçelerinden biri olan Telafer'de geçmiştir. İlhanlı'nın şairlik ve edebiyatla ilgili yaşamı, daha genç yaşta şiir hissiyle başlamıştır. Şiire ve Türküler'e ilgi

duyan birisi olarak, genç yaşta içten gelen duygularını hissetmiş ve edebiyata olan bağlılığını göstermiştir. İlhanlı, ince bir sezgiye sahipti ve Allah ona akıl ve basiret vermişti, bu sayede kendisine sunulan her konuyu değerlendirebilmiş ve tahlil edebilmiştir.

Çocukluğundan beri edebiyat ve şiirle ilgilenmiştir. Ortaokul yıllarında, o dönemdeki şairlerin yazdığı şiirleri ezberlemiştir. Bu dönemde Felekoğlu, Nesimi, Fuzuli, Beyatlı ve Yunus Emre gibi şairlerin eserlerinden etkilenmiştir. Şiir meclislerine dinleyici olarak katılmış ve birçok ünlü Telaferli edebiyatçıyla tanışmıştır. Daha sonra parça parça beyitler yazmaya başlamıştır. Ne yazık ki, genç yaşta yazdığı şiirlerin birçoğu günümüze ulaşmamıştır.

İlhanlı'nın ilk yazıları, lise yıllarında gazel üslubunda yazılmıştır. Gazelde durmayarak, şiirlerinde aşk, sevda, yiğitlik, fedakârlık ve milletine olan sevgisini anlatmıştır. İlhanlı, basit ve anlaşılır halk dilini kullanarak şiirlerini özenle örmüştür.

İlhanlı, şiirlerinde mısra, nazım, beyit ve ölçü gibi çeşitli şiir türlerini başarıyla kullanmıştır. Şiirlerinde şaşırtıcı hikmetler, ibretler ve atasözleri yer vererek okuyucularını etkilemeyi başarmıştır. İlhanlı, yaşamı boyunca birçok alanında iz bırakmış bir kişidir. Özgüveni, dinginliği, ağırbaşlılığı ve kesin bir metodolojiyle yaşamını planlamasıyla öne çıkmıştır. Tüm bu nitelikler, İlhanlı'nın kişiliğinde bulunmaktadır ve onu edebî alanda öne çıkaran unsurlardır.

Son zamanlarda yapılan araştırmalar, şiirin sadece dillerde okunan ve tekrarlanan bir kelime hazinesi olmadığını ortaya koymuştur. Şiir, daha çok insan ruhunun derinliklerindeki durumları ifade etmek ve onları düzenli, kafiyeli ve ölçülü kelimelerle aktarmak amacını taşır. Şiir, psikolojik ve sosyal durumları yansıtan bir ifade biçimidir ve insanların duygusal deneyimlerini yansıtma aynasıdır.

Hüseyin İlhanlı'nın kişiliği ve yaşadığı toplumun içindeki örf, âdet, sevinç, keder, aşk, yardımlaşma, uyum ve tanışma gibi farklı özellikler, tüm bu kavramlar şiirlerinde yankı bulmuştur. Ancak özellikle aşk ve soy iftiharları gibi temalar, İlhanlı'nın şiirlerinde önemli bir yer tutmaktadır.

İlhanlı'nın şiirlerinde, iki âşık arasındaki duygusal bağın ifadesi sıkça yer almıştır. Aşk, İlhanlı'nın eserlerinde derin bir duygusal paylaşım ve tutkuyla işlenmiştir. Şair, aşkın gücünü, tutkuyu ve âşık olan insanların iç dünyasını anlatırken aynı zamanda aşkın

toplumsal ve kültürel bağlamını da ele alır. Bu sayede, okuyucularına hem kişisel bir deneyim sunar hem de toplumsal ilişkilere ve değerlere ışık tutar. Soy iftiharları veya ataların tarihinde gurur vakaları da İlhanlı'nın şiirlerinde yer alan önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, ataların başarılarına, soyun köklü geçmişine ve bu geçmişten gelen gurura vurgu yapmaktadır.

İlhanlı'nın şiirlerinde yer alan bu aşk ve soy iftiharları ifadeleri, yüksek edebî bir dil kullanılarak dile getirilir. Şair, kelimeleri ustalıkla seçer, imgeler ve semboller aracılığıyla duygusal derinlik ve anlam katmaya çalışır. Böylece, okuyucularını etkilemek ve şiirlerindeki farklı özellikleri anlamalarını sağlamak için güçlü bir söz varlığı kullanır.

51.7. Alnımızda yazılmıştır osmanlı ***51.8. Osmanlı hiç kabul etmez zilleti***

49.1. Kurduğum hayallar bulandı kaldı ***49.2 Sewdüğüm güzel yar sewgimi dandı***

49.3. Umduğum aşkın ardından kalan iz ***49.4 Dilimde sözlerim elde saz yandı***

İlhanlı, Türkmeneli'nde artık önde gelen şairler arasında yer almıştır. Irak devletinin Türkmenlere karşı bazı zorluklar yaşatması, İlhanlı'nın milliyetçilik yoluna engel olmamış; aksine, bu zorluklar onun milliyetçilik duygusunu daha da güçlendirmiş ve Türkmen edebiyatına daha fazla bağlanmıştır.

Şairin şiirlerinde milliyetçilik konusu büyük bir yer tutmuştur. Milliyetçilik duygusu, İlhanlı'nın eserlerinde sık sık vurgulanır ve Türkmen halkının kimliğine, kültürüne ve değerlerine olan bağlılığını yansıtır. Şiirlerinde Türkmenlerin tarihinden, kahramanlıklarından ve mücadelelerinden bahsederken Türkmen halkının birlik ve beraberlik içinde olmasını, varlığını korumasını ve değerlerini yüceltmesini önemser.

İlhanlı, müzikle de yakından ilgilenir ve bazen eline sazını alarak yazdığı şiirleri veya diğer türküleri seslendirirmiş. Özellikle Irak Türkmen Kardeşlik Ocağı tarafından düzenlenen törenlere katılırken hem şiirleriyle hem de söylediği türkülerle etkinliklere renk katarak milliyetçilik duygusunu ifade etmiştir.

İlhanlı, yüksek zevklerin yargılarını geliştirmiş ve bir grup bilinçli, bilge insanla birlikte yaşayarak toplumun çeşitli kesimleriyle ilişki köprüleri kurmuştur. Aydın seçkinler ve büyük düşünürlerle sürekli bağlantı hâlinde olan İlhanlı, sessiz bir kişiliğe sahipti ve düşüncelerini derinlemesine düşünerek ifade ederdi. Yeteneği, şiirsel kalıplar içinde

sakladığı fikirlerle zenginleşirdi. Aynı zamanda şiirlerin melodisi konusunda büyük bir bilgi birikimine sahipti. Şiirlerinin ritmik yapısı, ses uyumu ve melodisi özenle düşünülerek oluşturulmuştur. Bu nedenle birçok şiiri, ses sanatçıları tarafından ezgiyle süslenip şarkı olarak bestelenmiş ve halk arasında sevilen ve dinlenen eserler hâline gelmiştir.

İlhanlı'nın şiirleri, toplumsal anlamlar ve hayatın seyrini taşıyarak halkın duygularını ve düşüncelerini yansıtması sebebiyle büyük beğeni kazanmıştır. Bu şiirler, halk arasında sevilerek söylenmiş ve dinlenmiştir. Onun edebî eserleri, halkın yaşadığı sevinçlerden kederlere, aşktan yardımlaşmaya, uyumdan tanışmaya kadar geniş bir yelpazede toplumun farklı yönlerini yansıtmıştır. İlhanlı, halkın dili ve duygularını ustalıkla kullanarak edebî dile derinlik ve güzellik kazandırmıştır.

2004 yılında Telafer'e Amerika'nın acımasız saldırısı ve Türkmen milletinin Telafer yakınlarındaki bölgelere göç etmesiyle yüreği sızlayan İlhanlı, Telafer'e doğru yol alır. Milletinin içinde bulunduğu derin acıyı gördükçe gözyaşları içinde eline kalemini sıkıca tutar ve "Wırdılar Wırdılar" adlı eşsiz şiiri yazar. Bu şiir, duygusal bir yakarışı sanatsal bir ifadeyle birleştirerek Türkmeneli'nin dramını yansıtır.

Sanatçı Muhammed KARAKOYUNLU tarafından türküye dönüştürülen bu destan niteliğindeki şiir, Türkmeneli'nin tüm köşelerinde yankılanır ve halkın dilinde, ağızlarında ve kalplerinde derin bir iz bırakır. Şarkı, Türkmeneli kanalında ve sosyal medyada hızla yayılır.

Her bir bölümü kendi başına bir destanı anlatan bu şiir, Amerikan işgalinin acımasızlığının ve yıkımının bir resmini çizer. Çocukların, masumların ve yaşlıların katledilmesi, evlerin yıkılması gibi acı gerçekler, bu sanatsal tabloda somutlaşır. İlhanlı'nın şiiri, yaralı Telafer şehri içinde bulunduğu travmanın anlatıcısı olur ve halk arasında derin bir etki bırakır. Bu destansı eser, Türkmeneli'nin kanayan yarasını dile getirirken aynı zamanda umudu ve direnişi simgelemektedir.

İlhanlı, emekli olduktan sonra bütün şiirlerini bir kitap olarak sunma düşüncesine sahipti. Ne yazık ki, IŞİD'in Musul'u işgal etmesiyle birlikte İlhanlı'nın evine girilmiş ve şahsi kütüphanesi yağmalanmıştır. Bu trajik olay sonucunda, yazılarının birçoğu kaybolmuş ve İlhanlı büyük bir üzüntüyle karşılaşmıştır. Planladığı kitabı tamamlamadan vefat etmiştir.

Bu kayıp İlhanlı'nın içinde büyük bir hayal kırıklığı yaratmış ve yazılarının toplanıp gelecek kuşaklara aktarılma amacı gerçekleştirilememiştir. Oysa kendisi, tüm şiirlerini bir araya getirerek edebî mirasını korumak ve paylaşmak istemişti. Ancak yaşadığı bu acı olay, bu niyetin gerçekleşmesini engellemiştir. İlhanlı'nın değerli şiirlerinin birçoğu, kaybolan yazılarıyla birlikte sonsuza kadar kaybolmuş ve bu büyük şair, tamamlayamadığı planlarıyla birlikte hayata veda etmiştir. Bu durum, İlhanlı'nın edebî mirasının eksik kalmasına sebep olmuştur.

3. ŞİİRLERİN TEMATİK ÇÖZÜMLENMESİ

Araştırmamızın temelini Irak Türkmen şairi Hüseyin İlhanlı'nın yazdığı altmış beş şiirin konu, dil ve üslup açısından değerlendirilmesi oluşturmaktadır. Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinde geçmişe duyulan özlem, arkadaşlara verilen değer, sevgililere duyulan derin aşk, aile, yaşam ve Türkmen halkının kendine özgü özellikleri gibi farklı temalar işlenir. Şair ayrıca toplumdaki ve kişisel yaşamdaki sorunları detaylandıran şiirler de yazmaktadır.

3.1. Genel olarak aşk

Aşk, insanın en yüce duygularından biri olup dünyadaki bütün edebiyatların en temel konusudur. Divan edebiyatı, diğer edebiyatlara kıyasla aşka daha fazla önem vermiştir. Divan şiirinde, insanın her türlü duygu ve düşüncesi ile verilen herhangi bir tema konusu işlenebilir, ancak aşk bu edebiyatta ayrıcalıklı bir konumda olup divan edebiyatının en önemli eserleri olan gazellerde en belirgin şekilde işlenmiştir. Aşk teması, divan edebiyatını zenginleştiren ana tema olup bu temayı ortadan kaldırmak edebiyatı sadece kaside, terci' ve terkibibentlerle tarih manzumeleri gibi sınırlı bir alanda tutacaktır (Akün 2013: 129). İskender Pala'nın ifadesine göre Türk edebiyatında hem Divan edebiyatının hem de tasavvufi Türk edebiyatının belkemiğini oluşturan tema aşktır (Pala 2022: 38).

Şairler aşkı çeşitli metaforlar aracılığıyla somutlaştırmaya çalışmışlardır. Elbette her yazarın bakış açısı farklıdır ve aşk kelimesi şiirlerde binlerce benzetmeye konu olmuştur. Aşka dair ne kadar somut ve soyut kavram kullanılırsa kullanılsın şair bunu yeterince ifade edemediği gibi herkesin kabul edeceği bir tanım da yapamaz (Kola 2016: 68).

Elbette, aşk teması şiirin en yaygın konularından biridir. Şairler, aşkın derinliğini, tutkusunu, acısını ve coşkusunu ifade etmek için yüzyıllardır şiir yazmışlardır. Aşk, insanların hayatında büyük bir rol oynar ve şiir, bu duygusal deneyimi anlamak ve ifade etmek için mükemmel bir araçtır.

Aşk şiirlerinde sıklıkla kullanılan dil ve imgeler, bu şiirleri diğerlerinden ayıran önemli özelliklerdir. Şairler, aşkın güzelliğini ve yoğunluğunu betimlemek için doğa imgelerini çokça kullanırlar. Örneğin, bir şair, aşkı güneş ışığına benzetebilir, âşık olduğu kişiyi bir çiçek bahçesiyle karşılaştırabilir veya aşkı bir nehir gibi akışına bıraktığını ifade edebilir.

Aşk şiirlerinin temaları, çoğu zaman sevgi, kayıp, ayrılık, özlem ve kıskançlık gibi romantik duygulara odaklanır. Şairler, aşkın yıkıcı etkilerini de ele alabilirler. Örneğin, aşkın aşırılıklarının insanları nasıl çıkmaza sokabileceğini, aşkın acısının ne kadar zorlu olabileceğini veya aşkın nasıl hayatın diğer yönlerinden uzaklaşmaya neden olabileceğini anlatabilirler.

Sonuç olarak, aşk şiirleri insanların duygusal deneyimlerini anlamak ve ifade etmek için harika bir araçtır. Şiir, aşkın birçok yönünü keşfetmek, anlamak ve ifade etmek için kullanılabilecek zengin bir kaynaktır.

3.2. Beşerî Aşk

Aşk, seven ve sevilen arasında duygusal bir bağdır. Yani aşık ile maşuk arasındaki ilişkidir. Maşuk, bir kişinin kalbini cezbeden herhangi bir şey olabilir; Allah, peygamber, insanlar, mal mülk, para, anne, baba, arkadaşlar, çocuklar vb. İlahi aşk anlatılırken insani aşkın unsurlarından yararlanılabilir, çünkü insani aşkın ilahi aşka doğru yönlendirici bir işlevi bulunmaktadır (Kuzubaş 2010: 410). Beşerî aşkta belli bir seviyeye gelenler, aşkı öğrenenler ilahi boyuttaki aşka geçebilirler (Uludağ 1991:60). İlhanlı'nın şiirlerinde aşk, insan aşkı ve ilahi aşk olarak ikiye ayrılır. İlahi aşk, Yüce Tanrı'ya olan sevgiyi ifade etmek için kullanılır. İnsan sevgisine gelince, insanın sevebilmesi için doğal olarak fiziksel bir varlığa ihtiyacı vardır. İlhanlı'nın şiirinde insanın sevdiğine olan sevgisi ve muhabbeti, zihnî veya fiziki özellikler bakımından klasik edebiyattaki sevilenin özelliklerini taşımaktadır. İlhanlı şiirinde kullanılan fiziki nitelikler, "kara", "göz", "uzun", "dudak", "yanak", "bakış" gibi betimleyici sözcüklerle divan edebiyatı tarafından karakterize edilmektedir.

Irak Türkmen edebiyatında ve diğer edebiyatlarda, her şairin bir veya birkaç aşk şiiri olduğu tahmin edilebilir. Hüseyin İlhanlı'ya göre, şairlerin birçoğu aşk şiirleriyle başlarlar ve şiir geneline hâkim olan duygu da aşktır. Aşk temalı şiirlerinde, en çok sevgiliye olan derin aşk, çaresizlik, hasret, aşk acısı, umut, ayrılık gibi duygulara yer verilir. Bazen şairler, sevgililerini güzelleme yoluyla överler ve özlemlerini, saygılarını aşk başlığı altında ifade ederler. Bu duyguları taşıyan şiirler, edebî dil kullanılarak kaleme alınmıştır.

Hüseyin İlhanlı'nın şiirlerinde, birçok farklı izlek içerisinde "aşk" teması sıkça yer almaktadır. İlhanlı, "Gazel" adlı şiirinde "aşk, dert, dargınlık, hayal kırıklığı" gibi temaları işlemektedir. İlk dizede, "Yeter oldı gönlüm düşme bı sewdanın pişine" diyerek aşkın yorucu

ve acılı yönlerine işaret etmektedir. Aşkın getirdiği yükümlülükler, hayal kırıklıkları ve acıların yeterli olduğunu ifade etmektedir. Şiirde aşkın baharına ve kışına lanet edilerek aşkın sadece sevinç ve mutluluk getirmediği, aksine bazen acı veren bir deneyim hâline geldiği vurgulanmaktadır. Şiirin devamında şair, geçmişin inkâr edilmesinin bir fayda sağlamadığını vurgularken okuyucuya ve kendine öğüt vermektedir. Bu şiirdeki dil ve imgeler, şairin duygusal yükünü okuyucuya aktarmakta kullanılır. Şiir, aşkın yoğunluğunu ve acısını anlatırken güçlü bir anlam yükü taşır. Şair, aşkın getirdiği acıya rağmen ondan kurtulmanın mümkün olduğunu ve bunu hayatın devamı için gerekli olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, şairin "baharına kışına" benzetmesi, aşkın dönemsel değişkenliklerini ve bazen sevginin baharında mutluluk ve coşku yaşanırken bazen de acı ve hüzün olduğunu ifade etmektedir. Bu şiir, Hüseyin İlhanlı'nın duygusal yoğunluğu yüksek şiirlerinin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Ayrılık ve vefa gibi temaları ele aldığı şiirlerinde, şair, okuyucunun duygusal dünyasına dokunarak aşk acısıyla nasıl başa çıkılabileceğini anlatmaktadır:

10.1. Yeter oldı gönlüm düşme bı sewdanın pişine

10.2. Lenet olsın böyle aşkın baharına kışına

10.3. Ne feyda war geçmişini inkar eden insanda

10.4. Bırak onı koyma girsin hayalına dişine

Şiirin devamında, Felekoğlu'nun "Ey, Bı-Vefa" şiirindeki "Ağladım aşkından çok göz yaşlarım sel eyledin / Çektiğim ahları boşa savurup yel eyledin" gibi dizelerde, ayrılık ve vefa teması işlenmektedir. Ancak İlhanlı'nın şiirinde, şairin çaresizliği ve sevgilisinin vefasızlığı daha belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Şiir, ayrılık acısını ve sevgilinin vefasızlığına karşı duyulan çaresizliği yansıtması bakımından, klasik Türk edebiyatı şiirlerinin temel metaforlarından biriniden beslenmektedir.

Şiirde kullanılan dil oldukça ağır ve yoğundur. Şair, aşkın getirdiği acıları betimlemek için ayrılık temasını kullanmıştır. Aşkın verdiği acılar, göz yaşlarıyla, ahlarla ve ciğerin aşk ateşiyle yakıldığı şeklinde betimlenmiştir. Şiirdeki vurgular, sevgilinin vefasızlığına ve terk etmesine yöneliktir. Şiirin genel olarak karamsar bir havası olsa da son iki mısrasında umutlu bir mesaj verilmektedir. Aşık, dostlara bağlanmanın önemini vurgulayarak, geçmişin

acılarından kurtulmanın mümkün olduğunu ve yeni bir başlangıç yapabileceklerini anlatmaktadır:

10.5. Yeter seni terk edip gidenlere ağlama

10.6. Yeter oldı can cigerin aşk oduna dağlama

10.7. Gel unut geçen günlerin derd ü elemini

10.8. Bağla gönlün dostlarına wafasıza bağlama

Hüseyin İlhanlı'nın "Gazel" adlı şiirinde, klasik şiirin sık kullanılan temalarından biri olan ayrılık işlenmektedir. Vefasız sevgilinin yol açtığı acı ve gözyaşı, şairin dizelerinde hissedilir. Ancak aşkın acımasızlığına karşı aşık, kendisini koruma yolunu da bulur ve umudunu kaybetmez.

İlhanlı "Aşk Yarası" başlıklı şiirinde, yoğun bir acı ve keder hissi taşıyan bir aşkın yıkıcı gücüne işaret etmektedir. "Gözlerinde bir avuç su eğer daşsa boğar beni" ifadesi, aşkın yoğunluğunu ve şiddetini vurgulamaktadır. Bu dize, sevilen kişinin gözlerindeki bir damla suyun bile âşık olan kişiyi boğabileceğini anlatır. Bu, aşkın insanı nasıl sarıp sarmalayabileceğini, hayatındaki her şeyi etkileyebileceğini göstermektedir. "Sinem'deki aşk yarası ata ata yakar beni" ifadesi, aşkın bir yara gibi olduğunu ve bu yaranın insanı nasıl acıtabileceğini anlatır. "Ata ata yakar beni" ifadesi ise, aşkın sürekli bir acıya neden olabileceğini, hatta zamanla bu acının daha da şiddetlenebileceğini ifade etmektedir.

Dizelerin genel olarak hissettirdiği duygu, aşkın insan üzerindeki etkisinin güçlü, yoğun ve bazen de acı verici olduğudur. Bu dizelerdeki imajlar, aşkın insanın hayatında büyük bir yer tuttuğunu ve aşkın yoğunluğunun insanı sarıp sarmalayabileceğini anlatmaktadır:

4.1. Gözlerinde bir awıç su eger daşsa boğar beni

4.2. Sinem'deki aşk yarası ata ata yakar beni

Şiirin devamındaki dizelerde, şair, sevdiği kişinin kalbinde yer edinmek ve onunla duygusal bir bağ kurmak istediğini belirtmektedir. "Har gözler" ifadesi, şairin sevgilisinin tutkulu, yakıcı bakışlarını ifade etmektedir. Burada "har" kelimesi, "sıcak, yakıcı" anlamına gelmektedir ve genellikle ateş, güneş veya tutku gibi yoğun bir enerji veya sıcaklığı ifade

etmek için kullanılır. “Yaşayalım duygusunda har gözlerden kurar beni” dizesi, şairin duygusal olarak çalkantılı olduğunu ve sevgilisinin tutkulu bakışlarının onu derinden etkilediğini anlatmaktadır. Bu dizeler, aşk ve tutku dolu bir şiirin parçasıdır. Şair, sevgilisinin kalbindeki yerini almak ve onunla birlikte tutku dolu bir hayat yaşamak istemektedir. Aynı zamanda, sevgilisinin şefkatli ve tutkulu bakışlarının onu güvende ve özel hissettirdiğini anlatmaktadır. Şairin kelimeleri, duygu yüklü bir anlatım ve imgeleme sahip olduğundan, okuyucuları etkileyebilmektedir ve şiirin aşk dolu atmosferini hissettirebilmektedir:

4.3. Wer gönlünün içinde bir yer bana mesken edeyim

4.4. Yaşıyalım duyğusunda har gözlerden kurar beni

Şiirin devamında, bir aşkın acısı, yıkım ve âşık olan insanın sevgilisinin gücü karşısında çaresizliği anlatılmaktadır. Şair, sevgilisinin saçlarına ve kirpiklerine nasıl esir kaldığını, onun varlığının bedeninde iz bıraktığını ifade etmektedir. “Zilfilerin tel tel olmuş kollarımdan bağlar beni” dizeleriyle şair, sevgilisinin saçlarının kendisine bir tür zincir olduğunu, ondan kurtulamadığını söylemektedir. “Kirpiklerin yay oh kimin yüzleşirken dağlar beni” dizeleriyle de şair, sevgilisinin gözlerinin kendisini yaralayan bir ok olduğunu, sevgilisinin gücü karşısında büyük acılar çektiğini ifade ederken aynı zamanda onun güzelliği karşısında büyük bir hayranlık ve aşk duyduğunu da belirtmektedir.

Şiirdeki dil, aşkın acısı ve yıkımını yansıtmaktadır. Şiirde kullanılan imgeler, sevgilinin saçları, kirpikleri, gözleri gibi unsurlar, şiire derinlik ve yoğunluk katmaktadır:

4.11. Ziliflerin til til olmış kollarımdan bağlar beni

4.12. Kirpiklerin yay oh kimin yüzleşirken dağlar beni

Şiirin son dizesinde, ayrılık acısının yoğunluğu ve sevilen kişinin yokluğunun ölüme eşdeğer olduğu anlatılmaktadır. Şair, sevdiği kişinin yokluğuna dayanamadığını ve bu durumun kendisine büyük acı verdiğini ifade ederken “ölım” kelimesiyle bu acının şiddetini vurgulamaktadır.

“Sağlar beni sağlar beni koy yadlasın sağlar beni” ifadesi ise tekrarlanan bir motif olarak kullanılmıştır ve şairin sevgilisinin özlemiyle dolu olduğunu göstermektedir. Şair, sevgilisini hatırlayarak onun varlığına özlem duyar ve onu özlemle anarak kendini avutmaya

çalışır. Bu dizede kullanılan “yad etmek” kelimesi, sevilen kişiyi anmak, özlem duymak anlamlarını taşımaktadır:

4.13. Sensiz yaşam ölım bana koy yadlasın sağlar beni

4.14. Sağlar beni sağlar beni koy yadlasın sağlar beni

İlhanlı “Dost İlinden” başlıklı şiirinde, aşkın duygusal yoğunluğunu ve sevginin bir yolculuk olduğunu romantik bir şekilde vurgulamaktadır. Şair, kendisini bir kuş gibi hayal ederek özgürlük ve yükseliş hislerini yansıtmaktadır. Kuşun dost ilinden geçmesi, sevgilinin kalbini keşfetmek, sevgilinin iç dünyasına doğru bir yolculuk yapmak ve onunla bağ kurmak anlamına gelmektedir. Şiirdeki “dost” kelimesi, sevgili anlamında kullanılmaktadır. “Yorgun yorgun temmuzda su ararken” dizesi, aşk yolculuğunun zorluklarına dikkat çekmektedir. Aşk yolculuğu, bazen yorucu ve zorlu bir maceradır ve burada sevginin peşinde koşmak için verilen mücadele anlatılmaktadır. “Aşk badasını dost elinden içmek” ifadesinde de aşk badası, sevilen kişi veya sevgiliyi temsil etmektedir. Bu ifade, sevgilinin sevgiyi paylaşmak için bir araç olduğunu ve onun varlığının hayatın anlamını ve mutluluğunu artırdığını vurgulamaktadır.

Şiirde kullanılan doğa betimlemeleri, doğanın güzelliğiyle sevginin güzelliği arasında bir bağlantı kurar. “hawalara uçmak”, “dost ilinden geçmek” ve “aşk badası” gibi ifadeler, şiirin dilindeki imgeler aracılığıyla sevginin yüceliğini vurgulamaktadır:

2.1. Bir kuş olıp hawalara uçaydım

2.2. Alçak yüksek dost ilinden geçeydim

2.3. Yorğın yorğın temuzda su ararken

2.4. Aşk badasın dost elinden içeydim

Şiirin devamındaki dizeler ise, dost ilinin havasını sevgilin yaşadığı yere atıfta bulunarak övmektedir. “Miski enber kohar açar nefesi” ifadesi ile, sevgilinin nefesinin misk amber gibi hoş bir koku yaydığı anlatılmaktadır. Bu benzetme, sevgilinin kokusunun hoşluğuna dikkat çekmektedir. Üçüncü dizede bahçedeki bülbüllerin ötmesi, doğanın canlılığını ve coşkusunu yansıtmaktadır. Bu da sevgilinin bulunduğu yerin güzel ve huzurlu olduğunu göstermektedir. Dördüncü dizede “Aşk derdine dewa olır meywası” ifadesi ise,

sevgilinin varlığının aşk acısına şifa olduğunu vurgulamaktadır. Meyve metaforu da sevgilinin verdiği huzuru ve mutluluğu ifade etmektedir. Şiirin genelinde sevgilinin varlığı, romantik atmosfer ve şifa kaynağı olarak tasvir edilirken edebî söylem ve romantik imgeler kullanılarak şiire duygusal bir hava katılmıştır:

2.5. Güzel olır dost ilinin hawası

2.6. Miski enber kohar açar nefesi

2.7. Barlı bahçasında öter bilbiller

2.8. Aşk derdine dewa olır meywası

Hüseyin İlhanlı'nın "Geçen Aşk" adlı şiirindeki dizeler oldukça etkileyici ve yoğun bir aşk ifadesidir. Aşkın gücü ve etkisi vurgulanırken aynı zamanda aşkın getirdiği acı ve ölüme işaret edilmektedir. "Salmadı aşkın beni" ifadesi, aşkın şiddeti nedeniyle kişinin kendisini kaybetmesi anlamına gelirken "Mazarıma yetirdi" ifadesi aşkın gücü nedeniyle kişinin hayatının sonuna kadar etkilenmesini ve yıkımına neden olmasını ifade etmektedir. "Mazarım cennet olır eger olsa yanında" ifadesi ise aşkın gücünü ve kişinin sevdiğiyle birlikte ölmek isteğini vurgulamaktadır. Kişi, sevgilisi yanında olmadığı sürece cennete ulaşamayacağını ifade ederek sevgilisiyle birlikte olma arzusunu dile getirmektedir.

Hüseyin İlhanlı'nın aşk temasını ele aldığı bu dizeler, aşkın insan üzerindeki gücünü, etkisini ve acısını yoğun bir şekilde hissettirmektedir. Aynı zamanda, sevgilisiyle birlikte olma arzusunu da dile getirerek aşkın insanın hayatındaki merkezî yerini ve önemini vurgulamaktadır:

3.18. Salmadı aşkın beni mazarıma yetirdi

3.19. Mazarım cennet olır eger olsa yanında

Hüseyin İlhanlı "Mah Camalın" başlıklı şiirinde, aşkın yoğunluğunu ve sevgilinin etkisini anlatmaktadır. "Mah" kelimesi, Farsça kökenli bir kelime olup "ay" anlamına gelmektedir. Bu kelime şiirde, sevgilinin güzelliği ve ışıltısını vurgulamak için kullanılmıştır.

Şiirdeki “tütün” kelimesi ise sembolik bir anlam taşımaktadır. Gözlerden tütün çıkması, sevgilinin güzelliğine karşı duyulan hayranlığın yoğunluğunu ve kalbe ateş düşürdüğünü de ifade etmektedir:

8.11. Mah camalın gören anda

8.12. Gözlerimden tütün çıhar

Şiirin devamında, aşk insanı derinden etkileyen ve hayatını kökünden değiştiren bir güç olarak tasvir edilmektedir. Aşk, insanı âşık olduğu kişiye bağımlı hâle getirir ve onun varlığı olmadan yaşamın anlamsız olduğunu düşündürür. “Aşkın beni benden alan” dizesi, aşkın insan üzerindeki etkisini ve sevginin insanı nasıl değiştirebileceğini anlatan bir beyittir. Şair, aşkın gücüne kapılarak kendisini kaybetmiş, sevgilisine olan bağlılığından dolayı farklı bir hâle bürünmüştür:

8.21. Gel ey beni derde salan

8.22. Aşkın beni benden alan

İlhanlı’nın “Hardasan” başlıklı şiiri, sevgiliyi arama ve özlem teması üzerine kurulmuş bir aşk şiiridir. Şair, sevgilisini bulmak için çölleri aşarak yollarda beklemiş, ancak onu bulamamıştır. Şiir, basit bir dil ve tekrar eden bir yapı kullanarak duygusal bir atmosfer yaratmaktadır. Şair, doğanın güzelliğini kullanarak sevgilisini arama ve onu özleme hissini anlatır. Aynı zamanda, şiirin sonunda tekrar edilen mısra, sevginin yoğunluğunu vurgulayarak şiiri güçlendirir:

13.1. Aradım seni çöllerde

13.2. Durdum bekledim yollarda

13.3. Sunalar kimi göllerde

13.4. Hardasan gülüm hardasan

Aşağıdaki dörtlük, Hüseyin İlhanlı’nın “Ceyran” adlı şiirinden alınmıştır. Şiir, derin bir acı ve yalnızlık hissi içeren bir aşk teması etrafında dönmektedir. “Gözleri kömürden kara” ifadesi, âşık olunan kişinin gözlerinin güzelliğini anlatırken “açtı yüregimde yara” ifadesi, sevgilinin kalbinde bıraktığı acıyı ifade etmektedir. Bu dörtlüğün ilk iki mısrasıyla,

şair sevgilisine olan aşkını ifade ederken son iki mısrası ise sevgilinin kendisine verdiği acıyı dile getirmektedir. "Kimsem yohtı bana bahsın" ifadesi, şairin yalnızlığına vurgu yaparken "yaraladı eyle çara" ifadesi, sevgilinin ona verdiği acının derinliğini yansıtmaktadır. Şair, sevgilisinden kaynaklanan aşk acısı ve yalnızlığına rağmen onun sevgisine olan bağlılığını dile getirmektedir. Şair, gazel tarzındaki bu dörtlükle hem aşkın güzelliğini hem de aşkın acısını yansıtmayı başarmıştır:

17.13. Gözleri kömürden kara

17.14. Açtı yüregimde yara

17.15. Kimsem yohtı bana bahsın

17.16. Yaraladı eyle çara

İlhanlı "Yar Yarası" başlıklı şiirinde aşkın acısı ve özlem temasını işlemektedir. "Sarı Hebri"[1] ifadesi, sevgilisinin güzelliğini övmek için kullanılmış bir benzetmedir. Şair, sevgilisinin güzelliğini anlatmak için çeşitli metaforlar kullanarak, onun hayalinde canlandırdığı güzelliğini betimlemeye çalışmıştır.

Şiirin diğer metaforlar ise "Kaytan dudak elma yanak kaş kara" ifadeleridir. Bu metaforlar, sevgilinin güzelliğine atıfta bulunur. Şair, sevgilisinin dudaklarını, yanaklarını ve kaşlarını kaytan, elma ve kara gibi nesnelerle karşılaştırır. Bu metaforlar, sevgilinin güzelliğinin ne kadar büyük ve çekici olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır.

Son dizesinde ise şair, sevgilisine duyduğu özlemi ifade eder. Ancak, bu özlemi hafifletecek bir çare bulamamıştır. Bu ifade, sevgilisine olan hasretinin ne kadar güçlü olduğunu ve onun yokluğunun yarattığı acının ne kadar büyük olduğunu ortaya koymaktadır.

19.1. Sarı hebri çoh yakışır o yara

[1] "Sarı Hebri" terimi, Türkmenler arasında yaygın olarak kullanılan ve genellikle süsleme veya nakış anlamında kullanılan bir terimdir. Kelime olarak "sarı" renk anlamına gelirken, "hebri" kelimesi ise "süsleme" veya "nakış" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "Sarı Hebri", sarı renkli süslemeler veya nakışlar anlamına gelmektedir.

19.2. Kaytan dudağ alma yanağ kaş kara

19.3. Yüregimde göz göz olmış yaralar

19.4. Çoh aradım bulamadım bir çara

Şiirin devamında kullanılan dil, divan edebiyatının şiir diline uygundur. Şair, âşık olduğu kadının güzelliğini betimlemek için çeşitli metaforlar kullanmıştır. "Altun tana", "Kırmız yanağ" ifadeleri, sevgilinin kulaklarındaki küpeleri ve güzel yanaklarını tasvir etmektedir. Bunlarla şair, sevgilisinin zarafetini ve zenginliğini yansıtmıştır. "Nece bir vergidi Mewla'dan siye" ifadesi, sevgilinin güzelliğinin Tanrı vergisi ve doğuştan gelen bir özellik olduğuna vurgu yapmaktadır. Son dizede ise sevgilinin güzelliğinin zamanla arttığını ve her geçen gün daha da belirginleştiği ifade edilmektedir:

19.13. Altun tana kulağında sallanır

19.14. Kırmız yanağ alma kimi allanır

19.15. Nece bir wergidi mewladan siye

19.16. Güzelliğin büyüdükçe bellenir

İlhanlı "Dertli Bilbil" şiirinde ki dörtlükte, bülbülün bakış açısından dile getirilen duygusal bir monolog bulunmaktadır. Şair, "bülbül"ü kullanarak aşk, yalnızlık, aidiyet arayışı ve özlem gibi temaları ifade etmektedir. Bülbül, şairin içsel duygularını ve deneyimlerini temsil eder. Dostsuz ve yuvadan uzak yabancı bir diyarda bulunan bülbül, aidiyet arayışı içinde kaybolmuş gibidir. "Herkes dönsün diyarına" ifadesi ise bülbülün bulunduğu yerin zorluğunu ve yabancılığını vurgular, ancak bülbül hâlâ orada kalmış gibi görünmektedir. Bu dörtlük, duygusal karmaşıklıkları ve içsel çatışmaları bülbül aracılığıyla anlatarak insanın evrensel duygusal deneyimlerine dikkat çekmektedir:

37.37. Bilbil sen de benim kimi

37.38. Kur yuwan bir de dostın

37.39. Ğerib oldın diyarında

37.40. Herkes dönsın diyarına (İlhanlı 2022: 30).

İlhanlı'nın "Sonğun Gewlim" başlıklı şiiri, sevgilinin değerini, aşkın önemini ve maddi zenginliklerin önemsizliğini vurgulayan duygu dolu bir şiirdir. Şiirin dilinde, Türk geleneksel şiirinin izleri görülebilir. Buradaki sembolik ifadeler şiirin duygusal etkisini arttırmaktadır.

Aşağıdaki dizelerde "güzellerin güzeli" ifadesiyle sevgilinin güzellik bakımından üstnülüğü vurgulanmıştır. Şair, sevgilisinin kalbinde yer almanın yeterli olduğunu ve maddi zenginliklerin önemli olmadığını belirtmiştir. Bu da aşkın önemine ve değerine vurgu yapmaktadır.

Ayrıca, "gewlim" kelimesi "gönül" anlamına gelir ve şiirde sıkça kullanılmıştır. Şiirdeki ifadeler, Türk geleneksel şiirinde sıkça kullanılan sembolik dil ögelerini içermektedir. Şiirin dili duygu yüklü ve etkileyicidir:

24.13. Yarımyidi güzellerin güzeli

24.14. Koy kalbine bir de çıhmasın gewlim

24.15. Hüseyin lazım degi dünye malı

24.16. Yalnız o yar elde kalsın gewlim

İlhanlı'nın "Gazel", "Aşk Yarası", "Dertli Bilbil", "Dost İlinde", "Hardasan" ve "Yar Yarası" başlıklı şiirlerinde aşk teması, derin bir duygusal yoğunlukla işlenir. Şair, aşkın insanın ruhunda yarattığı acıları ve tutkulu duygularını ustalıkla yansıtır. Aşkın derinliklerine inen şair, edebî dil ve imgelemeyle bu duyguları anlatır. Şiirlerinde aşkın gücünü ve etkisini gözler önüne serer, tutkunluğuyla birlikte derin bir aşk deneyimini aktarır:

3.3. İlahi Aşk

Aşk kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup şiddetli sevgi, muhabbet, canı gönülden sevme gibi anlamlar taşır ve bir varlığa, nesneye duyulan bağlantıyı ifade eder. Temelde, aşk en yüce varlığa, diğer varlıklara, nesnelere ve güzelliği gördüğümüz her şeye karşı şiddetli ve yoğun bir sevgi duygusuyla ilişkilendirilmektedir (Sina 2000: 73). Aşk kavramı asırlar boyunca beşer üzerinde tanımlanan bir kavram olsa da bu aşk mecazi aşktır. Asıl olan ilahi aşktır. Daha çok tasavvufun merkeze aldığı ilahi aşk kavramını Ebu Hüseyin en-Nuri (ö. 908), aşk kelimesini de ilk defa Ahmed Gazalî (ö. 1126) kullanmıştır (Öner 2018: 46). Aşk

teması, sınıflandırılması bakımından beşerî ve ilahi olarak ayrılsa da dış dünyada az rastlanan örnekleriyle tasavvufi tarza yaklaşan şairlerin şiirlerinde beşerî aşkla iç içe bir anlatının varlığı dikkati çeker. İlahi aşkın beşerî olanla iç içe geçmesi mümkün görülmese de tasavvuftan beslenen şiirlerde insan varlığını Allah sevgisinden hareketle sembolleştiren şairlerden biri olan İlhanlı'nın şiirleri düz, sade bir anlatımı benimsemektedir. İlahi aşk sözcüğü karşımıza tasavvufi bir sözcük olarak çıkmaktadır. İlahi aşk sevgisi bu devrana ait olan her şeyden uzaklaşıp ilahi güce yönelmek anlamına gelmektedir. Gerçek aşk bir insanın içindeki ilahî aşktır. Yüce Allah'a olan mutlak ihtiyacın farkındalığı ve ona duyulan teslimiyet ile kalp saflığı âşık bir kulu yaratmaktadır. İlhanlı'nın bu durumu da teslimiyet bağlamında mutlak itaati bir sevgi, ihtiyaç, arzu ve özlem olarak yansıtmaktadır.

İlhanlı'nın şiirleri incelendiğinde aşk teması içinde sınıflandırılan ilahi aşkın yer tuttuğu görülmekle birlikte sadece bir şiir örneğine rastlanmaktadır. "Çağırırım Mewlam Seni" adlı şiiri, sade dille yazdığı ve herkesin anlayacağı nitelikte bir örnektir. Ömrün de ne kadar kısa olduğunu belirten şiirde şair, ömrün değerini anlatıp boş yere çürütülmemesi gerektiğini, yüce Allah'ın yolunda adanması gerektiğini, dünyanın ölümlü olduğunu ve insan oğlunun çaresiz görüldüğünü beyan etmektedir. "Çağırırım Mewlam Seni" adlı şiir tasavvufi edebiyat çerçevesinde değerlendirildiğinde şairin sürekli zikir hâlinde ve yalvararak Rabbine yakın olmak istediği görülmektedir. Uzun gecelerin her anında dost ve dervişlerin yanında Allah'ı çağıran şair, ömrün böyle gelip geçtiği ve geçerken uzun geceleri kısaltmadığı, aksine daha da uzattığını sezdirmektedir. Geceler uzunluk yönüyle ömrün kısa olmasına karşıtlık gösterecek şekilde kullanılmaktadır. Çare ile çaresizlik düzleminde şairin gece vakti şiirler kaleme alması, uykusunun kaçması ile tasavvufi düşüncelere dalması aynı zamana tekabül etmektedir. Şairin bu duruma çare bulmak üzere düşünme süreci, fakir dervişlerin bulunduğu bir handa bile bulunsa Mevla'yı çağırmakla sonlanmaktadır çünkü şaire göre Allah sevdiği kullarının yanındadır:

11.1. Gelir geçer ümür böyle

11.2. Buna nedir çara söyle

11.3. Uzun geceler böyle

11.4. Çağırırım mewlam seni

(…)

11.5. Gecelerin her anında

11.6. Fakir derwişler hanında

11.7. Dost ehbeblerin yanında

11.8. Çağırırım mewlam seni

Şairin umutsuz gibi göründüğü yerde aslında umudunu yeniden var ettiği dikkati çekmektedir. İlhanlı'nın umutsuzluğu umutla yeşerten bakış açısı, şiirin diğer beyitlerinde de kendini göstermektedir. "Senden yahun yohtı bana / Rehm eyle bu fakir cana" dizelerinde şair, Allah'ın insana şah damarından daha yakın olduğunu belirtmekle birlikte bütün insanların Allah'ın rahmetine muhtaç olmalarından dolayı fakir olduklarını anlatmaktadır. Şair, "ümrüm kana kana" dizesinde Allaha ne kadar bağlı olduğunu ifade etmektedir. Şair, Allah'ın insanlarla olduğunu, insanlara güç ve kudret verdiğini, O olmazsa insanların çaresiz kalacağını dile getirmektedir. Özleyen aşık, yüce Allah'a kavuşmak dileğiyle bir vuslat yolculuğu yapmaktadır. Şair her nerede olursa olsun O'nu çağırarak ilahi aşkı konumundaki Allah'ı bulmaktadır:

11.9. Senden yahun yohtı bana

11.10. Rehm eyle bu fakir cana

11.11. Bütün ümrüm kana kana

11.12. Çağırırım mewlam seni

(…)

11.13. Sen olmazsan ben ne çaram

11.14. Densiz biçini biçerem

11.15. Yüzleşip hakka kaçaram

11.16. Çağırırım mewlam seni

İlhanlı'nın ilahi aşk temasını işleyerek beşerî aşktan bağımsız olarak ele aldığı şiirlerinde tasavvufi halk edebiyatının izleri görülmektedir. Şairin dinî göstergeleri, din temelli bir özne etrafında toplaması; nerede olursa olsun Mevla'yı anarak onu çağırması, şair

hakkında fikir edinmek için önemli verileri içermektedir. Yardımın Allah'tan geleceğine dair inancı, şiirine ilahi aşk teması bağlamında konu olmuş; böylece yüceltilen dinî duyguların canlı başka bir varlığa yöneltilmeden doğrudan herkese can veren Allah etrafında şekillenmesi, şairin bulunduğu durumdan çıkması için gerekli şartları yaratmaktadır:

3.4. Hz. Muhammed

Peygamber (S.A.V) için zikredilen ilk metih, Cenabı Hakk'ın ona meth etmesidir ve O, mukaddes kitabında onu güzel huy ve ahlakından dolayı övmüştür (وَإِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظِيمٍ)[2]. Bu muazzam ayette, Peygamber efendimiz, tabiatının asilliği, iyi yönleri ve Kur'an ahlakına karşı nezaketiyle tanındığı için karakteriyle övülmüştür. Samimiyeti ve dürüstlüğü ön planda olması halk arasında güvenilir biri olarak bilinmesi sebebiyle insanların en ahlaklısı olarak gösterilmiştir.

İlhanlı, Peygamber efendimizin methine iki şiirinde kaleme yer vermiştir. Bunlardan biri Miraç şiiridir. Miraç sözcüğü, yükselmek, en yüksek makama çıkmak anlamında kullanılmaktadır. İlhanlı, Peygamber Efendimizin vasfını yücelterek onu insanlar arasında, merhamet, hidayet ve ihsan kavramlarıyla özdeşleştirmiştir. Peygamberin, yüzü, siması dolunay gecesindeki ay gibi parlaktır, böylece şair onu bu sıfatlarla işlemiştir. Peygamberimiz şiirde tebcil edilmektedir. Hz. Muhammed yüz nuru ile âlemi aydınlatandır. "Aç kalbini göz yummadan / Wer Muhammed'e salawat" nakaratıyla Peygamberin şefaatinden faydalanma arzusunu dile getirmektedir. Salavat, Hz. Muhammed'e ve onun soyundan gelenlere saygıyı bildirmek amacıyla Müslümanlar tarafından edilen dualara verilen isimdir. "Bir bakış açısına göre na't kaleme almak, Hz. Peygamber'e salât ü selâm getirmenin, yani 'salvele' emrinin edebiyattaki tezahürüdür. Bu yönüyle na't yazmak veya okumak, ibâdet boyutu da kazanmaktadır" (Sarıkaya 2014: 26). Şiirde Hz. Muhammed ile özdeşleşen ve İslam dünyası için de çok kutsal sayılan Miraç olayı ya da Miraç mucizesi olarak bilinen olaya atıfta bulunulmuştur. Miraç olayı aynı zamanda şâirin telmih söz sanatı tekniğini de kullanarak atıfta bulunduğu bir kavramdır:

63.1. Muhammed sahibi miraç

63.2. irağtan geldi bir siraç

[2] Kalem Surasi. 4 Ayet: Ve şüphe yok ki sen, pek büyük bir ahlaka sahipsin elbette.

63.3. karanlıhta yaşar iken

63.4. Muhammed her derde ilaç

63.5. Aç kalbini göz yummadan

63.6. Wer muhammede salawat

İkinci bentte de İlhanlı bu cihanda Hz. Muhammed (A.S.V) 'in ümmetinin en hayırlı ümmet olduğunu belirtmektedir. Güzel ahlak vasfını en mükemmel şekilde yaşayan insan, Peygamber Efendimizdir (A.S.V). Onun ahlakı o kadar yücedir ki bütün insanları şaşkın hâle getirmektedir. Ayrıca okuyuculara uyarılarda bulunan şair Hz. Muhammed'e salat ile salavat getirmenin büyük sevap olduğunu anlatmak istemektedir:

63.7. Ey peyğemberler ümmeti

63.8. İsmin tutar bu cıhanı

63.9. Sende olan bütün ahlak

63.10. hiyrat eder her insanı

63.11. Aç kalbini göz yummadan

63.12. Wer muhammede salawat

İlhanlı son bentte "Peygamber Efendimizin zikrini dile getirenin göğsü açılır, kalbi ferahlatılır ve kulun günahlarına kefaret olur. Hz. Muhammed, her sadık müminin kalbinde, çaresizlere çaredir, dertlilere şifadır" gibi sözlerle Hz. Peygamberi övmüştür ve ona olan sevgisini en güzel duygular ve ifadelerle dile getirmiştir. Şiirde geçen canlı ve cansız kelimeleri ile tezat söz sanatı tekniğinin de kullanımı ile anlam dünyası daha da derinleştirilmiştir. Ayrıca Hz. Muhammed, şiirde çare, dert ve derman gibi terimlerle de talip olunan ve ihtiyaç duyulan kişi olarak gösterilmiştir:

63.13. Cansız canlanır zikrinde

63.14. Yaşarsın mümin kalbinde

63.15. Sen çarasızlar çarası

63.16. Şifa bulunur isminde

63.17. Aç kalbini göz yummadan

63.18. Wer muhammede salawat

İlhanlı "Münecet" başlıklı şiirinde beşinci bentte Peygamber Efendimize zikirde bulunmuştur. Aşağıdaki dizelerde İlhanlı tüm labirentlerden ve diğer karanlıktan çıkmanın tek yolunun Allah'a ve Resulüne iman etmek olduğunu söyler. Hz. Muhammed'in yolu doğru ve ıslah yoludur. Kim onun yolunda giderse kurtulur, kim de ondan saparsa helâk olur. "Rehmetin" sözcüğü ise Allah'a mahsustur. Burada Allah'ın rahmeti üzerimizde olmadan yaşamanın zor olduğu anlatılmaktadır. Şair, ancak Allah'ın rahmeti üzerimize olduğunda sıhhat ve Hak yoluna erişeceğimiz ifade etmektedir. "Hz. Muhammed'in yolu aşkının nuru ile aydınlanır" diyerek de sevgisinin gücüne dikkat çekmek istemektedir:

52.17. Hak muhamed'in yolu aşk ile nurdı

52.18. Rehmetin olmadıysa yaşamak zordı

Şâir İlhanlı, Miraç olayına göndermeler yaptığı "Muhammed Sahibi Miraç, Münecet" adlı şiirlerinde Hz. Muhammed ve onun sevgisi etrafında bir şiir oluşturmuştur. Beyitlerde miraç, siraç ve ilaç gibi kafiyeli kelimeler şair tarafından bilinçli olarak seçilmiş ve şiirin ritim ile ahengini sağlamıştır. Bentlerde sık sık Hz. Muhammed'in mucizevi olaylarına telmihler yapılmıştır. Son olarak geleneksel şiir geleneğinde de olduğu gibi sözlerini dua ve salavat getirerek bitirmiştir.

3.5. Münacat

Münâcât, genel olarak "yalvarmak, dua etmek, yakarmak ve tazarruda bulunmak" (Karakuş, Ünverdi 2022: 193) anlamlarına gelir ve edebî bir terim olarak öncelikle Allah'a dua etmek maksadıyla yazılan manzum ve nesir eserlerdir. Münacat, İslam maneviyatında yaygın olarak kullanılan Arapça kökenli bir terimdir. Gecenin geç saatlerinde veya sabahın erken saatlerinde, özellikle gecenin son üçte birinde kılınan namaz veya dualar anlamına gelmektedir. Edebiyatta münacat, genellikle şiir dili ile alçakgönüllülük, şükran ve af dileme vurgusunu karakterize eden kişisel ve mahrem bir dua şeklidir. Bireylerin Tanrı ile daha derin bir düzeyde bağlantı kurmaları ve kendi ruhsal yolculukları üzerinde düşünmeleri için

bir yoldur. Münâcâtın ilk örneği olarak Hz. Âdem'in cennetten kovulduğu zaman söylediği "…Ey Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen, muhakkak hüsrana uğrayanlardan oluruz." (A'raf, 7/23) duası kabul edilmektedir (Koçin 2011: 21). Hz. Ali'nin münâcâtı, Arap edebiyatında türün ilk örneği olarak kabul edilmektedir (Canım 2016: 199). Genel olarak münacat, bireylerin Tanrı ile bağlarını derinleştirmelerine ve kendi kişisel yolculukları üzerinde düşünmelerine olanak tanıyan İslami maneviyatın güzel bir ifadesidir.

İlhanlı'nın "Münecet" başlıklı şiiri, İslam dininin güçlenmesi ve insanların hayatlarının bir düzene girmesi için yapılan bir dua niteliğindedir. Belki de bu şiirin yazılması sırasında yaşanan trajedi, şairin edebî yaşam yolculuğunu kısaltmıştır. Bu nedenle kimi zaman ailesini savunmuş, kimi zaman da Allah'a dua etmiştir. Ancak bu yakarış, gizli ve muazzam bir şekilde başlatıldığı için normalden farklı bir karakter taşımaktadır.

Şair, çevresindeki milletlerin baskısı altında kaldıklarını, toplumsal düzenlerinin bozulduğunu ve insanların acılarının arttığını belirtmektedir. İlk dizelerde şair, Türkmen milletinin diğer uluslar tarafından baskı altında tutulduğunu ve zor durumda bırakıldığını ifade etmektedir. Bu zorluklar ve yaşam mücadelelerin liderlik ve iyi düşünme eksikliğinin bir sonucu olduğuna işaret etmektedir. Burada şairin içindeki ızdırabın yüreğinde kederin artması genellikle yaşam koşullarından kaynaklanan zorluklara tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Yaralara merhem olarak gördüğü İslam'ın esaslarına bağlı kalarak yaşanan büyük facialar ve ardından gelen hicret ve yerinden edilme olayları tüm acısıyla anlatılmaktadır. Şair ancak ilahi yardım ile İslam'ın yeniden güçlenebileceğine ve insanların yaşamlarının düzene girebileceğine inanmaktadır. "Münecet" şiirindeki ilk dörtlük yaşanan siyasi kargaşanın bitmesini temenni ederek Allah'a sığınmayı öğütler niteliktedir:

52.1. İtlendi başımızda bütün milletler

52.2. Çobansız sürü gibi atrafta kurtlar

52.3. Neden gündelik artar içimde dertler

52.4. Ey ilahi sen güç wer islama bir de

Şair, aşağıdaki dizelerde ailesini ve toplumunu göçmen kuşlara benzetmektedir. Kuşların göçmesi, insanın içinde üzüntü, hüzün ve ayrılık gibi ifadeler yaratarak Telafer'de

yaşanan Kaçakaç olayına[3] işaret etmektedir. Telafer halkının zorunlu göç etmesi, kontrolün kaybolması; insanların düzenini bozmasına, dağılmasına ve birbirinden ayrı düşmesine mal olmuştur. Şiir içinde bulunulan güvensizlik, huzursuzluk ve kaos ortamlarına karşı bir çağrı niteliği taşımaktadır. İnsanların tekrar bir araya gelmesi, düzen ve huzurun sağlanması için dua edildiği ifade etmektedir. Bozulan düzen üzerine şair şunları söyler:

52.5. Bozıldı düzenimiz her yere aştık

52.6. Çöllerde kuşlar gibi yuwasız kaldık

52.7. Yingiden toplanmaya bir daha şaştık

52.8. Ey ilahi sen topla islamı bir de

Bu dörtlükte bir yandan insan hayatının geçiciliği ve ölümlülüğü vurgulanırken diğer yandan da insanların hayatın zorlukları, kayıpları ve acıları nedeniyle sürekli olarak üzüntü veya endişe gibi duygular hissettiği anlatılmaktadır. İnsanların karşılaştıkları güçlükler nedeniyle sürekli olarak acı çektiği ve bu acıların bazen göz yaşlarına neden olduğu ifade edilirken aynı zamanda yıldızların sayısı kadar çok insanın ölümüne vurgu yapılmaktadır. Belki de savaşlar ve felaketler sırasındaki en büyük acı, evsiz çocukların trajik insanlık durumları, çektikleri ıstırabın şiddeti ve bedenlerinin, ruhlarının ve masum işkence görmüş yaşamlarının boyutudur. Son dize Allah (CC) 'a sığınmayı ifade eden bir dua veya yalvarıştır. İnsanların her zaman Allah'a yönelik bir yalvarış içinde olduklarını ve O'ndan yardım istediklerini ifade etmektedir. Bu dörtlük, insanların yaşamın zorluklarına karşı mücadele etmek zorunda olduğu, aynı zamanda hayatın geçiciliği nedeniyle her anını önemsemesi gerektiği ve insanların Allah'a yönelerek yardım isteyebilecekleri, kendilerine olan güvenlerinin sınırlı olduğu durumlarda Allah'a güvenmeleri gerektiği mesajını vermektedir. Tabiat tasvirleriyle örülü şiir ağında, yıldız doğal göstergesi üzerinden ölen insanların sembolleştiği görülmektedir. Gözleri yaşla dolan halkın ve benzi sararan çocukların durumu tasvir edilirken Allah'a sığınma ile biten dörtlük, nakarat biçiminde tekrarlanan son beyitte kendini göstermektedir:

52.9. Her bir yıldız altında bir insan öldı

[3] Kaçakaç olayı, Türkmen temasında detaylı olarak anlatılmıştır.

52.10. Gözlerimiz daima yaş ile dolı

52.11. Çocukların benzleri saraldı soldu

52.12. Dönder ey ilahi sen benzimiz bir de

Aşağıdaki dörtlüklerde halkın başına gelen kötü olayların sebebi yabancıların oyununa gelme ile açıklanmaktadır. Telafer halkının başına gelen zulüm, istikrarsızlık, Şii- Sünni çatışması ve IŞID gibi olaylara işaret edilmektedir. Dizelerde bahsedilen "ağa", "weli", "yakıldı binalar" gibi sözcükler, toplumda liderlik ve rehberlik eksikliği hakkında bir mesaj vermektedir. Son mısrada "ey ilahi" hitabıyla Tanrı'ya seslenip insanın zayıflığına ve savunmasızlığına vurgu yapılırken aynı zamanda da Tanrı'nın gücüne ve koruyuculuğuna da değinilir. Bu cümle, insanın Tanrı'ya olan bağlılığını, güvenini ve aynı zamanda bir yalvarış ve acizlik hissi taşımaktadır. Şair, diğer dörtlükte ülkenin karışmasına sebep olanları işaret ederek fiziki durum tespiti yapmaktadır:

52.13. Aramızda oynadı yabanlar eli

52.14. Ne bir ağa kaldı nede bir welı

52.15. Yıhıldı hep binalar kalmadı dalı

52.16. Ey ilahi sen koru dalımız bir de

İlhanlı aşağıdaki dizelerde Peygamber Efendimize işaret ederek rahmetine ve yolunda yürümenin önemine dair bir mesaj vermektedir. Son iki dizede "şan" kavramı, farklı toplumlarda farklı şekillerde anlamlandırılmıştır ve bu nedenle tamamen öznel bir kavramdır. İslam dinî ise, İslam peygamberi Hz. Muhammed'in vahiy yoluyla aldığı Allah'ın mesajlarına dayanır ve İslam'ın ana hedefi insanların Allah'a itaat etmesidir. İslam, insanların Allah'a karşı sorumluluklarını yerine getirmelerini, dürüstlük, adalet, merhamet, sabır ve hoşgörü gibi erdemleri benimsemelerini ve toplumda barış, adalet ve refahı sağlamalarını öğütler. İslam aynı zamanda bilgiye, eğitime ve keşfe büyük bir önem vermektedir. Bu nedenle, İslam'ın şanı; Allah'a itaat etmek, dürüstlük, adalet, merhamet ve sabır gibi erdemleri benimsemek, bilgi ile eğitime değer vermek ve toplumda barış, adalet, refah gibi değerlere dayanmaktadır. "Hz. Mohammed", "rahmet", "nur", "dünya", "ilahi", "İslam" kelimeleri tenasüp söz sanatı ile şiirdeki izleği ortaya koymaktadır:

52.17. Hak Muhammed'in yolu aşk ile nurdı

52.18. Rehmetin olmadı ise yaşamak zordı

52.19. Bu dünyede şanlılık her zaman dordı

52.20. İlahi şanlı eyle İslamı bir de

Şair; yabancı bir ülkede yaşamanın zorluğunu, yalnızlığını, özlemini, acısını ve güçlüklerle dolu bir gurbet hayatını tasvir etmektedir. Şiir, yurt dışında yaşayan kişilere, özellikle de uzun süre ayrı kalanlara, üzüntü ve sıkıntılarına rağmen dikkatli olmalarını ve mücadele etmelerini öğütleyen bir telkin niteliği taşımaktadır. İlhanlı "boğulma yalan selinde" dizesi ile, gurbet ellerinde zorlu durumlarla karşı karşıya geldiğini ve sakin kalmak güvenini kaybetmeden sabretmek için kendi kendisine telkinlerde bulunduğunu göstermektedir. Ancak sonraki dize "Bir tek Allaha çağır ipek dilinde" bireysel bir teslimiyeti yansıtır. İpek dili, kibar, yumuşak ve saygılı bir üslupla dua etmeyi, insanların zor zamanlarda Allah'a yalvarırken sakin ve kontrollü bir şekilde davranmaları gerektiği ve sözlerini dikkatli seçmeleri gerektiği üzerine kuruludur. Son dizedeki "Ey ilahi sen güçle belimiz bir de" ifadesi genellikle bir dua veya yardım talebi olarak kullanılır. Güçsüzlüğünü kabul edip yardım ve desteği İlahi güçten istemektedir. Bu dize; tüm zorluklarla mücadele ettiğimiz hayatta, Allah'ın gücüne ve desteğine ihtiyacımız olduğunu ifade etmektedir. Bireyin, güçlüklerle başa çıkmak için yalnızca kendi gücüne güvenemeyeceğini, ancak Allah'ın yardımıyla güçlü kalabileceğini belirtmektedir. Şair, "ağlama!" nidasıyla emir kipini kullanarak güçlü olunmasını telkin etmektedir:

52.21. Ağlama ğurbet ilinde dikkat eyle

52.22. İlhanoğlu boğılma yalan selinde

52.23. Bir tek Allaha çağır ipek dilinde

52.24. Ey ilahi sen gücle belimiz bir de

İlhanlı'nın, münacaat formunda yazdığı tek şiiri 24 beyitlik "Münecet"tir. Şiirde bilinçli bir şekilde dinî göstergelere çokça yer verilmiş, telmih ve tenasüp gibi söz satatları sıkça kullanılmıştır. Şairin bilinçli tutumu, şiirlerinin ana izleklerini göstermekle birlikte yaşadığı coğrafyanın siyasi, dini, millî duyuş ve düşünce tarzını yansıtmaktadır.

3.6. Vatan

"Vatan" Arapça bir kelimedir, sözlüklerde kişinin doğup büyüdüğü veya yaşadığı memleket, yurt anlamında geçmektedir (Devellioğlu 2001: 1139; Sami 2011: 1493). Divan şiiri geleneğinde vatan sözcüğü, âşık için daha çok sevgilinin bulunduğu, yaşadığı yeri ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

Şairin toplam altmış beş şiirinin dört tanesinde vatanına dair fiziki ve siyasi özelliklere değindiği gözlenmekte, bu şiirlerde şairin yaklaşımının ideolojik olmaktan çok lirik olduğu dikkati çekmektedir. Millet sevgisi ile yurt sevgisinin iç içe geçtiği ve özlem ekseninde birleştiği görülmektedir. Şairin yaşadığı coğrafya göz önünde bulundurulduğunda doğasıyla öne çıkan Irak'ın tanıtıldığı görülmektedir.

İlhanlı'nın şiirlerinde vatan ve yurt teması büyük bir öneme sahiptir. "Bahar Kuşu" şiirindeki dizelerde vatan sevgisi ile sevgilisi arasında bir bağ kurmuştur. İlhanlı, Telafer ilçesinde doğmuş ve Musul'da yaşamıştır. Musul, gezinti şehri olarak bilinir çünkü şehirde gezip görülecek birçok yer bulunmaktadır. Irak'ın çeşitli bölgelerinden insanlar, gezi amacıyla Musul şehrini ziyaret etmektedirler. Şiirde şair, vatanı bir sevgili gibi betimlemektedir. Ayrıca, yaşadığı şehrin fiziksel özelliklerini metinde yansıtmaktadır. Şiirde sıkça karşımıza çıkan somut nesneler, vatanı oluşturan şu varlıklardır: şelale, Kara Saray, Baştabıya, Dicle Nehri, bağ, cami, dağ, tepe ve yollar. Musul bölgesinde şelale, ilkbahar ve yaz mevsimlerinde halkın piknik yaptığı ve eğlendiği bir yerdir. "Bağlar" ifadesi, Musul'un çevresinin nar ağacı bağlarıyla çevrili olduğuna gönderme yapmaktadır:

21.1. Al darağ dara beni

21.2. Mewlam sahlasın seni

21.3. Eger meni sewisey

21.4. Musulda ara meni

(…)

21.5. Musulda şellele war

21.6. Bağlar dolı şirin nar

21.7. O yardan uzağ düştüm

21.8. Gönlüm buzuğ hulhum dar

Şiirin devamındaki dizelerde yer alan ise "Kara Saray", 12. yüzyılda Atabeyler döneminde inşa edilen bir tarihî anıttır. Şefkatli Kral Sultan Bedreddin Ebu El-Fadael Lü'lü'ya adanmıştır. Asıl adı Ak Saray "Beyaz Saray" olan bu yapı, Hülagü Han'ın Musul'u işgali sırasında yakılmasıyla Kara Saray olarak anılmaya başlamıştır. "Baştabıya" ise Musul'un Dicle Nehri kıyısında yer alan bir kaledir. Mervan bin Muhammed tarafından 12. yüzyılda kurulmuştur. İlhanlı, Musul'un bu özellikleriyle vatan sevgisi ve sevgilisine duyduğu özlem arasında bir benzerlik kurmuştur. Şair, sevgilisi olmadan bu güzellikleri tam anlamıyla yaşayamayacağını "Gönlüm buzuğ hulhum dar" gibi dizelerle lirik bir tarzda ifade etmektedir:

21.9. Musul'da kara saray

21.10. Gel kurağın toy halay

21.11. Eskiden merd yuwası

21.12. Dey hanı seniy kalay

(…)

21.13. Musul'da baştabıya

21.14. Mıhı wırdım kapıya

21.15. Bilmirem nolıp bize

21.16. Dağ diyaruh tepeye

İlhanlı "Musul Hawası" şiirinde, Musul şehrinin güzelliğini ve özelliklerini tasvir etmektedir. Dizelerde kullanılan imgeler ve betimlemeler, Musul'un doğal güzelliklerini ve Dicle Nehri'nin şehri ikiye bölen etkisini yansıtmaktadır.

İlk dizede, "İki yahadandı Musul'un ili / Yügrük bügrük gelir baharın seli" ifadesiyle Musul'un iki yakasının Dicle Nehri ile ayrıldığı ve bahar mevsiminin gelişiyle birlikte doğanın canlandığı anlatılmaktadır. Dicle Nehri, şehrin ortasından geçtiği için "Dicle'de

bağlanır incecik beli" şeklinde ifade edilmiştir. Bu, şehrin coğrafi özelliğine dikkat çekmektedir. "Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası" nakaratıyla Musul'un kendine özgü atmosferi ve etkileyici havasını anlatmaktadır. Musul'un havası, o kadar etkileyici ve çekicidir ki şairin zihninde sürekli olarak canlanmaktadır:

38.13. İki yahadandı Musul'un ili

38.14. Yügrük bügrük gelir baharın seli

38.15. Diclede bağlanır incecik beli

38.16. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

Şair, Musul'un doğal güzelliklerine vurgu Musul'a özgü bir atmosfer yaratmaktadır. Son dizede ise "gurbet dikenleri kalbe batıyor" ifadesiyle şair, Musul'a uzaktan bakan ve bu güzelliklerden mahrum kalanların içinde hissettikleri özlemi anlatmaktadır. Musul'un havası ve güzellikleri, dışarıdan gelenlere ayrı bir acı ve özlem hissi yaşatmaktadır. Hüseyin İlhanlı, şiirinde Musul'un coğrafi ve kültürel özelliklerini anlatırken okuyucuya görsel bir tablo sunmayı amaçlamıştır:

38.17. Musul kucağında orman yatıyor

38.18. Datlı hawasına bir dad katıyor

38.19. Ğurbet tikenleri kalbe batıyor

38.20. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

Şiirin devamındaki dizeler ise, şairin Musul'da bulunan ve güzelliğiyle ünlü olan Kara Saray'ı ziyaret etmek istediğini dile getirmektedir. Bu saray, Musul'un tarihî ve kültürel zenginliklerinden biridir ve şairin dikkatini çekmiştir. Dizelerde yer alan "O ipek saçların" ifadesi ise Musul'un güzellikleriyle bağlantılı olarak şehirdeki insanların ve yaşamın zarafeti anlatılmaktadır. İpek saçlar, Musul'da yaşayanların güzel ve kıymetli olduklarını simgelerken "elde tarayın" ifadesiyle de onların incelik ve zarafetlerine atıfta bulunulmaktadır. Bu dizelerde gurbette yaşayan şairin Musul'a gidip dostlarını arama isteği, bunun şair için anlam ve önemi vurgulanmıştır. Şair, Musul havasının etkisiyle dostlarının düşüncelerinden hiç çıkmadığını ve daima onları arama arzusunda dile getirmektedir:

38.21. Bir gidip göreydim kara sarayın

38.22. O ipek saçların elde tarayın

38.23. Dostlarım nerdedi gelin arayın

38.24. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

Şiirde, Musul'un sembolü hâline gelmiş eğri minarenin görkemine de atıfta bulunulmaktadır. Bu minare, Nureddin Zengi tarafından inşa edilmiş olup, Musul'un simgesel bir alanı olarak kabul edilir. Şiirde, minarenin eğri yapısına dikkat çekilerek şehrin kendine özgü ve etkileyici bir karakteri olduğu vurgulanmaktadır. Bu dizelerde, Musul şehrinin sembolü olan eğri minareye vurgu yapan şair Musul'a olan bağlılığını ve şehirden ayrılmanın zorluğunu anlatmaktadır. Şair, Musul'dan uzaklaştığında eğri minarenin etkisini hissetmekte ve şehrin kendine özgü atmosferiyle bağını sürdürmektedir. Şiirde ayrıca şairin iç dünyasındaki sıkıntılar ve çözüm arayışı da yer almaktadır. Musul havasının etkisiyle, şairin düşünceleri ve özlemi sürekli olarak canlı kalmaktadır:

38.25. Hedbe didüğün egri minara

38.26. Musul'dan çıhsan gidersen hara

38.27. Susma söyle nedir derdime çara

38.28. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

Şiirin son dizesinde, şairin Musul'dan ayrılması "Sanki çıkartın bir balığı sudan" benzetmesiyle somutlaştırılmaktadır. Böylece, İlhanlı'nın vatanından koparılıp uzaklaşmasıyla bir balığın sudan çıkarılması arasında bir benzerlik kurulmaktadır. Bu benzetme, İlhanlı'nın Musul'a olan bağlılığının ve vatan sevgisinin ne kadar derin olduğunu anlatmaktadır. İlhanlı'nın ayrılığı, onun için bir tür yabancılaşma ve zorluk anlamına gelmektedir. Bu, balığın sudan çıkarılmasıyla yaşadığı zorluğa benzetilmiştir:

38.29. İlhan oğlı göçtin nice Musul'dan

38.30. Sanki çıhartın bir balığı sudan

38.31. Bah anlamaz oldın sen de usuldan

38.32. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

İlhanlı'nın "Mehzün Mehzün" adlı pastoral şiiri, Telafer ilçesinin güzelliklerini anlatmaktadır. Şiirde nar ve incir ağaçları, Telafer kalesi ve Kırawlı Dağı gibi unsurlar dikkat çekmektedir. İlhanlı, doğup büyüdüğü Telafer'e özlem duyduğunu ifade etmektedir. Hüzünlü bir şekilde dertlerini dile getirerek Kırawlı Dağı'na seslenmektedir. Şair, Telafer'deki nar ve incir ağaçlarının meyve vermediğini belirtmektedir. Ancak, gelecekte devranın döneceğine, bahar mevsiminin uyanacağına, bağlarda ağaçların yeşereceğine, çiçeklerin açacağına, kalede kuşların öteceğine, derelerde sellerin oluşacağına ve göllerde ördeklerin bulunacağına dair umutlu olduğunu ifade etmektedir. Şairin bahçelerden mahrum kalması ve özlem duygusunu içeren bu dizelerinde, Telafer'in tabiatının özelliklerini canlı bir şekilde görmek mümkündür:

61.1. Mehzün mehzün durma kırawlı dağı

61.2. Nar incir wermez oldı tılafar bağı

61.3. Geçer bu kış gelir baharın çağı

61.4. Baharda bahçalarda gül eyle beni

(…)

61.9. Kalasında öter renkli bilbiller

61.10. Deresinde ahar baharda seller

61.11. Bağlar eteginde göllenir göller

61.12. O göllerde ördek sen eyle beni

İlhanlı'nın şiirleri incelendiğinde vatan ve yurt sevgisinin ön planda olduğu görülmektedir. Irak'ta yaşayan Türkmenler Baas rejimi ve ırkçılık nedeniyle eziyet görmüş bir millettir. Bu baskılar nedeniyle Türkmen milletinin topraklarına daha bağlı olduğu gözlenmektedir. İlhanlı "Ağla anam ağla babam" dizesinde Türkmenlerin düştüğü kötü durumdan ve evde kimsesiz kalmış çocuktan bahsetmektedir. Bu bela ve acılar içinde bile umudunu kaybetmeyen şair, sık sık dile getirdiği özgürlük arzusunu şiirde de ön plana

çıkarmaktadır. İlhanlı; Irak Türkmenlerinin bulunduğu yerleri bir vatan, yurt olarak saymaktadır.

İlhanlı'nın şiirlerinde sürekli olarak Türkmeneli'ndeki bölge adlarına rastlanmaktadır. "Yaralı Bilbil" şiirinde Telafer ile Tazehurmatu adları geçmektedir. Ancak kimi zaman kale sözcüğünü bir metafor[4] kullanarak bütün Türkmenli'ni kastetmektedir. Çünkü nerede bir kale varsa orada bir Türkmen vardır. Kale, sağlamlığı yönüyle Türkmeneli'ni temsil etmektedir. İlhanlı için gerçek toprak, Türkmenlerin bulunduğu yerdir. İlhanlı'nın doğduğu topraklara olan düşkünlüğü, derin ve içten bir anlatımla şiirlerini kurguladığını göstermektedir. İlhanlı, Türkmenleri hep birlik ve beraberliğe çağırdığı için Türkmen topraklarının kalkınması, gelişmesi ve kara günlerin yeniden aydınlanması için şiirleriyle bir mücadele vermektedir. Özellikle "Yaralı Bilbil" adlı şiirinde karanlık günlerden kurtulmak isteyen şair Telafer ilçesini "Tılafar" şeklinde tanımlayarak duygularını dile getirmektedir:

12.1. Yeter dertler yeter bala

12.2. Bilbil konmaz oldı dala

12.3. Yaralı Tılafar ağlar

12.4. Tezenin düştüğü hala

(…)

12.5. Ağlar anam ağlar babam

12.6. Dam altında kaldı balam

12.7. Elimde kurayım yurdum

12.8. Bundan başka yohtır çaram

(…)

12.9. Harda Türkmen orda kala

[4] Metafor konusuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nihal Çalışkan (2009). "Metforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları". *Dil Araştırmalrı*, S. (4), s. (87-100).

12.10. Kalanın ardında bala

12.11. Karanlıh günler ayrılsın

12.12. Işık gelsin barış sala

İlhanlı'nın kaleme aldığı vatan hasretini bildiren şiirler, diğer şiirlere göre daha karamsar ve mutsuzluk içeren sembollerle doludur. Şairin Musul iline bağlı Telafer ilçesi eksenli anlatısı, kimi zaman Selahaddin ilinin Tazehurmatu ilçesini andığı örneklerle sürmektedir. Şairin Irak coğrafyası içinde başka bir ile veya ilçeye yer vermemesi dikkati çekmekle birlikte sadece iki açık mekân örneğinden bahsetmesi, dil ve üslubunun geliştiği fiziki alanı gösteren önemli bir işarettir.

3.7. Millet ve Memleket Sevgisi

Millet ve memleket sevgisi teması, şairin "Dostlara Sözüm", "Bı Ayrılıh", "Yaralı Watan", "Sal Meni" başlıklı şiirlerinde yer edinmektedir. Dostlarına ve arkadaşlarına önem veren şair, çeşitli konularda onları şiirlerine özne olarak katmakta ve onlarla geçirdiği zamanlara özlem duymaktadır. Memleketi, şair için dostlarıyla güzelleşen bir mekândır. Vatan, içindekilerle sevilmekte ve milletiyle var olmaktadır.

Vatanı ve milleti sevmek, kişinin vatana ve millete olan saygısını, sevgisini ve bağlılığını ifade eder. Bu duygular çoğu zaman bir ülkenin kültürü, tarihî, coğrafyası, dili ve diğer özellikleriyle ilişkilidir. Memleket ve millet sevgisi, kişinin kendi ülkesini savunma, kalkındırma ve geliştirme arzusuyla da ilişkilidir. Çetişli memleket kavramını; "insanı ya da sanatkârı kuşatan kozmik âlemin daha sınırlı, daha yakından tanınan alanı" olarak tanımlamaktadır (Çetişli 2006: 224). Sanatçının mensubu olduğu mekân, doğup büyüdüğü, yaşadığı ve çeşitli imkân ve nimetleriyle yetişip kimliğini şekillendirdiği toplumla birlikte bağlarının olduğu yerdir. Bu mekân, kişinin maddi ve manevi açıdan birçok bağla ilişkili olduğu yerdir. Çok sayıda insan, memleketinin kültürel mirasını korumak, sosyal ve ekonomik refahı artırmak, insan haklarını savunmak için çalışmaktadır. Memleket ve millet sevgisi vatanı sadece kendi çıkarları için değil, aynı zamanda gelecek nesiller için de korumak ve geliştirmek anlamına gelir. Bu duyguların sağlam bir şekilde inşa edilmesi, bir ulusun sosyal uyumunu, birliğini ve refahını artırabilmektedir.

İlhanlı “Dostlara Sözüm” başlıklı şiirinde sevgisini kendi içinde yaşamaktan çok, toplumsal düzeye taşımaya yönelik ifadelere yer vermektedir. Şair; yardımlaşma, birlikte çalışma, saygı ve sevgi ile davranma, kin ve nefreti kalplerden atmayı, dünya çok daha güzel bir yer olması için gerekli görünmektedir. Bu dörtlükteki “Ele werip ümranı yapmak” ifadesi, bir araya gelip bir işi başarmak, ortak bir hedefe yönelmek anlamına gelmektedir. İlk dörtlükte bahsedilen dünya, insanlar arasında hoşgörü, sevgi, saygı ve barışın olduğu bir dünyadır. “Ey dostum” ifadesi ise bu mesajın başkalarına hitaben söylendiğini ve şairin herkese bir dost gözüyle bakacak kadar iyi niyetli olduğunun göstergesidir. Bu dizelerde genel olarak insanın milletini, memleketini sevmesi ve korumasına dair sözler yer alır:

32.1. El ele werip umranı yaparsah

32.2. Bir gönülde bir fikirde yaşarsah

32.3. Kin ğiretini kalplerden atarsah

32.4. Çoh hoş olır bize dünye ey dostım

Bu dörtlükler, mücadele etmek ve zorluklarla başa çıkmak için güçlü olmak gerektiğini vurgulamaktadır. İlk iki mısra, beraberlik, kararlılık ve direnç göstermenin önemini vurgularken son iki mısra ise zor zamanların geçici olduğu belirtilmektedir. Son dezedeki “elbet” anlamına gelen “Ha” sözcüğü ile karanlıkların gidici olduğunu kesinleştirerek aydınlığa çıkılacağını ifade etmektedir:

32.5. Kol kola bağlanırsa hiç burulmaz

32.6. Güclerin karşında zaif durulmaz

32.7. Gece Karanlığı dawamlı olmaz

32.8. Ha ardından aydınlıh olır dostım

İlhanlı’nın “Tut arhamı ben de arhan tutayım” dizesi; birbirine destek olmak, güven duymak ve karşılıklı yardım etmek anlamına gelmektedir. Şair bu arzusunu “kurşağ” metaforunu kullanarak pekiştirmektedir. “Kurşağ” sözcüğün Türkçe karşılığı kemer sözcüğüdür. Kemer, bir şeyi sıkıca bağlar ve kontrol altına alır. Bu nedenle, “belimize sert bir kurşağ buralım” ifadesiyle, kontrollü olma, dayanışım içinde bulunma ve disiplinli hareket etmek gerektiği ifade edilmektedir. Şair, özellikle zor zamanlarda, kendimizi motive

etmek, odaklanmak ve hedeflerimize ulaşmak için disiplinli ve düzenli bir şekilde çalışmanın önemini vurgulamaktadır:

32.9. Tut arhamı ben de arhan tutayım

32.10. Belimize sert bir kurşağ buralım

32.11. Birbirimize hep dayak olalım

32.12. Sıkı tut elimi hiç salma dostum

İlhanlı, "Bı Ayrılıh" başlıklı şiirinde yurduna olan bağlılığını ve ona olan sevgisini ifade etmektedir. "Yücelik sende yurdum" ifadesi ile şair, ülkesinin yüceliğine olan inancını ve bağlılığını dile getirmektedir. "Sana dayandım durdum" ifadesi ise şair, ülkesine olan sadakatini ve onun için var gücüyle mücadele edeceğini belirterek vatanseverliğin önemine ve yurt sevgisinin değerine vurgu yapmaktadır. Şair, ülkesine olan sevgisini, bağlılığını, umudunu ve fedakârlığını vurgulayarak umudunun yurdunda olduğunu ve ona hizmet etmek için hazır olduğunu ifade etmektedir. Son dizede ise, halkının millî kimliğine ve bağımsızlığına olan bağlılığını dile getirmektedir:

39.13. Yücelik sende yurdum

39.14. Sana dayandım durdum

39.15. Umudım burda kurdum

39.16. Şanlı ol yüce yurdum

Şairin aşağıdaki dizeleri de memleketine bağlılığın ve sevgisinin bir göstergesidir. "Zer" sözcüğü ile şiirsel bir dil yaratılarak toprak, altın değerinde yükleltilmekte; böylece şairin doğup büyüdüğü, yaşadığı yerin tarihî ve kökenine olan saygı ve bağlılığı ifade edilmektedir. Şair, yaşadığı topraklara "Senin, Sana" zamirleriyle işaret ederek memleketini bir canlı olarak muhatap almaktadır. Şairin memleketine olan bağlılığı ve sevgisi, onun hayatının her alanına nüfuz etmiş durumdadır. Şair, memleketi için her türlü güçlükleri göze alabilecek, mücadele edebilecek bir duruş sergilemektedir:

39.17. Zer toprağına kulum

39.18. Senin kim harda bulum

39.19. Sana bağlı sağ solum

39.20. Güclüdür benim kolum

Şairin vatan sevgisi ve hayranlığının son mertebesine ulaştığını aşağıdaki "Yaralı Watan" başlıklı şiirin de görülmektedir. Şair bu dizelerde aşk temasını iki kısma ayırır, vatana âşık olmak ile bir kadına âşık olmak arasında fark yaratır. Vatan aşkı normal aşklardan nispeten daha büyük bir konumdadır. Şair, aşk acısının zorluğuna rağmen insanların dertlerine deva bulabilecek tek kaynağın Allah olduğunu ifade eder. Bu şiirde şair, dostuyla insanların yaşadığı zorluklar karşısında Allah'a sığınmaları gerektiği konusunda bir diyalog yaratmaktadır. Dosttan gelen cevapsa "Yaram ne rühte ne cesette / Yaram odı oldı watana farman" şeklindedir:

14.5. kolay olır aşk yarası her zaman

14.6. Kadır mewlam werir derdine derman

14.7. Dedi yaram ne rühte ne cesette

14.8. Yaram odı oldı watana farman

İlhanlı'nın "Sal Meni" başlıklı şiirinde, vatanına olan sevgisini ve bağlılığının önemini vurgulamaktadır. Telafer ilçesindeki çok sayıda savaş ve zulüm "Şarıp şurup" sözcüğü ile ifade edilmektedir. "Seni candan sewduğum / din imanla sürdüler" ifadesi, vatana derin bir aşk ve inanç birleşimini ifade etmektedir. Şair, bu sevginin dinî bir boyutu olduğunu belirterek sadece yürekten gelmediğini, aynı zamanda inançla da desteklendiğini anlatmaktadır:

46.1. Şarıp şurup wırdılar

46.2. Yollarımda durdular

46.3. Seni candan sewduğum

46.4. Din imanla sürdüler

Millet ve memleket üzerine odaklanan temasında dört şiire yer verdiği tespit edilen İlhanlı'nın bu temaya uyan düşünceleri diğer fikirleri kadar öncelemediği görülmektedir.

3.8. Türkmeneli

Irak'ta asırlardır varlığını sürdüren Türkmen toplumu; köklü bir geçmişe sahiptir. Ülkede bıraktığı zengin tarihî ve kültürel mirasla birlikte günümüzde bile hâlâ canlılığını koruyan Türkmenler, bilinçli veya bilinçsiz olarak yok sayılmaya çalışılmıştır. Irak'ta yıllarca baskı ve zulme maruz kalan Türkmenler, çeşitli dönemlerde hükümetin etnik temizlik ve kimlik imhası politikalarından zarar görmüştür. Bu dezavantajlara rağmen ulusal kimliklerini, dillerini ve kültürlerini korumuşlardır (Saatçi 2003: 13).

Irak'ta en büyük Türk ilçesi olan Telafer, millî dayanışma ve vatanseverliğin örnek sahneleriyle doludur. Şair Felekoğlu 1920 yılında gerçekleşen "Kaçakaç" katliamını aşağıdaki beyitlerde tasvirini yansıtmıştır:

Telafer'den koptu sevre

Ama Telafer dayandı

İngiliz'i vura vura

Birbirine hep inandı

Bin dokuz yüz yirmide

Arzuladı kanı millet

Vaya düştü İngiltere

Sevrsini gerçek sandı (Küzeci 2010: 9).

2004'te ABD tarafında saldırıya maruz kalan Telafer ilçesi büyük bir sarsıntıya uğramıştır. 2004'te yaşanan acılı olaylar da Telafer halkının dilinde Kaçakaç olarak adlandırılmıştır. İlhanlı "Telafer Destanı" şiirinde bu olayları anlatmaktadır. Dillere destan olan ve bestelenen şiir bütün Türkmeneli milletinin yaşadıkları acı duyguları yansıtmaktadır.

Şiirin ilk bendinde Telafer halkının arasında fitne ve ayrımcılık tohumlarının nasıl ekildiği dile getirilmiştir. 2004 yılında ABD tarafından başlayan saldırılar, daha sonra da periyodik olarak devam ettirilmiştir. Bu saldırıların yanı sıra Telafer Türkleri arasındaki Şii, Sünni ayrışması da kentteki birliği olumsuz etkilemiştir. Askerlik yönü öne çıkan ve direnişçi yapısıyla bilinen kentte Türklerin birliğinin bozulmasında, ABD işgalinin

amaçladığı mezhepsel ayrışma etkili olmuştur. Her köşede ABD işgalci silahlı kuvvetleri bulunarak Telafer şehrini her yeri askeri kışlaya çevirmişlerdir. Şair, bu olayları şiirlerinde hiç unutulmayacak bir şekilde anlatarak duygularını şiirle ifade etmektedir. İlhanlı "Yaralı Tılafarım terk etmem seni / Bir de sene dönerem wırsalar beni" nakaratıyla büyüdüğü şehri yaralı, mazlum olarak görmektedir. Şair bu mazlum şehre bir aşığın sevgilisine baktığı gibi bakıp sezgilerini anlayışlı bir üslupla belli etmektedir. Yurdundan sürgün yoluyla uzaklaştırılan şair, hiçbir zaman yurdunu terk etmeyeceğine ve tekrar döneceğine söz vererek bu kavuşmayı bedeli can pahasına olsa bile istemektedir. İlhanlı, "kırgın" mısralarında nakarat olarak büyüdüğü şehri sürekli olarak yaralıların ve mazlumların mekânı olarak yerleştirir. Şair, mazlum şehre aşk gözüyle bakmış, sezgilerini duygusal bir üslupla ifade etmiştir:

1.1. Kurdular kurdular duşmanlığı kurdular

1.2. Burdular burdular kollarımı burdular

1.3. Yurdumın atrafına top tıfengi kurdular

1.4. Yaralı tılafarım terk etmem seni

1.5. Bir de sene dönerem wırsalar beni

Telafer şehri çok sayıda askeri operasyona maruz kalmış ve yaşanan acı olaylardan ötürü pek çok kişi hayatını kaybetmiştir. 5 Eylül 2004'te Irak Ulusal Birliği'ndeki Amerikan birliklerinin desteklediği muhafızlar, kentteki Saray Mahallesi'ni kuşattırarak isyancıları arayacaklarını iddia etmiş; bölge Rastgele bombalamalarla, tank ve helikopterlerin saldırısına uğramıştır. Türkmen tarafında çocuklar ve kadınlar da dâhil olmak üzere çok sayıda sakin öldürülmüştür. Telafer; Türkmen bölgeyi parçalayıp oluşturulmaya çalışılan büyük Ortadoğu Projesi hedefi için de çıbanbaşıdır. İlhanlı örneklediğimiz dizelerde bu mazlum şehrin başına gelen olayları anlatmaktadır. "Vurmak" fiiline 3. çoğul kişi eki getirerek geçmiş zamanda kurgulanan anlatımla tekrar edilen kelime grupları üzerinden durumun vahşeti şöyle anlatılmaktadır:

1.6. Wırdılar wırdılar yawrılarım wırdılar

1.7. Kırdılar kırdılar kol kanadım kırdılar

1.8. Hür türkmen olduğuna tılafarı wırdılar

1.9. Yaralı tılafarım terk etmem seni

1.10. Bir de sene dönerem wırsalar beni

Telafer halkı, işgalden sonra barışçıl bir dönem geçirmeyi ummuş, Baas döneminde zulmün sona ereceğini ve bölgenin refah içinde yaşayacağını hayal etmiştir. Telafer'in tamamı neredeyse Türkmenlerden oluşan bir şehir olduğu için bir gece ansızın saldırıyla karşı karşıya kalmıştır. Bunun sonucu da Amerikan askerleri tarafından düzenlenen saldırıda Amerikan helikopterlerinin ilk hedefi Türk, ITC büroları, Türkmeneli televizyon vericisinin de dâhil olduğu Irak Türkmen cephesinin eğitim salonları, devlet daireleri, evler ve dükkânlar olmuştur. İlhanlı, yaşanan olayları bütün canlılığıyla dizelerine yansıtmaktadır. "Yıktılar, sıktılar" gibi sözcükler, şairin acı, keder, mutsuzluk ve umutsuzluğa kapılmasının ifadesidir. İlhanlı şiirlerinde duygusal temalar aracılığıyla vicdanının sesini aksettirmektedir:

1.11. Yıhtılar yıhtılar dam dıwarım yıhtılar

1.12. Sıhtılar sıhtılar kullarımı sıhtılar

1.13. Gecenin sükününde şehitleri yıhtılar

1.14. Yaralı tılafarım terk etmem seni

1.15. Bir de sene dönerem wırsalar beni

İlhanlı'nın aşağıdaki dizelerinde; Telafer'i kontrol altına almak isteyen güçlerin, işgal için ikna politikalarına giriştiği anlaşılmaktadır. Yetkililer; 5 Eylül 2004'te şehre saldıracak ABD kuvvetleri tarafından yapılan operasyonların bir hafta boyunca devam ettiğini ve şehrin tamamen kuşatıldığını ifade etmiştir. Telafer halkı da çoluk çocuk, kadın erkek demeden şehirden sürgün edilmiş; binlerce aile komşu köy ve kasabalara kaçmıştır. Sürülmüş milletin gece çöllere dağılması, aç susuz bırakılması, şairin ve bütün Türkmen milletinin kan ağlamasına neden olmuştur. Böylece sürgüne gönderilen ve çöllere atılan insanların başına gelen zulmü İlhanlı şiirin devamında dile getirmiştir:

1.16. Sürdüler sürdüler sıra sıra sürdüler

1.17. Durdular durdular yollarımda durdular

1.18. Ehli ayalımızı aç suz çöle sürdüler

1.19. Yaralı tılafarım terk etmem seni

1.20. Bir de sene dönerem wırsalar beni

İlhanlı aşağıdaki dizelerde Türklerin beraberliğini vurgulayarak "Türk'ün Türk'ten başka dostu yoktur" sözüne dayanmaktadır. Bunun da nedeni ateşkes sağlanmasında Türkiye'nin yoğun çaba harcaması olmuştur. Ateşkesin ardından Türk Kızılayı, bölgede her türlü günlük ihtiyacı karşılamaya başlamıştır. Irak'taki diğer Türkmen bölgelerinden de büyük destekler getirilmiştir. Telafer halkının bu zor günlerinde Irak hükümetinden beklenen yardım gelmemiştir. Bu da şairi son derece üzmüştür. Böylece içindeki dertlerini Türklere dökerek her zaman ayakta tek yürekle birbirimizi kollarız ifadeleriyle bütün Türklere mesaj vermektedir:

1.21. Dayahta dayhta kardaşlarım dayahta

1.22. Ayahta ayahta milletimiz ayahta

1.23. Tılafar destanına yalnız Türkmen ayahta

1.24. Yaralı tılafarım terk etmem seni

1.25. Bir de sene dönerem wırsalar beni

İlhanlı'nın "Kardaşlığ" adlı şiiri, Türkmeneli'nin birlik, beraberlik ve kardeşliğini vurgulamaktadır. Şiirde vatanın korunması, barış ve dostluk içinde yaşanması ve kolektif hareket edilmesi önerilmektedir. Bu nedenle şiirde, anlatım gücünü artırmak için kinaye tekniği kullanılmıştır. Şiir boyunca, "Telafer, Tazehurmatu, Laylan, Tuz, Altunköprü" gibi Irak Türkmen yerleşim yerleri millî düşüncelerden yola çıkılarak anılmaktadır. Ayrıca, "vatan toprağı ve yoldaşlık" gibi ifadeler kullanılarak, İlhanlı bakış açısının vatanseverlikten, dostluktan ve birlikten yana olduğunu göstermektedir:

33.9. Tılafardan yüzleş tuza

33.10. Sürme çekme kara göze

33.11. Hekiketi her dem ara

33.12. Uyma kitab yalan söze

Şair, umutlu ve yaşam sevinci dolu bir heyecana sahiptir. Kardeşliğe, dayanışmaya ve ortaklığa karşı olumlu bir tutum sergiler. Kişisel mücadelesini toplumsal bir mücadeleye dönüştürmeyi amaçlar ve bu da şiire toplumsal bir nitelik katar. Tutkusu yalnızca kendi değil, ülkesiyle birlikte yaşamaya yöneliktir. Şairin Türkmen yöresiyle ilgisi "Sürme çekme kara göze, Ay yıldızı başına tah" gibi derin ve samimi duygular beslediğini ifade eden dizelerde görülmektedir:

33.13. Tılafardan Teziye bah

33.14. Ay yıldızı başına tah

33.15. Köprı olsın merd yuwası

33.16. Leylan olsın bize çırah

İlhanlı "İhsan Doğramacı" başlıklı şiirinde Türkmenlerin İhsan Doğramacı'ya karşı besledikleri sevgiyi ve duyduğu saygıyı anlatmaktadır. Bu da Türk milletinin ne kadar asaletli ve iyiliği unutmayan bir karakteri olduğunu göstermektedir. Şiirde Türkmenlerin yaşadığı bölgelerin Türk olduğu ve Türklerin hiçbir zaman zulme, zillete baş eğmediğini vurgulanmaktadır. Çünkü Irak felaket tablosundan şüphesiz en çok Türkmenler etkilenmiştir. Türkmen kimliğini aşındırmak, Türkmen varlığını yok etmek ve Türkmen şehirlerinin demografisini istikrarsızlaştırmak için ölüm makineleri, cinayet ağları ve taşeron örgütler emirlerle hareket ederek Türkmenlere zulmetmişlerdir. Şiir bu zulme âdeta şahitlik etmektedir:

47.17. Seni sewer Türk milleti

47.18. Kabul etmez hiç zilleti

47.19. Türkmeneli Türk bölgesi

47.20. Yaşar görır her şiddeti

Vatanına ve milletine son derece bağlı olan İlhanlı, onun uğrunda canını vermekten çekinmemiştir, şiirlerinde sıklıkla milliyetçi duygulardan söz etmiş ve bu yolla insanlara milliyetçi fikirleri aşılamaya çalışmıştır. Çünkü İlhanlı'ya göre her iş için millî ideallere

bağlılık esastır. Yüzyıllardır millî değerlerini savunan Irak Türkmenleri her türlü baskıya rağmen bir an bile taviz vermemiştir. Halkı düşünen, halkın kalkınmasına ve ilerlemesine hizmet eden şair, her zaman halkın hayranlığına layık, takdir edilmeyi hak eden insanlardan olmaya gayret etmiştir. Bazı mısralarında kişisel üzüntü ve kederini anlatmasına ve karamsar olmamasına rağmen şiirlerinde topluma hizmet duygusu hâkimdir.

İlhanlı milletin derdindedir, bu sorunun çözümü millettir. Vatanın birliği, kuvveti, terfii ve saadeti için çok çalışmak, kısaca vatan için yaşamak vatan için ölmek demektir. İlhanlı'nın "Dewat" adlı şiiri, Türkmen milletinin başlıca davacıları olan milliyetçiliği öne çıkarmaktadır. Türkmenler, Osmanlı'nın Irak'tan çekildiği günden itibaren asimilasyon politikalarına tabi olmuş ve hâlen de aynı politikalara maruz kalmaktadır. Sadık davacılara ve dostlarına öğüt veren İlhanlı, Türkmenleri "Birleşin! Düşmanlarınızı bilin! Kim dost kim düşman belli olmaz!" şeklinde uyarmaktadır. Çünkü vatanseverlik güçlü ve dayanıklı insanlarla yürür. Ayrıca davanın peşinde koşmak "Sert adam ister." Bu sayede dava hafife alınmamalı ve daima ideolojik açıdan güçlü fikirler sunulmaya devam edilmelidir. Davadaki eski dostlarına seslenen İlhanlı, davadan kopmamak ve mücadeleye devam etmek gerektiğini vurgulamaktadır. İlhanlı için vatan dünyadaki en kutsal değerlerden biridir ve bu kutsal yer için herkes üzerine düşeni yapmalıdır.

İlhanlı, tüm Türkmenleri vatan için çalışmaya önem vermeye çağırır çünkü vatana hizmet etmek bir şereftir. Şair ülkenin ortak çalışmayla gelişmesini istemektedir. Vatanseverlikten ve dayanışmadan yoksun toplumlar zamanla asimile olur ve tarih sahnesinden silinir. Bundan söz eden İlhanlı, milletin kutsallığını ve paha biçilmezliğini dile getirerek milletin birlikte mücadele ederek kendi kültürüne ve bekasına sahip çıkmasını hem de varlığının korunmasını istemektedir. Zira Türkmenler tarih sahnesinde nam salmış, vatan için canını vermeye hazır yüce bir millettir:

54.1. Bir dewadayız kimi dost kimi düşman bilinmez

54.2. Neden eski dewatçılar serbestlihte dilmez

54.3. Para pula düşünmeyin milletçilih ederken

54.4. Millet kutsal bir şeydir bazarlarda hiç satılmaz

İlhanlı'ya göre gerçek insan, her zaman ve her yerde milletini ve vatanını düşünen ve seven, onların ilerlemesi için çalışan, milletinin çıkarlarını kendi çıkarlarından üstün tutan

kişidir. Aşağıdaki dizlerde İlhanlı, davayı ve mücadeleyi kötü ve yanlış yolla istismar edenleri veya şan şöhret isteyen kesimleri azarlamaktadır; son zamanlarda insanların kötü niyetli doğasının galip gelip çoğu kimsenin para ya da kürsü peşinde koşmak için birbirleriyle yarıştıklarını vurgulamaktadır. "Yaz gününde girer katlar" mısrasında, şuursuz ve cahil kimselerin iktidarda veya yüksek makamlarda olmasının hayra alamet olduğunu belirtmektedir. Şair bu arenada soyluların başına gelenleri, karanlık yollarda nasıl kaybolduklarını, fırsatçıların refaha ve sahte zafere giden yolu nasıl döşediklerini anlatır. "Eşekler yola wardı nahurda bağlanmış atlar" dizelerinde fırsatçı insanları kolay yolda yürüyen hayvanlara benzeten şair, soyluların acı bir çıkmaza girdiğini ifade etmektedir:

54.5. Kimseler dolar arar kimseler ise? [5]

54.6. Kimi de kürsü ister yaz gününde giyer katlar

54.7. Herkes yükünü tutmuş bizim ise tam bulaşuh

54.8. Eşekler yola wardı nahurda bağlanmış atlar

İlhanlı'nın "Ser kanadın gügercinim Türkmeneline" başlıklı şiirinde tüm Türkmen bölgelerini dile getirerek birliği beraberliği vurguladığı dikkati çekmektedir. Şairin bu şiiri, en meşhur bestelenmiş şiirlerinden biri sayılır. İlk bentteki mısralarda Telafer ile Kerkük bölgelerini birbirine merhem ve kan bağıyla bağlayarak birleştirmektedir. Şair, Türkmen bölgelerini bir aile gibi kavramlaşmıştır. Türkmenlerin birbirine abi kardeş gözüyle bakması "Kerkük'ün dertlerine Erbil baş bağlar, Telafer'in yarasına Kerkük kan ağlar" gibi sözlerle ifade edilmiştir. "Barış arıyan millet nenden can dağlar" dizesinde insanların barış ve huzur arayışlarının bazen zorlu ve engelli yollarla dolu olduğu vurgulanmıştır. "Can dağlar" terimi, insanların karşılaşabilecekleri zorlukları veya mücadeleleri temsil eder. Bu zorluklar, insanların barışçıl bir şekilde yaşamalarını engelleyen savaşlar, çatışmalar, düşmanlık, ayrılıklar gibi engellerdir. İlhanlı bu dizelerde insanların barış ve huzur arayışlarının önemini vurgulamakta ve onları bu hedefe ulaşmak için mücadele etmeye teşvik etmektedir. "Gügercinim tüm İraka ser kanadın ser" dizelerinde, şairin bir güvercin gibi özgür ve barış dolu bir hayat yaşamak istediği ifade edilmektedir. Şairin güvercinine seslenerek tüm Irak'a barışın hâkim olmasını dilemektedir. Barışın ne kadar değerli olduğunu vurgularken aynı zamanda barışın gerçekleşmesi için fedakârlık yapmanın gerekliliğini de anlatmaktadır.

[5] Arap harfli Türkmen Türkçesinden aktarım sırasında okunamayan bir kelimedir.

Bentlerin son mısralarında İlhanlı tekrir sanatı kullanarak Türkmeneli'nin has bir ifadeyle övgü, hayranlık ve sevgisini dile getirerek Türkmeneli'nin bağımsızlığına da vurgu yapmaktadır. "Şirin diline" ifadesi ise, Türkmen dilinin güzelliğine ve çekiciliğine atıfta bulunmaktadır:

62.1. Tılafarın yarasına Kerkük kan ağlar

62.2. Kerkük'ümün dertlerine Erbil baş bağlar

62.3. Barış arıyan millet nenden can dağlar

62.4. Gügercinim tüm Iraka ser kanadın

62.5. Ser kanadın gügercinim Türkmenel'ine

62.6. Hayran olım kurban olım şirin diline

Şiirin devam eden dizelerinde İlhanlı "Diyale", "Duz", "Mendili" gibi Türkmen bölgelerini bir araya getirmekle özgürlüğü, beraberliği ve kardeşliğe göndermede bulunmaktadır. "Barış için" ifadesi, barışın sağlanması veya korunması amacıyla yapılan eylemleri anlatmaktadır:

62.7. Diyele ilerinde hür yaşıyan kardaş

62.8. Duz Mendili muhubettin daşıyan kardaş

62.9. Barış için diyar diyar aşıyan kardaş

62.10. Milletine gügercinim ser kanadın ser

62.11. Ser kanadın gügerçinim Türkmenel'ine

62.12. Hayran olım kurban olım şirin diline

Öten bülbüller, bahçede güller gibi terimlerin bir millî şarkıda bulunması şairin iç dünyasındaki naifliği açığa vurmaktadır. İlhanlı "Taze", "Altunköprü", "Musul", "Telafer" gibi Türkmen bölgelerini tek tek dile dökmesi ve her kesimde Türkmen bölgelerinin güzellik tasvirlerini dile getirmesi şairin milletine ne kadar düşkün bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. "Şad olsun Türkmeneli birleşsin eller" dizesi ise Türkmeneli bölgesinde yaşayan Türkmen halkının birlik ve beraberlik çağrısıdır. Şarkıda Türkmen halkının tarihî

ve kültürel birikimine atıfta bulunulurken birlik ve beraberlik mesajı ile Türkmeneli'nin daha mutlu bir geleceğe kavuşması arzusu dile getirilmektedir. Pastoral bir anlatımla Teze Köprı bağları, orada öten bülbüller ve Beyat bahçesi ile orada açılan güller sembolik tarzda Telaferden Mendili'ye kadar uzanan bölgenin durumunu tasvir etmektedir:

62.13. Teze Köprı bağlarında ötsün bilbiller

62.14. Musul Beyat bahçasında açılsın güller

62.15. Şad olsun Türkmeneli birleşsin eller

62.16. Tılafardan Mendiliye ser kanadın ser

62.17. Ser kanadın gügerçinim Türkmenline

62.18. Hayran olım kurban olım şirin diline

Dizeler İlhanlı'nın, Türkmeneli'ne sevgisini güçlü ve coşkulu bir şekilde ortaya koymaktadır. İnsanın içindeki sevgi duygusu, sevgi dalgalarıyla etrafa yayılmakta ve herkesi sarıp sarmalamaktadır. "Dalgalansın", artıversin" ifadeleri; sevgi dolu bir ortamın yaratılmasını, insanların birbirine sevgiyle yaklaşmasını ve pozitif bir atmosferin oluşmasını temsil etmektedir. "Gölden" kelimesi kullanıldığı için, şiirde bahsedilen sevgi dalgaları göldeki su dalgalarına benzetilebilir. Bu benzetme ile sevginin hareketliliği, canlılığı ve güzelliği vurgulanmaktadır. İlk iki beyitteki ifadeler, sevginin gücü ve etkisi üzerine odaklanmaktadır. "Türkmeneli'nin sıhıntısın bir sorun neden?" sorusu il Türkmeneli'deki zorlukların nedenleri ve kaynakları sorgulanmaktadır. Türkmeneli bölgesinde yaşanan problemlerin siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları ifade edilmektedir:

62.19. Muhubettin dalğaları başlasın birden

62.20. Dalğalansın artı wersin koy ahsın gölden

62.21. Türkmeneli'n sıhıntısın bir sorun neden?

62.22. Yuca yuca kalalara ser kanadın ser

62.23. Ser kanadın gügerçinim Türkmeneli'ne

62.24. Hayran olım kurban olım şirin diline

Türk tarihindeki kahramanlıkları ve Türkmen bozkır kültürünü anlatan bu şiirin tamamı Irak Türkmenlerince millî bir şiir olarak kabul edilir. Bu mısrada yer alan "Altı yıldız bir hilel" ifadesi, Irak Türkmen cephesinin bayrağındaki altı yıldızlı hilale gönderme yapar ve Türk ulusunun birliğini, bütünlüğünü ve gücünü temsil eder. İlhanlı "Altı yıldız" dizelerinde bir çağrı yaparak bütün Türkmenlerin bir sözde bir yolda olmalarını dile getirerek birliği vurgulamaktadır. İlhanlı, Irak Türkmen cephesini "İTC" şeklinde kısaltarak, şiirde terennüm ve uyum sağlamıştır. "Irak Türkmen cephesi büyük bir dal" ifadesi, Türk milletinin gücünü ve birliğini ifade eder. "Cephe" kelimesi burada savaş anlamında olmayıp daha çok bir araya gelen insanların gücünü temsil etmektedir. Tüm bu ifadeler şiirde Türk milliyetçiliği, birliği ve Türkmen gücüne vurgu yapmaktadır:

60.1. Altı yıldız bir hilel gelin olağın bir el

60.2. Her dala daldalanma İTC büyük bir dal

Milliyetçi söylemi öne çıkan bir şair olarak İlhanlı'nın Türkmenleri ve Türkmeneli'yi anarak çeşitli niteleme sıfatlarıyla kurguladığı tasvirler, önemli ölçüde bir ülkü etrafında toplanmaktadır. Şairin bütün şiirleri incelendiğinde; "Telafer Destanı", "Kardaşlığ", "İhsan Doğramacı", "Dawet", "Ser Kanadın Gügerçinim Türkmeneline", "Altı Yıldız" altı şiirinde Türkmeneli adının anıldığı görülmektedir. Şiirlerde canlı tasvirlerin yapıldığı, fiziki coğrafyası ve yer adlarıyla öne çıkan ifadelerin seçildiği, özel isimli gerçek mekânlara yer verildiği dikkati çekmekle birlikte şairin bu mekânlara dair bilgilere yeterince sahip olduğu ve renkli sıfatlarla buraları tanımlayabildiği dikkati çekmektedir.

3.9. Türk, Türkmen, Türkçülük, Dil Sevgisi

Tema olarak Türklüğün ve Türkmenliğin öne çıktığı şiirler; "Türk Tılafar", "Altı Yıldız", "Mehzün Mehzün" ve "Türkmen Kızı"dır. Şair bu başlıkta; Türk kültürünü dil üzerinden değerlendirerek dilin millet için önemini, milleti bir arada tutan unsurun ortak dil olduğunu vurgulanmaktadır.

Dil, bir milletin bekası, birlik ve bütünlüğünü sağlayan en güçlü bağ olarak kabul edilmektedir. Dil, herhangi bir toplumun önemli bir parçasıdır çünkü insanların iletişim kurmasını ve kendilerini ifade etmesini sağlar. Bir dil öldüğünde gelecek nesiller onu tam olarak anlamak için gerekli olan hayati kültürü kaybeder. Bu, dili kültürel mirasta zayıf bir halka hâline getirir. Dilin toplumsal gelişmedeki rolü ve önemi, kimlik aracılığıyla ortaya

çıkar. Dil, millî kimlikleri ifade eder ve bir bireyin belirli bir dili kullanması, o kişinin kültürünün ve tarihinin bir göstergesidir. Şanlı bir geçmişe sahip her toplum, o tarihî ifade eder. Nasıl toplumun mirası dil aracılığıyla aktarılıyorsa, ebeveynler de kendisini ve fikirlerini ifade edecek bir dili olan güçlü, uyumlu ve sağlıklı bir toplum inşa etmek ister çünkü toplum ve dil aynı madalyonun iki yüzüdür ve sonuç olarak dilin toplumdan türediği söylenebilir. Irak Türkmenleri yıllarca dillerini ve kültürlerini koruma mücadelesini vermişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra büyük uluslar parçalanmış, geriye yüzlerce yıldır onların yönetimi altında yaşamış milletler kalmıştır. Bu milletlerden biri de Türkmenlerdir. Savaştan sonra sahipsiz bırakılan Türkmenler kendi göbek bağlarını kesmek zorunda kalmışlardır. Nihayetinde Irak'ı vatan olarak seçen Türkmenler, her zaman Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu topraklardaki zulme rağmen hiçbir güç onları vatanlarından ayıramamıştır. Türkmenler, Irak'ın en sadık vatandaşları arasında yer almaktadır. Bu yüzden Irak'taki savaşa rağmen Irak'ı savunmaktan geri kalmamışlardır. Türkmenler Irak'ı artık tek vatanları olarak görmektedir.

1918'den beri Irak Türkmen şairlerinin şiirlerinde millî meseleler önemli bir yer tutmaktadır. Şairler, memleket hasretini şiirle ifade etmeye çalışmışlardır. Kendi millî kimliğini her zaman ön planda tutan İlhanlı'nın şiirlerinde de millî konulara duyarlılığın ön planda olduğu dikkat çekmektedir. Şair, Orta Asya'dan Anadolu'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılmış, köklü bir geçmişe sahip olan Türkler gibi uluslararası bir halkın parçası olmaktan gurur duymaktadır. İlhanlı "Türk Tılafar" başlıklı şiirinde Musul vilayetine bağlı Türk Telafer ilçesinden Türk milletine selam getirdiğini söyleyerek bir soydan gelen milletin mensuplarının birbirinden ayrı düşmesine değinmiş, aynı zamanda da Türk milletinin tek yürek olduğunu vurgulamıştır:

50.1. Türk Tılafar illerinden size salam getirdim

50.2. Uzun zaman şaşkın şaşkın kendi yolım itirdim

50.3. Herkes dünün toyda tanır koy dünümü girelim

50.4. Tut elimi ey kardaşım öz kendimi bitirdim

Bu dizelerde de dilin, soyun ve sancağın önemini vurgulamaktadır. İlhanlı dizelerinde telmih sanatı kullanarak Atatürk'ün "Bu memleket tarihte Türk'tü, bugün de Türk'tür ve

sonsuza dek Türk olarak yaşayacaktır." Sözünü hatırlamaktadır. İlhanlı, binlerce yıllık tecrübesi, kültürü, büyük birikimi olan bir milletin devamı olduğunu asla unutmaz. Hayatının her aşamasında Türk kimliğiyle gurur duyar ve milletinin asaletini elinden geldiğince ifade etmeye çalışır. Şair, çevresine sadece durumu anlatmakla yetinmemiş, Türk olmaktan mutlu olduğunu şiirlerinde dile getirmiştir:

50.5. Dilim söyler öz soyımı başka söze bahmayın

50.6. Sancağını tah başına başka sancağ tahmayın

İlhanlı; "Altı Yıldız" başlıklı şiirinde Türkçülüğü, milliyetçiliği ve dili vurgulamaktadır. Şair aşağıdaki dizelerde umut verici bir gelişmenin yaşandığını göstermektedir. "Güneş çıktı Erbil'den" ifadesiyle Irak'ın kuzeyinde yer alan bir Türkmen şehri olan Erbil'e gönderme yapar. Erbil, Türkmenler arasında büyük önemde bir kültür merkezi olarak görülmektedir. "Güneş" sözcüğü bir olumlu gelişmenin gerçekleştiğini ve umut verici bir geleceğin mümkün olduğunu gösterir. Şair, umut verici gelişmelerin ardından bile çalışmaya devam etmenin ve birlikte hareket ederek daha büyük hedeflere ulaşmanın önemini hatırlatmaktadır. İlhanlı "baş kaldır" sözcüğü ile dile sahip çıkmayı bir direniş çağrısı, gibi dikkat çekici bir üslupla ifade etmektedir. Türkçe konuşarak, dilin güzelliğini koruyarak başkaldırmak, yani dilin özünü korumak isteği vurgulanmaktadır. "Dilin şirin her dilden" ise, dilin zenginliğine vurgu yapar. Şair, Türkçenin önemini korumaya ve güçlendirmeye yönelik bir çağrıda bulunmaktadır:

60.3. Güneş çıhtı Erbilden neğme alma her telden

60.4. Baş kaldır Türkçe konış dilin şirin her dilden

İlhanlı'nın şiirlerinde, vatan sevgisi ön plana çıkar. Şair, genel olarak vatan kavramını ele alırken özellikle doğup büyüdüğü Telafer ilçesi ve hatta köyleri başta olmak üzere, Irak'taki bütün Türkmen yerleşim merkezlerini şiirlerinde konu edinir. Irak Türkmenlerinin Telafer'den Mendeli'ye kadar uzanan yerleşim bölgelerini güzellikleriyle anlatır. Bu şiirde, İlhanlı'nın vatan sevgisini açıkça görebiliriz. Erbil, Altınköprü, Kerkük, Tuzhurmatu, Beşir, Tavuk, Tazehurmatu, Kifri Kızlarbata gibi yerleşim bölgelerine olan hayranlığı, şiirlerinde sıklıkla kendini gösterir. Ancak aynı zamanda şiirlerinde, vatanına ve Türkmen halkına olan bağlılığına da vurgu yapar. Bu nedenle, şiirleri Türkmen edebiyatının önemli örneklerindendir:

60.5. Kerkügüm ağa Kerkük baş egmez şaha Kerkük

60.6. Bah nice yucalandı kalasız dağa Kerkük

(…)

60.7. Mendeli, Kızlarbata minmişem ereb ata

60.8. Çalışan hakın alır, alınmaz yata yata

(…)

60.9. Salam werdim döndermez kara hiç bayaz olmaz

60.10. Tılafar ğeryet yurdı namertleri kondırmaz

İlhanlı "Mehzün Mehzün" başlıklı şiirinin son bendindeki dizelerinde Türkçülük akımına vurgu yapmaktadır. Irak Türklerinde Türklük sevgisi ve duygusu derinden yaşanmakta ve günlük hayatın bir parçası hâline gelmektedir. Özellikle ırkçı Baa's rejiminden önce, Irak Türkmenlerinin çoğunun evlerinde Türk bayrakları bulundurdukları söylenmektedir. Bütün baskılara rağmen, Irak Türkleri arasında Türklük duygusunu yaşayanlar sevgilerini açıkça ifade etmekten hiçbir zaman vazgeçmemişlerdir. Şiir ve maniler gibi millî kimliklerini koruma amacı taşıyan yazılar da genç Türkmenleri kuşatmış ve onlara mücadele azmi aşılamıştır. İlhanlı "Hanı leylam leylam toyın esesi" dizesinde Telafer halkının folklor ve adetlerinden biri sayılan "Leylam" şarkısını dile getirerek oradaki anıları hatırlatarak bir sevgi, sevinç duygusunu canlandırmaktadır. Türklük sevgisi aşağıdaki ürünlerde gösterilmektedir:

61.13. Ewlerinden gelir Türküler sesi

61.14. İçerinden kokar Türkmen nefesi

61.15. Hanı leylam leylam toyın esesi

61.16. Gireyim toyına Türk eyle beni

İlhanlı'nın, "Türkmen Kızı" başlıklı şiiri 2015'te Daiş'in, Irak'ın Musul bölgesini istila etmesi ve Türkmenlerin Ana vatana, "Türkiye"ye göçmesi ile başlamaktadır. İlhanlı aşağıdaki dizelerde, yaşanan göç yorgunluğunu anlatmakta, Türk milletinin Türkmenlere

kucak açmasını övmektedir. İlk dizedeki "yalın ayak" gibi kısa ve kesin ifadelerle göç yolların ne kadar zor olduğunu dile getirmektedir. "Kuşlar" sözcüğü ile bir ailenin fertlerine işaret ederek herkesin bir yanda kaldığı ve dağınık bir hâlde olduğunu hatırlatmaktadır:

51.1. Yalın ayah düştük çetin yollara

51.2. Kuşlar gibi dağılduh bı çöllere

"Yollar" ve "çöller" şeklinde çoğul ekini getirerek tanımladığı mekânlarıyla tanıttığı şehrinde nereye gideceğini ve ne yapacağını bilmeyen şair, kendini kuşlara benzetmektedir. İlhanlı şiirin devamındaki dizelerde, milletin başına gelen olaylardan sitem etmekte, bir yandan da Türk milletine şükranlarını dile getirmektedir:

51.3. Küçük yaşta neler gördüh ilahi

51.4. Hamd olsın bize açılan kollara

İlhanlı, Türkmenleri, her fırsatta Türk dünyasının ölmez bir parçası olarak göstermektedir. Türk milletinin Irak Türkmenlerine gösterdiği iyi niyet ve yardım ile sarsılmayan bir dayanak olduğunu belirtmektedir. "Mewlam size hiç wermesin illeti" dizesinde bütün Türk milletine dua ederek iyi niyetini ve muhabbetini ifade etmektedir:

51.5. Dayağımız her zaman Türk milleti

51.6. Mewlam size hiç wermesin illeti

Devam eden dizelerde İlhanlı Irak Türkmenlerini, Türk kökenli oluşunu ve Türk mirasına ve kimliğine bağlılığını "Osmanlı" sözcüğü ile göstermektedir. Osmanlıları örnek alan İlhanlı, bundan gurur ve onur duduğunu ve Osmanlıların tarihî boyunca hiçbir zaman kimseye zulüm ya da ihanete baş eğdiklerinin görülmediğini dile getirmektedir. Böylece şair kendisini Osmanlı torunu olarak görmekte ve hiçbir zaman zilleti kabul etmemektedir. Irak'ın kuruluşu sırasında bölgedeki Türk aristokrat toplumu resmi kayıtlarda hep "Türkler" veya "Irak Türkleri" olarak anılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında derlenen yıllıklarda bile Irak'ta yaşayan Türk aristokrat topluluğu "Türk" olarak anılmıştır. Lozan görüşmeleri sırasında Lord Curzon, Irak'ta yaşayan Türk soylularının "Türkmen" olduğunu iddia etmiş ve Irak Türklerini Anadolu Türklerinden ayırma politikası gütmüştür.

1958'de Irak'ta kurulan cumhuriyetin yöneticileri, bir zamanlar İngilizlerin kullandığı bir taktiği benimseyerek bu topluluğa "Türkmen" adını vermişlerdir (Saatçi 2020: 31).

51.7. Alnımızda yazılmıştır Osmanlı

51.8. Osmanlı hiç kabul etmez zilleti

"Meni sorsan ben İlhan beg kızıyam" dizesinde "beg" sözcüğünü kullanan İlhanlı, "başı havalı" ifadesiyle şiirdeki kişinin aşiretin önde gelen kimselerinden olduğunu ve bundan daima sevinç, gurur duyduğunu anlatmaktadır. "Sayayızda yorulmadım bugünde" dizesinde Türk milletine işaret edilerek desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, hatta kötü günlerde de el uzatan Türk milletine minnettarlığını dile getirmektedir. Şiirinde bu durumları birer sosyal-toplumsal hadise olarak işlemektedir:

51.9. Meni sorsan ben İlhan beg kızıyam

51.10. Baş hawalı anamın tek kızıyam

51.11. Sayayızda yorulmadım bugünde

51.12. Bu darlıhta sanki bir beg kızıyam

Türkmenlik bilincinin öne çıktığı fark edilen şairin şiirlerinde, bu temayı ideolojik işlev açısından ele aldığı görülmektedir. Şiirlerdeki mekân, kişi ve düşünce biçimi adları, özgürlük ekseninde Türklere ve Türkmenlere, Türk dili üzerinden anlam ve önem atfetmektedir.

3.10. Aile

Toplumu ayakta tutan en önemli unsurlardan olan aile kavramı, annenin merkezde bulunduğu bir topluluktur. Bu dünyada herkesin bir ailesi vardır ve aile fertleri çok önemli bir birliktelik bağı ile bağlanır. Bir ailenin sorumluluğu, mutluluğu ve düzeni için anne uğraşmaktadır. Anne, çocuğu için örnek bir şahsiyettir ve özellikle kızın yetişmesinde etkin/yetkin bir role sahiptir.

İlhanlı "Analar" şiirinde toplumda kadının yerini vurgulamaktadır. Şair, bu şiirde anneyi evlatlarına önem veren, özellikle kız evladına arkadaş gibi davranan, nasihatlerle iyi aile eğitimi konusunda aydınlatan bir kişi olarak tanıtmaktadır. Bugünün kızı yarının

annesidir, kadınlar da toplumun yarısıdır çünkü toplumun devamı ve sosyokültürel değerlerini taşımakta önemli bir rol oynamaktadırlar. İlhanlı dizelerinde anne ile kız arasında büyük bir sevda olduğundan bahsetmektedir. Anneler, ailenin temel taşıdır ve kızların sır hazinesidir. Ahlaklı, terbiyeli kızlar anne ile babadan sır saklamaz, babanın itibarını düşürmez, kendine laf getirmez. Mutlu aile olabilmenin ölçülerinden biri de sadakattir:

7.1. Bir gülmeden başlar büyük sewdalar

7.2. Kızın sırdarıdır ewde analar

7.3. Her geldi sır sahlanırsa bir ewde

7.4. Bir gün gelir tora düşer babalar

"Asıl kızlar korhar baba adına" ifadesi, geleneksel toplumlarda babanın otoritesine ve koruyucu rolüne vurgu yapar. Bu durumda kızlar, babalarının adına korku duyarlar, yani babalarının itibarını ve onurunu korumak için dikkatli olurlar. "Söz olmadan ağu katmaz aşına" dizesinde şair, bir kızın evlenmeden önce ailesinden mutlaka izin alması gerektiğini söylemektedir. Bunun yanı sıra kızlara düşen görev, ailelerinden bir şey gizlemeden hareket etmek ve her şeyi usulüne göre yapmaktır. Böylece şair konuya ince bir yerden değinmektedir. Kızların babalarıyla olan ilişkilerini, sorumluluklarını ve geleceklerine dair umutlarını ele almaktadır. Kızların ailelerine karşı saygılı olması, kendi hayatlarını kurmaları ve ilişkilerinde dikkatli olmaları gerektiği mesajı verilmektedir:

7.5. Asıl kızlar korhar baba adına

7.6. Kendin kurar dikkat eder halına

7.7. Başı hawalı bir warar bir ara

7.8. Söz olmadan ağu katmaz aşına

Kızlara ve annelerine nasihatlerin bulunduğu şiirde şairin düşünceleri, dönemin toplumuyla paralel ilerlemektedir. Toplumdan bağımsız bir görüş sunmayan şair, gelenek ve görenek bağlamında annelerin yetiştirmesi gereken kız evlatlara seslenmektedir. Bunun yanı sıra kızların cephesinden bakıldığında da annelerine seslendiği düşünülmektedir. Şairin anne-baba-kız üçgeninde toplumsal kuralları hatırlattığı görülmekle birlikte, lirik tarzda fikirlerini içselleştirip okuyucuya yansıttığı da gözlenmektedir. Marifetli anne kendi ailesine

ve erine saygılı, düzgün bir yaşam sağlar. Erine dua edip onu kollar ve evlatlarına sahip çıkarlar:

7.9. Düzgün ana sır sahlamaz erinden

7.10. Yanlış etmez erin kurar ardından

7.11. Düe edip gülüm seler her yerde

7.12. Kaçırtmaz ewledini göz altından

Aşağıdaki dörtlükler ise, anne figürünün önemine ve değerine vurgu yapmaktadır. Evin direği, yüreği annedir. İsterse kurar isterse harap eder. Peygamber Efendimiz (S.A.V) şöyle buyurmuştur: "Cennet annelerin ayakları altındadır." Sorumluluk çerçevesinde annelik vasfının kutsiyetini ve önemini, bu hadisi ile açıkça vurgulamıştır (Küçük 2010:846). Şiirin devamında değinilen özellikler, ev ve yuva mekânlarında ailenin konumu üzerinden ilerlemektedir. Ailenin durumu, ev içinde anne ve kız üzerinden nasıl ilerler sorusuna yanıt aranmaktadır. "Böyle arwat bulan sanki yaşadı" ifadesi, bu tür annelerin nadir ve özel olduğunu vurgulamaktadır. "Arwat" terimi burada, kadın figürünü vurgulamak için kullanılmıştır. İfade, bu tür anneleri bulan kişinin adeta yaşamış gibi büyük bir şans elde ettiğini ifade etmektedir. Bu dörtlükte, anne figürünün ailedeki önemine, koruyucu ve destekleyici rolüne, fedakârlık ve sevgi dolu varlığına vurgu yapılmaktadır. Annenin evin temelini atan, çocuklarına kol kanat geren cennetlik bir varlık olduğu vurgulanmaktadır:

7.13. Ewi kuran bir de yıhan anadı

7.14. Erin olır her zaman kol kanadı

7.15. Cennet ehli olır böyle analar

7.16. Böyle arwat bulan sanki yaşadı

İlhanlı'nın "Ğerip" başlıklı şiiri incelendiğinde, ailesinden uzak düştüğü anlaşılmaktadır. 2015 yılında Deaş'in Musul'u işgal etmesi ile gurbet yolunu tutan İlhanlı, vatanından ve evlatlarından ayrı düşmüş; böylece terk ettiği yurdunu ve evlatlarını, özlem ve hasretle şiirlerine yansıtmıştır. "Minik bebe beşiginde yatanda" ifadesi, çocuğun henüz bebeklik döneminde olduğunu ve masumiyet içinde uyuduğunu anlatmaktadır. Bu, çocuğun bilinçsizce yaşadığı bir zamanda, babasının özlem ve endişeleriyle yüzleştiğini

göstermektedir. “Yadla beni yadla yawrım” dizesinde ise evlatlarına seslenerek onu hatırlamalarını ve unutmamalarını istemektedir. Bu dörtlükte, bir babanın vatanından ayrılmak zorunda kalmanın getirdiği içsel sıkıntıları ve çocuğuyla olan bağını özlemle anlatan duygusal bir tema işlenmektedir. Baba, çocuğunu masumiyetiyle hatırlarken kendi içsel sıkıntılarıyla da mücadele etmektedir. Zaman olarak akşam vaktinin seçilmesi, önemli bir unsurdur çünkü trajik duygular akşam ve gece vakitlerinde şairleri bulmaktadır:

43.1. Yawrım seni terk iledim watanda

43.2. Minik bebe bişiginde yatanda

43.3. Yadla beni yadla yawrım her ahşam

43.4. Afaklarda kırmızı gün batanda

Aşağıdaki dörtlüklerde ise, şairin zorunlu olarak şehrinden ayrılması ve sevdiği varlığının yanından ayrı düşmesi üzerine duyduğu derin sıkıntı ve hüzün anlatılmaktadır. Şair, anavatanından uzak kalmak ve sevdiği varlığını kaybetmek gibi travmatik deneyimler yaşamıştır. Bu ayrılıkların şairde yarattığı duygusal boşluk ve kayıp dörtlüğün her dizesinde açıkça hissedilmektedir. Şairin iç dünyasındaki hüzün, özlem ve yalnızlık temaları dörtlükte etkileyici bir şekilde yansıtılmaktadır:

43.5. Mecbur oldım terk etmeye ilimi

43.6. Görmez oldım bahçamdaki gülümü

43.7. Başka derdim yohıydı bı dünyede

43.8. Sensizlikti kıran benim belimi

İlhanlı şiirin devamında, ailesinin birbirlerine destek olma gücüne vurgu yaparken kendisinin yokluğunda ailenin birlikte hareket edebileceğini ve sorunları çözebileceğini ifade etmektedir. Ailenin birlikte dayanışma içinde olduğu, zor zamanlarda bile birlikte olma ve moral verme gücüne sahip olduğu vurgulanır. Şairin ailesine olan sevgi ve güveni, dörtlükte dile getirilen duygusal bir yaklaşımla yansıtılmaktadır:

43.9. Ben olmasam sen yerimi tutarsan

43.10. Acı güne şeker şerbet katarsan

43.11. Elim yetmez derdinize katılım

43.12. Sen yerime derde derman edersen

Önceki dörtlüklere bağlı olarak şairin sevdikleriyle yaşadığı ayrılık, zorluklar ve iletişim özlemine odaklanmaktadır. Şair, sevdikleriyle arasındaki yakın ilişkinin kopması ve yaşadığı güçlükler nedeniyle zorluk çektiğini ifade etmektedir. Ancak yine de sevdikleriyle iletişimi sürdürmek ve haber almak için umut dolu bir yaklaşım sergilemektedir. Şairin göz teması yerine dil aracılığıyla iletişimi devam ettirme isteği de dikkat çeker. Dörtlük, sevdiklerine duyduğu özlemi ve onlarla bağlantı kurma arzusunu yansıtan duygusal bir ton taşımaktadır:

43.13. Aramızda kesildi yahun yollar

43.14. Yük ağırdı kaldırmaz oldı kollar

43.15. Ara sıra miye bir habar gönder

43.16. Gözler görmediyse konuşsun diller

İlhanlı'nın aile teması etrafında şekillenen iki şiiri yer bulunmaktadır. Bu şiirlerde sembol ve metaforların bulunmaması, şairin yalın bir dille duygularını yansıttığını göstermektedir. Okuyucusuyla dertleşmek istercesine kaleme aldığı şiirlerinden, şairin lirik duygularının yüceltildiği yorumu yapılabilir. Buna karşın, diğer temalarla kıyaslandığında yücelttiği aile figürünü yalnızca iki şiirle örneklemesi, ayrılık ve hasret gibi duygular bakımından aileye yaklaşmasını engellememektedir. Şair diğer temalarında da ailesiyle olan duygu durumunu ve fiziki uzaklığını sezdirmektedir. Vatanı, milleti ve aileyi eşit gören şair için toplumun en küçük yapı taşı, annedir. Annenin yetiştirdiği evlat, daha sonra vatan kurmaktadır.

3.11. Edebî ve İçtimai Şahsiyetler

Edebî ve içtimai şahsiyetler, toplumda iz bırakan ve insanların hayatına dokunan kişilerdir. Edebiyat dünyası söz konusu oldğunda büyük eserler ortaya koyan yazarlar, şairler, romancılar ve dramaturglar; toplumda ise önderlik eden, dönüştürücü ve ilham verici liderler, aktivistler ve insan hakları savunucuları gibi kişileri bu gruptadır. Bu kişiler, eserleri ve eylemleriyle insanların hayatına dokunarak, onlara ilham ve rehberlik sağlarlar. Necati

Tonga'ya (2012: 133) göre Nihad Sami'nin her edebî hareketi, bir içtimaî hareketle ilişkilendirmesinden hareketle edebiyat tarihî de medeniyet tarihinden ayrı düşünülmemelidir. Bu sebeple edebiyat tarihî yazılırken; edebî eserler, edebî hareketler, dönemler, şahsiyetle vd. medeniyet tarihinin verdiği bilgilerle birlikte okura sunulmalıdır. Şahıslar üzerinden yayılan fikirlere katılanlar ve bunları eserlerinde ortaya koyanlar, inceleme konusu yapıldığında İlhanlı'nın şiirlerinde şahısları fikirleriyle birlikte ele aldığı dikkati çekmektedir.

İlhanlı'nın şiirlerinde, Doğramacı ve Felekoğlu olmak üzere iki önemli edebî ve toplumsal figürden bahsettiği görülmektedir. Bu kişiler, İlhanlı'nın arkadaşları arasındadır. Son yüz yılda yetişen, çok tanınan ve Irak'taki Türkmen toplumunda büyük saygınlığa sahip olan Mahmud Seyyid Ali "Felekoğlu" adıyla anılmaktadır. Irak Türkmeneli'nin Telafer ilçesinde edebiyat, Felekoğlu ile başlamıştır. Ancak bazı edebiyatçılara göre, Felekoğlu'ndan önce ve aynı dönemde yaşayan şairler de vardı. Bunlar arasında Molla Muhammed Altıncı, Derviş Hüseyin ve Muhammed Sâid Mısr-î gibi isimler yer almaktadır. Ancak bu şairlerin şiirleri belli bir kalıba dayanmayan ve sözlü olarak aktarılan türdendir. Bu nedenle, yazılı şiir ve hoyratlar Felekoğlu ile başlamıştır.

İlhanlı "Felekoğlu" şiirinde; Felekoğlu'nun yüceliğini, değerini ve ölümünden duyulan üzüntüyü dile getirmektedir. Talefer kalesi tarihte önemli bir yer olarak bilinirken şiirde Felekoğlu'nun kale ve laleye benzetmesi arasında bir tezatlık vardır. Laleler genellikle zarif, güzel ve hassas olarak tasvir edilir, buna karşılık, kaleler güçlü, sağlam ve dayanıklı yapılardır. Bu tezat, Felekoğlu'nun edebî değerinin yanı sıra, sanatsal, duygusal zekâsı ve estetik yönlerinin de övgüye değer olduğunun göstergesidir. Bu dize, Felekoğlu'nun karakterini zenginleştirip şiire derinlik katmaktadır. Son mısralarda ise şair; Felekoğlu'nu özlemle anarken keşke günümüze kadar yaşayabilseydi diye düşündüğünü ifade etmektedir. İlhanlı, duygusal ve ağıt benzeri bir üslup ile ölen kişinin ardından duyulan acıyı, özlemi vurgulamaktadır. Şiirde ölüm izleği üzerinden göç yoluyla maddi ve manevi alemler arasında mekân değiştirme olgusu ele alınmaktadır:

36.1. Tılafarın kalasında kalaydın

36.2. Şairlere parlıyan bir lalaydın

36.3. Erken erken göç edip neden gettin

36.4. Keşke sende bu zamana kalaydın

Bahsedilen mısralarda kullanılan dil, Türk edebiyatında "halk şiiri" olarak adlandırılan geleneksel şiirin özelliklerini taşır. "Kalanın her bıcağında izin war" ifadesi, her yerde Felekoğlu'nun izlerinin, anılarının olduğunu ifade etmektedir. İkinci dizede, "Kardaşlığa derin derin sözün war" ifadesiyle, kardeşlik ve dayanışmanın önemine vurgu yapılmaktadır. Bu beyitte, sözün "derin" olması, kardeşliğin sadece bir söz değil, derin bir duygu olduğunu ifade etmektedir. Bu şekilde, Felekoğlu üzerinden insanların birbirlerine hoşgörülü, saygılı olması gerektiği ve toplumda dayanışmanın güçlendirilmesi gerektiği mesajı verilmektedir. "Söyle durma nasihetin millete" ifadesiyle şair, insanların ihtiyacı olan nasihatleri vermenin önemini vurgulamaktadır. Şair bu nasihatlerin insanların hayatlarında olumlu değişiklikler yapabileceği düşünmektedir. "Telaferin içinde çok yerin war" ifadesi ise, Felekoğlu'nun Telafer'de yaşadığı ve toplumda önemli bir yeri olduğu gerçeğini yansıtmaktadır. Şair, Felekoğlu'nun değerini hatırlatarak, onun ölümüyle birlikte toplumun kaybettiği bir değeri anmaktadır:

36.6. Kalanın her bıcağında izin war

36.7. Kardaşılığa derin derin sözün war

36.8. Söyle durma nasihetin millete

36.9. Tılafarın içinde çoh yerin war

Hüseyin İlhanlı, Felekoğlu'na olan saygısını ve onun etkisini vurgulamaktadır. "Senden aldım birligimin inwanın" mısrasıyla Hüseyin İlhanlı, Felekoğlu'nun şiirlerinden öğrendiği şeylerin hayatındaki etkisini ifade etmektedir. Felekoğlu, Hüseyin İlhanlı'nın şiirsel birliğinin bir parçasıdır ve onun şiirlerinden öğrendiği şeyler hayatında önemli bir rol oynamıştır. Ardından "Çoktan seçtim girdiğimin elwanın" dizesiyle, Felekoğlu'nun eserlerinin, şairin kendisine ilham verdiği ve onu etkilediği vurgulanmaktadır. Sonraki iki mısrada ise "O kurduğun bağa girdim sıt oldım / Ne yar gördüm ne de bağın bağwanın" ifadesiyle kendisinin de Felekoğlu tarafından meydana getirilen edebî yazına giriş yaptığını ancak artık Felekoğlu olmadığı için kendisini yalnız hissettiğini ifade etmektedir. "Sıt" kelimesi, Türkçede "üzgün" veya "sıkıntılı" anlamlarında kullanılan bir kelimedir. Bu dizeler aynı zamanda Felekoğlu'nun ölümünün ardından şairin duyduğu kayıp ve hüznü de yansıtmaktadır:

36.10. Felekoğlı

36.11. Senden aldım birligimin inwanın

36.12. Çohtan seçtim girdiğimin elwanın

36.13. O kurduğun bağa girdim sıt oldım

36.14. Ne yar gördım ne de bağın bağwanın

Felekoğlu, Türkmen edebiyatının önemli şairlerinden biridir ve özellikle halk şiiri geleneğindeki eserleriyle tanınmaktadır. Bu beyitteki "Felekoğlu" ifadesi, onun şiirlerindeki imzasıdır ve aynı zamanda bir halk deyişi olarak da kullanılmaktadır. Şair Hüseyin İlhanlı, Felekoğlu'na yazdığı bu mısralarda onun ölümünün ardından bağların güllerinin solduğunu, bülbüller lal olup sevilmez hâle düştüğünü anlatmaktadır. Bu betimleme Felekoğlu'nun ölümü ile birlikte doğan hüzün, sessizlik ve acı dolu bir yas atmosferi yaratmaktadır. Böylece, doğanın bir parçası olan bu unsurların Felekoğlu'nun ölümüne tepkisi yansıtılmaktadır. Bu sayede, doğanın insan hayatındaki önemine ve insanların doğayla birlikte var olduğuna vurgu yapılmaktadır. "Bülbüller", Felekoğlu'nun şiirlerinde sıkça yer alan bir tema olduğundan, onun ölümüyle birlikte sessiz kalmışlardır. Bu beyitte, Felekoğlu'nun yalnızca bir şair değil, aynı zamanda bir doğa ve aşk şairi olduğu da vurgulanmaktadır. Şair Hüseyin İlhanlı sevginin yaşandığı bu aziz yurdu ele alarak, ayrılık ve acı dolu bir atmosferin hâkim olduğu bir döneme işaret etmektedir. Elem ve firak, yani acı ve ayrılık, tüm yeri kahır ile doldurmuştur:

36.15. Felekoğlı

36.16. Kurudu bağların gülleri suldı

36.17. Lal oldı bilbiler sewilmez oldı

36.18. Sewgiye şan weren o eziz yurdun

36.19. Elem furak her yeri kehir doldı

Şair Hüseyin İlhanlı, Felekoğlu'nu "şairlerin şairi" olarak tanımlamaktadır. Felekoğlu'nun yaşadığı şehir olan Telafer, "azaltan" bir şehir olarak tasvir edilmektedir. Bu ifade, şehrin her geçen gün yok oluşunu, kültürel ve tarihî değerlerin kaybını ifade

etmektedir. “Parçalandı sebebsız öz milletin” ifadesi, Irak’ta yaşanan iç savaş ve siyasi çalkantıları göstermektedir. Şair, bu iç savaşların neden olduğu zorluklardan dolayı insanların göç etmek zorunda kaldıklarını belirtmektedir. “Köç iledin görmeden bu kehri” dizesi, Felekoğlu’nun ölümünden sonra yaşanan acıların hüzünlü bir tablosunu çizmektedir. Şiirde kullanılan “kehri” sözcüğü ise ağrı, elem ve ızdırap anlamına gelmektedir. Şair, Felekoğlu’nun göç etmeden önce bu kahırları görmediğini, ancak öldükten sonra milletinin parçalandığını ve göçlerle dolu acı günlerin yaşandığını ima etmektedir. İlhanlı bu beyitleri, Türkmen edebiyatı geleneği içinde önemli bir yere sahip olan Felekoğlu gibi şairlerin anısını yaşatmak için yazmaktadır:

36.20. Felekoğlı

36.21. Felekoğlı şairlerin şairi

36.22. Tılafardı hep azaldan şehri

36.23. Parçalandı sebebsız öz milletin

36.24. Köç iledin görmeden bu kehri

Örneklenen beyitler, Felekoğlu’nun ölümünden sonra onun hayatına ve eserlerine duyulan özlemi dile getirmektedir. Şair, Felekoğlu’nun edebî mirasının etkisinde kendine has üslubunu bulmuş olsa da onun eserleriyle olan bağının hâle canlı olduğunu ve onu anmaya devam ettiğini ifade etmektedir.

Şair Hüseyin İlhanlı “İhsan Baba” şiirinde, İhsan Doğramacı’nın[6] Türkmeneli bölgesindeki insanlara verdiği desteği, yardımları ve Türkmeneli’nin dar zamanlarında hep yanlarında olan bir kimse olduğunu belirtmektedir. İhsan Doğramacı, Türk hekim, bilim insanı ve eğitimci olarak tanınmaktadır. O, Türkiye’de ve dünyada birçok üniversitenin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, Türkmeneli bölgesinde yaşayan insanların eğitim, sağlık ve sosyal hizmetlerini desteklemek için büyük çaba göstermiştir. Şiirde geçen “senin adın terihlere yazıldı” ifadesi, İhsan Doğramacı’nın Türkmenlere yardım etmesinin önemine vurgu yapmaktadır. “Resimlerin gönüllere basıldı” ifadesi, İhsan Doğramacı’nın insanlar tarafından sevildiğinin ve takdir edildiğinin göstergesidir. “Yardımların boyunlara

[6] İhsan Doğramacı, Türk bilim adamı ve hekimdir. Türkiye’deki ilk tıp fakültesi olan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi’nin kurucu dekanı ve Hacettepe Üniversitesi’nin kurucu rektörüdür.

asıldı" ifadesi ise, İhsan Doğramacı'nın sağlık hizmetlerinin Türkmeneli için çok değerli olduğunu, insanların ona minnettar olduklarını ifade etmektedir. İhsan Doğramacı'nın adının tarihlere yazılması ve resimlerin gönüllere basılması, onun Türkmen halkı arasında büyük bir saygınlığa sahip olduğunun göstergesidir:

23.1. Senin adın terihlere yazıldı

23.2. Resimlerin gönüllere basıldı

23.3. Türkmenelin her darlığında warsan

23.4. Yardımların boyınlara asıldı

Şiirin devamında yer alan dizelerde, fakirliğin acısı ve yoksulluğun zorlukları anlatılmaktadır. Ancak, kalbin gücü ve sevginin önemi vurgulanarak, insanlığa yardım etmekle ilgili olanların gerçek başarıya ulaşacaklarına dikkat çekilmektedir. "Fakirlerin dalı tutup yaşarsan" ifadesi, hayatta kalmanın zorluklarına dayanarak mücadele etmek ve sıkıntıların üstesinden gelmekle ilgilidir. "Kalpten kalbe gizli gizli aşarsan" ifadesi, insanların kalplerine dokunmanın önemine işaret eder ve gizlice yapılan yardımların ve sevginin gücünü vurgular. "İnsanlığa çok düşünen başar yok" ifadesi, insanların genellikle kendilerine odaklanmaları ve başarılarının sadece kendileriyle ilgili olması durumunda, insanlığa fayda sağlamayacakları anlamına gelir. "Melek dünyasında nice başarsan" ifadesi ise, iyilik yapmanın, insanlara yardım etmenin ve hayır işlerinde bulunmanın, ruhani dünyada yüksek bir değere sahip olduğunu ifade etmektedir:

23.5. Fakirlerin dalın tutup yaşarsan

23.6. Kalpten kalbe gizli gizli aşarsan

23.7. İnsanlığa çoh düşünen başar yoh

23.8. Melek dünyesinde nice başarsan

Şiirde geçen dizeler, İhsan Doğramacı'nın Türkmenlere verdiği desteği övmektedir. Şiirde yer alan "Ankara'nın diyarında kalasan" ifadesi, İhsan Doğramacı'nın Türkiye'de başkent Ankara'da kalıcı bir iz bıraktığını ifade etmektedir. "Yükseklerde parlıyan bir lalasın" ifadesi ise onun önemli bir kişilik olduğunu ve toplumda saygınlık kazandığını ifade

etmektedir. Şiirin devamında İhsan Doğramacı'nın Türkmenlere verdiği destek, hayatı boyunca Türkmenlerin kültürel ve sosyal kalkınması için gösterdiği çaba vurgulanmaktadır:

23.9. Ankara'nın diyarında kalasan

23.10. Yükseklerde parlıyan bir lalasan

23.11. Ümründe hep Türkmeni sen düşündün

23.12. Umaram ki ümür boyı kalasan

Bu şiirde de yine İhsan Doğramacı'nın Irak Türkmenlerine verdiği desteğe vurgu yapılmaktadır. Şiirde geçen "Türkmenelin her yerinde izin var" ifadesi, İhsan Doğramacı'nın Türkmeneli'nin her yerinde sevildiği ve saygı gördüğü anlamına gelmektedir. "Birliğimize derin derin sözün var" ifadesi ise onun Türkmen birliğini ve dayanışmasını desteklediğini ve bu konuda söz sahibi olduğunu göstermektedir. "İhsan baba söyle millete sözün" ifadesi ile İhsan Doğramacı'nın Türkmenler arasında büyük bir saygınlığa sahip olduğu ve milletine nazarında sözüne güvenilir bir kişi olduğu vurgulanmaktadır. "Her Türkmene dışarda vatansan / Acımıza dağ balını katansan" ifadeleri, İhsan Doğramacı'nın yurt dışında yaşayan Türkmenlerin de sorunlarına ilgi gösterdiği ve onlara destek vermek için yoğun çaba sarf ettiğini göstermektedir.

Bu dizeler genel olarak İhsan Doğramacı'nın Türkmenlerin birliği ve beraberliği için çalıştığını, yurt içinde ve yurt dışında yaşayan Türkmenlerin yanında olduğunu ve onların acılarına ortak olduğunu vurgulamaktadır:

23.13. Türkmenelin her yerinde izin war

23.14. Birliğimize derin derin sözın war

23.15. İhsan baba söyle millete sözın

23.16. Bizim elde sewgi dolu yerin war

(…)

23.17. Her Türkmen'e dışarda watansan

23.18. Acımıza dağ balını katansan

23.19. Sanma ki bizden irağ olduğun

23.20. Acımızdan nabza nabza atansan

Şiirin devamında "İhsan baba birligimin inwanı" ifadesiyle, İhsan Doğramacı'ya "baba" sıfatıyla hitap edilerek birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapılmaktadır. "Bayaz mawı bayrağımın elwanı" dizesinde, Türkmen bayrağının renkleri olan beyaz ve mavi ile vurgulanan millî simgeye atıfta bulunulmaktadır. "Elwan" kelimesi ise bayrağın görkemini ve canlılığını ifade etmektedir.

"Her milletin bir Osman'ı varmış / İşte sen ol Türkmenlerin Osman'ı" dizeleriyle, Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen bir geleneğe gönderme yapılmaktadır. Her milletin bir lideri olduğu düşüncesiyle, İhsan Doğramacı'nın Türk milletinin lideri olarak nitelendirildiği anlaşılmaktadır. "Bu millete, yüregin her an atar / Mebruk elin öksüzler dalın tutar" ifadeleriyle, İhsan Doğramacı'nın Türk milletine olan sevgi ve bağlılığı anlatılmaktadır. Aynı zamanda, hayırseverlik ve yardımseverlik anlamına gelen "mebruk el" metaforuyla da İhsan Doğramacı'nın toplumda ihtiyaç sahiplerine yardım ettiği vurgulanmaktadır. "Bu güzel efellerin insanlığa / Ahireti dünyeden awel utar" dizeleri ise, İhsan Doğramacı'nın insanlığa olan hizmetlerinin övgüsünü taşımaktadır. İyiliklerin insanlığa kazandırılmasıyla, ahiret öncesi dünyada iyi bir itibar kazanılacağına işaret edilmektedir.

Bu şiirde, İhsan Doğramacı'ya duyulan saygı ve sevgi, onun liderlik özellikleri ve topluma olan katkıları üzerinden anlatılmaktadır. Aynı zamanda Türkmen milletinin birlik, bayrak ve Osmanlı mirası gibi değerlerine vurgu yapılarak, millî bir ruh ve kimlik anlatısı da ortaya konmaktadır:

23.21. İhsan baba birligimin inwanı

23.22. Bayaz mawı bayrağımın elwanı

23.23. Her milletin bir Osman'ı warmış

23.24. İşte sen ol Türkmenlerin Osman'ı

(…)

23.25. Bu millete, yüregin her an atar

23.26. Mebruk elin öksüzler dalın tutar

23.27. Bu güzel efellerin insanlığa

23.28. Ahireti dünyeden awel utar

Şiirin ilk dizeside, "İlhanoğlu söyler yolum itirdim" şeklinde başlar. Bu dize, şairin kendi içsel yolculuğunda bir karmaşa yaşadığını ve kararsızlıkla karşılaştığını ifade etmektedir. Şair, "itirdim" sözcüğü ile kendi iç dünyasındaki zorlukları ve yolculuğunu anlatmayı amaçlamıştır. "Hakkında kitaplar yazılır az olır" dizesinde, İhsan Doğramacı'nın büyük bir insan olduğunu ve hayatının birçok kitaba sığmayacak kadar önemli olduğunu belirtmektedir. İhsan Doğramacı'nın başarıları ve etkisi hakkında sayısız şey yazıldığını ima etmektedir. Şiirin son dizesinde de şair sözlerini kısa ve öz bir şekilde sunarak şiiri sonlandırdığını ifade etmektedir. Şair, Doğramacı'ya olan saygısını ve takdirini kısa sözlerle ifade ettiğini belirtmektedir. Burada "kısa" sıfatını kullanmasındaki maksat, kelimelerle yapılan hiçbir övgünün İhsan Doğramıcı'nın mümtaz şahsietini anmak için yeterli olmayacağını vurgulama arzusudur:

23.29. İlhanoğlu söyler yolım itirdim

23.30. Sewgi salam sana candan getirdim

23.31. Hakkında kitaplar yazılır az olır

23.32. Kısa sözlerimi böyle bitirdim

İlhanlı "İhsan Doğramacı" başlıklı şiirinde, İhsan Doğramacı'ya olan saygı, sevgi ve takdiri ifade ederken onun toplumda örnek bir kişi olduğunu, hayırseverliğinin takdir edildiğini ve insanların hayatlarına olumlu bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Şair "Sensen bugün yetimlerin babası" ifadesiyle İhsan Doğramacı'yı, yetimlere babalık yapan bir figür olarak tasvir etmektedir. Bu ifadeyle onun toplumda önemli bir role sahip olduğunu ve bu rolünü yerine getirdiğini vurgulamaktadır. "Seni gören şifa olur yarası" ifadesi, hem İhsan Doğramacı'nın hekimliğine gönderimde bulunmakta hem de iyileştirici bir güce sahip olduğunu ve sadece varlığıyla bile insanların yaralarını iyileştirdiğini ima etmektedir. Şair şehitlerin annelerinin bile İhsan Doğramacı'ya dua ettiğini "Dua eder şehitlerin nenesi" mısrasında dile getirmektedir. Son dize, şairin İhsan Doğramacı'ya olan sevgisini vurgulamaktadır. Şair, İhsan Doğramacı'nın sevgi dolu bir insan olduğunu belirtmektedir:

44.1. Sensen bugün yetimlerin babası

44.2. Seni gören şifa olır yarası

44.3. Dua eder şehitlerin nenesi

44.4. Sewgi dolı bizim ihsan hocamız

Şair bu dörtlükte İhsan Doğramacı'nın Türkmen kültürüne, vatanseverliğine ve Türkmen milletine olan hizmetlerine vurgu yaparak, onun saygınlığını ve takdir edildiğini ifade etmekledir. Dizede, "Sensen bugün bu milletin çırağı" ifadesi, İhsan Doğramacı'nın Türkmen milletinin güçlü ve aydınlık bir geleceğe doğru yürüyüşünde önemli bir rolü olduğunu vurgulamaktadır. "Sensen" kelimesi, "sen" formu kullanılarak yapılmış bir söyleyiş biçimi olup, İhsan Doğramacı'ya hitap edilirken kullanılan bir ifadedir. "Kalalarda dalgalanan bayrağı" dizesinde şair, İhsan Doğramacı'nın Türk bayrağına olan sevgisine ve bağlılığına işaret etmektedir. Bayrağın "kalalarda dalgalanması", İhsan Doğramacı'nın Türk kültürünü ve milliyetçiliği korumak için verdiği mücadeleyi simgelemektedir. "Bayrak oldu yükseklerde" ifadesi, değerinin dünya çapında takdir edildiğini ve saygın bir yere sahip olduğunu vurgulamaktadır:

44.5. Sensen bugün bu milletin çırağı

44.6. Kalalarda dalğalanan bayrağı

44.7. Salam eder Türkmenelin toprağı

44.8. Bayrağ oldı yükseklerde hocamız

Şiirin devamı olan "Sensen bugün bu milletin ekmegi" ifadesiyle İhsan Doğramacı'nın toplumun önemli bir parçası olduğu ve yardımlarını hiç eksik etmediği vurgulanmaktadır. "Çardağının orta üskek direği" ise İhsan Doğramacı'nın yer aldığı yüksek konum ve etki gücünü vurgulamaktadır. Şiir, son dizelerde İhsan Doğramacı'nın Türkmen milletinin ekmeklerini yükseltmek için yaptığı çalışmaları takdir etmektedir ve onu Türkmen milletinin "sultanı" ve "begi" olarak nitelendirerek saygı göstermektedir:

44.9. Sensen bugün bu milletin ekmegi

44.10. Çardağının orta üskek diregi

44.11. Ne eder bize yadın sultanı begi

44.12. Sensen bizim sultanımız begimiz

Bu dörtlüklerde Hüseyin İlhanlı, İhsan Doğramacı'nın Irak'ta yaşayan Türkmenlerin güçlü bir şekilde temsil edilmesinde ve Türkmeneli'nin gelişiminde önemli bir rol oynadığı belirtilmektedir. "Sensen bugün İrak'ın anahtarı" ifadesi, İhsan Doğramacı Irak'ın gelişiminde önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. "Hak yolunda alan weren kararı" ifadesi, İhsan Doğramacı'nın adaletli kararlar verdiğini ve doğru yolda ilerlediğini ifade etmektedir. Ayrıca şair İhsan Doğramacı'nın Türkmenleri'nin gücüne güç kattığını dile getirmektedir. "Sen yükseltin Türkmeneli'n başını" ifadesi ise, İhsan Doğramacı'nın Türkmen halkının başını yükselttiğini, gurur ve onurunu temsil etmektedir:

44.13. Sensen bugün İrak'ın anahtarı

44.14. Hak yolında alan weren kararı

44.15. İpek yolı mendili Tılafar'a

44.16. Herkes bilsin sensen bizim gücümüz

(…)

44.17. Sen yükseltin Türkmeneli'n başını

44.18. Altun ettin toprağını daşını

44.19. Yemem içmem namertlerin aşını

44.20. Yeter bize hiyrimiz heyretimiz

İlhanlı şiir devamında İhsan Doğramacı'nın başarısını övmeye devam etmektedir. "İlim dünyesinde yüksek yerin war" ifadesi, İhsan Doğramacı'nın akademik dünyada yüksek bir konuma sahip olduğuna işaret ederken "hem de yardımlarında çoh karın war" ifadesi ise İhsan Doğramacı'nın birçok hayırseverlik faaliyeti yürüttüğünü ve topluma büyük katkıları olduğunu belirtmektedir. "Ahiretin bostanında barın war" ifadesi ise İhsan Doğramacı'nın hayırseverliği ve cömertliği ile ilgili olarak ahiret hayatında da ödüllendirilmesinin umut edildiği anlamını taşımaktadır. Son olarak, "Sensen bizim bostanımız barımız" ifadesi,

Doğramacı'nın Türkmen milleti için önemli bir değer olduğunu ve onun hayırseverlik çalışmalarının Türkmen toplumuna büyük fayda sağladığını ifade etmektedir:

44.21. İlim dünyesinde yüksek yerin war

44.22. Hem de yardımlarında çoh karın war

44.23. Ahiretin bostanında barın war

44.24. Sensen bizim bostanımız barımız

Şair "İhsan Doğramacı" başlıklı şiirinde, insanlar arasındaki sevginin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, insanların birbirlerine destek olmaları gerektiği ve dünya hayatının geçiciliği hakkında da mesajlar verilmektedir. İlhanlı ilk dizede "Sewgi bir wergidir bize / Kollanırız birbirmize" ifadeleri ile sevginin insanların hayatında önemli bir yere sahip olduğunu, insanların birbirlerine destek olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. "Fanıdır bu dünye fanı" ifadesi, insanlara dünya hayatının geçici olduğunu ve gerçek mutluluğun sonsuz bir hayatta olduğunu hatırlatmaktadır. Son mısrada ise, dünya hayatında insanlar için biriktirilen maddi değerlerin kaybolacağı ve ölümden sonra hiçbir şeyin insanlarla birlikte kalmayacağı anlatılmaktadır:

47.1. Sewgi bir wergidir bize

47.2.Kollanırız birbirmize

47.3. Fanıdır bu dünye fanı

47.4.Kalmaz bize ne de size

İlhanlı şiirin devamında, insanların herkese sevgi veremeyeceği gerçeğine işaret etmektedir. Sevgi, insanlar arasında farklı şekillerde ifade edilebilir ve herkesin sevgiye ihtiyacı olmasına rağmen, sevgi herkese eşit şekilde gelmeyebilir. Bu, insanların farklı kişilik özelliklerine, ihtiyaçlarına, tercihlerine ve sosyal koşullarına bağlı olarak değişebilmektedir. Şair "Sewgi werilmez herkese / Ne de gelir her bir sese" ifadelerinde sevginin herkese verilemeyeceğini ve herkesin sevgiyi aynı şekilde hissedemeyeceğini belirtmektedir. Şair sevginin daha çok hak edenlere verilebileceği fikrini işaret ederek "Hak olana rüzgar kimi" ifadesini kullanmıştır. "Gelir durmaz ese ese" ifadesi ise, sevginin sürekli olarak hareket hâlinde olduğunu ve durmaksızın yayıldığını belirtmektedir. Böylece, İlhanlı

sevginin kapsamı ve dağılımı hakkında derin bir düşünce sunarak, sevginin evrenselliğine ve farklı yönlerine dikkat çekmektedir:

47.5. Sewgi werilmez herkese

47.6. Ne de gelir her bir sese

47.7. Hak olana rüzgar kimi

47.8. Gelir durmaz ese ese

Genel olarak sevginin herkese verilemeyeceği vurgulanırken baba ve ana sevgisi özel bir sevgi türü olarak belirtiltmektedir. Şiirdeki ana tema sevgidir ve baba ile anne tarafından verilen sevginin herkesin uyması gereken evrensel bir değer olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, bu sevginin her insana uymadığı, yani herkesin bu değeri takip etmediği de belirtmektedir. "Sewgi werir baba ana" ifadesi, anne ve babaya duyulan sevginin önemine işaret ederken "O da uymaz her insana" ifadesi, bu sevginin herkese verilemeyeceğini dile getirmektedir. Son iki dizelerde şair Doğramacı'nın topluma yaptığı katkıları takdir ettiğini ve ona karşı içten bir sevgi beslediğini göstermektedir. "Kana kana" ifadesini kullanarak sevginin yoğunluğunu vurgulamaktadır:

47.9. Sewgi werir baba ana

47.10. O da uymaz her insana

47.11. Senin kimin bir babaya

47.12. Sewgi werrem kana kana

İlhanlı sonraki dizelerde de, İhsan Doğramacı'ya olan hayranlığını ve saygısını sürdürmektedir. "Herkes böyle seni bilsin" ifadesi, Doğramacı'nın örnek alınması gereken bir kişilik olduğuna işaret etmektedir. "Sen Türkmenin ruh canısan" ifadesi, Doğramacı'nın Türkmen kimliğine olan bağlılığını ve Türkmen kültürüne duyduğu saygıyı yansıtmaktadır. Doğramacı'nın sıradan bir insan olmadığına ve insanlığın en yüce değerlerine sahip olduğunu belirtmektedir. "Her insandan insan olmaz / Sen insanın insanısan" dizeleri, insanlık değerlerine vurgu yaparak insanın gerçek anlamda insan olabilmesinin önemini ifade etmektedir. Burada, kişinin doğuştan insanlık değerlerini taşımadığı ve insan olmanın sadece fiziksel bir varlık olmakla sınırlı olmadığı ifade edilmektedir. İnsanların davranışları,

değerleri ve etikleriyle kendilerini insan yapabilecekleri vurgulanmaktadır. Şiirin dil ve üslubu oldukça sadedir. Dizelerde kullanılan ifadeler, okuyucuya açık bir mesaj vermektedir. Şiirde tekrar eden "insan" kelimesi, insanlık değerlerine ve insan olmanın önemine vurgu yapmaktadır:

47.13. Herkes böyle seni bilsin

47.14. Sen türkmenin ruh canısan

47.15. Her insandan insan olmaz

47.16. Sen insanın insanısan

3.12. Tabiat

Tabiat, tüm büyük kozmik sırlarıyla çağlar boyunca şairlerin etkilendiği ve esinlendiği bir kaynak olmuştur. Tabiat, şairin ruhunun derinliklerinde var olan pınarı ortaya çıkaran güçtür. "Doğa ile insan arasındaki ilişki sanatın ortaya çıkışına kaynaklık etmiştir. Edebiyatta doğanın taklidi ile başlayan bu ilişki, mitolojik öykülerle devam etmiş, sonrasında da romantizm ve realizmin etkisi altında şekillenmiş, günümüze yaklaştıkça şehirleşme ve modernizm kavramlarıyla değerlendirilmeye başlamıştır." (Topçu 2021: 123). Bunun yanı sıra tabiatın şiirle de doğrudan ilişkisi vardır. İlhanlı, "Yağmur" başlıklı şiirinde tabiat aracılığı ile sevgilisini tasvir etmektedir. Yağmur, şairlerin duygu, hislerin akışı, hassasiyet ve ilham aldıkları şiirsel bir tabiat olayıdır. Yağmur, etrafımızdaki her şeyin saflığını ve dinginliğini hissettirdiği için İlhanlı, onu aşk ve güzellik unsuru olarak şiirlerinde kullanmaktadır. Şiirde yağmurun yağması, tozların gitmesi ile sevgilinin güzelliğininin ortaya çıkması arasında ilişki kurulmaktadır. İlhanlı bu dizelerde insanın içinde canlı bir dekor yaratmaktadır. Yağmurun yağışı ile oluşan sesi sevgilinin nazlı yürüyüşü esnasında çıkardığı "tik tik" sesi ile ilişkilendiren şair, burada teşbih söz sanatı tekniğini kullanarak benzerlik ilgisi kurmuştur:

5.1. Yağmurlar tik tik eder

5.2. Ardından tozlar gider

5.3. Çoh gelip geçme burdan

5.4. Hüsnün yüregim dider

İlhanlı aşağıdaki beyitlerde tabiatın tasvirini canlı bir üslupla yansıtmaktadır. Yağmurun neden olduğu seller göle dönüşür, bu göllerde de ördekler bulunur. Şair, aşağıdaki dörtlükte yağmur, sel, göl ve ördek kelimeleriyle bir doğa- su görünümünü tenasüp söz sanatı tekniği ile işlemiştir. Şairin aşağıdaki dörtlükte ele aldığı kelimeler birer doğa unsurudur ve okuyucunun gözünde renkli bir tablo oluşturur. Ancak dörtlüğün son dizesinde sevgiliye sitem dikkat çeker. Şair "Suyun dibinde yılan olur" diyerek aslında bir anlamda sevgiliye karşı âşığı da uyarmaktadır:

5.5. Yağmur yağar sel olır

5.6. Sel dolanır göl olır

5.7. Ördek enme bu göle

5.8. Dibinde ilan dolır

Şair İlhanlı, bu dizelerde yağmurun yağmasını kış mevsimine bağlayarak bahçelerin meyve verdiğini sevgilinin güzelliği ile ilişkilendirerek bahsetmektedir. İlhanlı, sevgilisini, doğanın canlı ve çeşitli yönlerini anlatmak, tasvir etmek ve ona karşı beşerî duygularını aktarmakta bir araç olarak kullanmaktadır. Burada dikkat çeken bir başka unsur ise; şairin kelime seçimi yaparken özellikle titrek seslerin (r, z, t) yoğunlukta olduğu kelimeleri tercih etmiştir. Böylece dörtlükte bir ses ahengi oluşturmaya çalışmıştır. Bu dörtlükte tüm unsurlar "gelmek" fiili etrafında şekillenmiştir bu da şiirdeki olayı ve hareketi yansıtmaktadır:

5.9. Yağmur geldi kar geldi

5.10. Bostanlardan nar geldi

5.11. Hüsnün gören söz etti

5.12. Sözler bana ar gelir

İlhanlı, doğduğu yerin coğrafyasını ve doğasını lirik bir şekilde tasvir eder. "Yabani Gül" adlı şiirinde mekânları; hüznünü, ıstırabını ve sevgilisini anmanın bir yolu olarak dile getirmektedir. Şair, bu dizelerdeki "bağ", "tepe", "dağ", "bülbül" gibi sözcükler aracılığıyla sevgilisini anmaktadır. Aşığın tek temennisi ölmeden evvel sevgilisine bir gün olsa dahi

kavuşmaktır. İlhanlı, şiirlerinde doğanın unsurlarını sevgilisi ile ilişkilendirmektedir. Bu doğa unsurları şairin ruhuna şifa vererek kalbini rahatlatmaktadır. Dağ başında kar bulunması şairin içine ferahlık verir, bağlarda bülbül sesleri ise sevgilinin bağda bulunduğuna işaret etmektedir. "Bağwan kurbani olım / O yar geldı gülü ser" dizesinde âşık içindeki sevinci romantik bir söyleyişle bostancıdan sevgilisinin yoluna gül sermesini rica ederek açığa vurmaktadır. Burada geçen bağ, dağ ve tepe terimleri yaşadığı ve tasvir ettiği coğrafyayı yansıtır. Diğer dörtlükte ise yine benzer şekilde gül ve bülbül hikâyesine gönderme vardır. Bu gül-bülbül ilişkisi tüm doğu toplumlarında şiirlere konu olmuş bir efsanedir. Burada ayrıca, dağ, tepe ve bağ kelimesi ile doğa ve yine benzer şekilde gül, bülbül ve bağwan "bahçıvan" kelimeleri ile de bahçe ve yeşillik tasviri yapan İlhanlı, tenasüp söz sanatı tekniğini ustaca kullanmıştır:

22.1. Bağa girdim bağ saydım

22.2. Tepe saydım dağ saydım

22.3. Ölmeden bir gün awal

22.4. O yara bir bahsaydım

(…)

22.13. Bağa girdim bilbil war

22.14. Dağlar başı dolı kar

22.15. Bağwan kurbani olım

22.16. O yar geldı gülü ser

İlhanlı "Mehebet Harmanı" başlıklı şiirinde doğa ile sevgilisi arasında romantik bir yarışma yaratmaktadır. Tabiat unsurları ile sevgilisini bir güle, yanaklarını elmaya dudaklarını bala benzetmektedir. İkinci beyitte "dağ", "arı" gibi sözcüklerle "bal böceği"ni dile getirerek doğanın güzelliğini şiire yansıtmaktadır. Sevgilinin güzellik unsurları asırlar boyunca çoğu klasik şairler tarafından özellikle meyveler ve doğa unsurlarına teşbih edilerek anlatmıştır. "Klasik Türk şiirinin konuları arasında en önemli yeri sevgili teşkil etmektedir. Klasik şiirde bazı istisnalar dışında anlatılmak istenen ne olursa olsun merkezde hep sevgili vardır ve bütün olaylar sevgili çevresinde şekillendirilir. Bundan dolayı da onun üzerine

yazılanlar ve onu anlatmak için kullanılan sıfatlar çok fazladır." (Şahin 2011: 1851). Burada da benzer şekilde görüldüğü üzere sevgilinin yanakları elmaya ve dudakları ise bala benzetilir çünkü sevgilinin yaşı gençtir ve bu sebepten yanakları kırmızıdır; yine başka bir ifadeyle dudakları da bal gibi tatlıdır çünkü sevgilinin her sözü âşığına tatlı gelmektedir:

48.1. El atıp derme gülü ilin bağından

48.2. Almalar alır elin yar yanağından

48.3. Arılar wermez oldı dağın balını

48.4. Gel gönlüm ara balı yar dudağından

Şair İlhanlı genel olarak halk şiiri unsurlarını insan – doğa ve doğa – insan bağlamı üzerinden son derece açık ve sade bir üslupla işlemekte; aynı zamanda bu şiirleri çeşitli tamlamalar, benzetmeler ve söz sanatları kullanarak zenginleştirmektedir. Bu şiirlerinin anlam derinliğini artırmaktadır.

3.13. Dostluk ve Arkadaşlık

Dostluk kavramı Türk Dil Kurumu Sözlüğünde "dost olma durumu, dostça davranış" ile tanımlanmaktadır. Dost, dostluk kavramına bağlı olarak "Sevilen, güvenilen, yakın arkadaş, gönüldaş, iyi anlaşılan kimse ve düşman karşıtı" şeklinde açıklanmaktadır (Eren 1992: 399). Şemseddin Sami, Kâmûs-i Türkî isimli lügatinde dost kavramını "sevilen adam, muhibb, yâr, sıddîk, dost nasihati" olarak açıklamaktadır (Sami 2020: 250). Dostluk kavramı yazarların, düşünürlerin, aydınların, filozofların ve psikologların ilgi alanlarında büyük bir paya sahiptir. Dostluk sözcüğü, arkadaşlıktan daha ileri seviyede, daha samimi, içten ve sıcak bir duygu olarak tasvir edilir. Arkadaş, sırdaş, yoldaş gibi sözcükler her ne kadar dostluk kavramıyla benzerlik taşısa da dost kavramının daha derinlikli ve geniş bir çağrışım alanı vardır. Dostluk kavramı üzerine çok düşünülmüş ve birçok filozof fikirlerini sunmuştur. Bunlardan biri olan Cicero dostluk kavramını şöyle tanımlamıştır: "Dostluk, insanların insanlarla ve tanrılarla ilgili her şeyde, yakınlık ve sevecenlik duygularıyla anlaşmasıdır." (Cicero 1998: 73). Dostluk, hemen hemen her kültürde var olan bir insani gerçekliktir.

İlhanlı; “Eziz Dostum” şiirindeki dost kavramını sevilen kimse, sevgili, arkadaş manasında kullanmaktadır. Dostluk, İlhanlı için bir sevinç, sonsuza dek arkadaşlık, dostlar arasındaki samimiyet, güven, dertleri paylaşmak, huzur, ihtiyaç duyulduğuna yanında olmak ve en gizli sırları paylaşabilmek kavramları etrafında şekillenmektedir. Şairin aşağıdaki beyitlerde sıkıntı, aşk acısı yaşayan ve kimliği belli olmayan bir dostuna yazmakta; bu kimsenin şahsında aşk acısı çeken dostunun dertlerini dile dökmektedir. İlhanlı dostuna öğüt ve nasihat vermeyi amaçlamaktadır. Çünkü dedikodu ve gıybet zamanında” onun aşk yüzünden dile düşmesinden korkmaktadır. İlhanlı “deli”, “çöller”, “eller” gibi sözcükler kullanarak âşığın ne kadar kötü bir durumda, kendini unutmuş bir hâlde olduğunu anlatmaktadır:

29.1. Ne gezersen bu ellerde

29.2. Deli deli bu çöllerde

29.3. Öyle kal kil zamanında

29.4. Kendini koyma dillerde

İlhanlı, “bu sevdadan sana yar olmaz / bir yarar çıkmaz” sözleriyle dostunu teselli etmek istemekte; bunu da “başka sözlere uyan kişiden sana hayır gelmemesi, öldürmeyen derdin insanı daha güçlü kılacağı” inancıyla desteklemektedir:

29.5. O yar senden uçtu getti

29.6. El sözüne uydu getti

29.7. Öldırmedi seni amma

29.8. Yaraladı koydı getti

İlhanlı örneklenen şiirde dostunun dertlerini nostaljik bir imgeyle ifade etmektedir. Arkadaşlık, dostluk bir insanın hayattan zevk almasına yardımcı olan en tatlı kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü dostluk, hayatın çeşitli alanlarında büyük etki uyandıran en önemli insan ilişkilerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dostlar, sosyal ilişkilerin ilerlemesine yardımcı olan ve bireyin ruh sağlığını koruyan en önemli unsurlardan biridir. Aşağıdaki “Mehebbet Meclisi” adlı şiirinde de dostluk ile ahbaplık konusunu ele almaktadır. Bu şiir bestelenmiş olup şarkı olarak da söylenektedir. İlhanlı “dost” kavramını

bir sevgi, güç, derman kaynağı olarak görmektedir. “Al sazı ele dostum” mısrasında dostlarla dertleri paylaşmanın insanı rahatlatan etkisine vurgu yapılmaktadır:

55.1. Al sazı ele dostım

55.2. Wır mızrap tile dostım

55.3. Gel barabar diyelim

55.4. Derdimiz ile dostım

Bahsi geçen dizelerde şair, içindeki tüm hüznü, kötü ya da hoş duyguları saz aracılığıyla somutlaştırmaktadır. İnce saz telleri ile feryat eden âşık kendi duygularını sazın diliyle koymaktadır. Böyle sazlı sohbet meclislerinde âşıklar eski günlerini hatırlayarak acılarını tazelerler. Mevlâna dostluğu, fedakârlık gerektiren bu yönünü Mecalis-i Sab’a’da şöyle dile getirir: “Senin gamını yemeden, derdine uğramadan senden bir şey umana aldanma sakın; aldatıyor seni, yalan söylüyor sana. Sevinç gününde bütün dünya dostundur; amma gam gecesi dost olanı kolay gösteremez kimse.” (Mevlana 1965: 35). Ona göre dostluğun sınavı gam ve keder anıdır. “Mehebbet Meclisi” adlı şiirin devamında yer alan dizelerde mekân ile duygu bağı kurularak eski dostlardan bahsedilmektedir:

55.5. Alt tilden sada gelir

55.6. Üst tiller dada gelir

55.7. Mehebbet meclisinde

55.8. Eski dost yada gelir

İlhanlı “Mehebbet Meclisinde” deki dizelerde sürekli “saz” nesnesini kullanmaktadır. Bunun sebebi şairin kendisini saza benzetmesidir. Burada, şairin dert ile yanması ve sazın üretilme sürecindeki yanması arasında paralellik kurulmaktadır:

55.9. Sazdı meni yandıran

55.10. Kuşu daldan endiren

55.11. Çal dostım sazını çal

55.12. Budı beni kandıran

İlhanlı "Ağlama Dost" başlıklı şiirinde "Eziz Dostum" şiirindeki gibi dostunun acısını, dertlerini hafifletmeye, ona teselli vermeye çalışmaktadır. "Ağlama dost kölen olım" dizesinde şair dostunu teselli ederek kendini dostunun yoluna kurban etmektedir. Bunun sebebi de dostunun kötü hâlde görmenin onun zoruna gitmesi ve bu duruma tahammül edememesidir. "Ğem ardından gelir ölım" dizesinde şair gamlanan insanın ölümünü yakın görerek onlar adına hüzünlenmektedir. Şair, arkadaşına öğüt vermek dileğiyle kendini teselli etmesini istemektedir ve ağlamamasını öğütlemektedir çünkü bu azap şairin de hâlini bozmaktadır. Bu tavır şu dizelere yansımaktadır:

9.1. Ağlama dost kölen olım

9.2. Ğem ardından gelir ölım

9.3. Öz kendine teselli wer

9.4. Ne sen ağla ne men solım

İlhanlı için arkadaşsız hayat; çorak bir çölde yaşamak gibidir ve bu zamanda iyi bir arkadaşa sahip olmak en önemli kazanımlardan biridir. İlhanlı, aşağıdaki dizelerde arkadaşlığın önemini ve her zaman dostluğa sahip çıkılması gerektiğini dile getirmektedir. Dostluğun kıymeti, hiç kuşkusuz ölçülemeyecek kadar çok yüksektir. Hakiki dost, mutlu günden önce kötü günde arkadaşının yanında, ona destek olan ve yürekten fedakârlık yapan kişidir. "Yapan kıran bir parça dil" dizesinde İlhanlı, dostlar arasında güzel söz söylemenin önemini, dilin hayır ve doğruluk için kullanılmasını gerektiğini vurgulamaktadır çünkü güzel söz ruhların karalığını giderir, yaraları iyileştirir, hayat ilişkilerine, kuvvet, bağ ve merhamet getirir:

9.9. Gül yüzüne bir gülüm sel

9.10. Yapan kıran bir parça dil

9.11. Her cafada kırma dostın

9.12. Her dem dostın kedrini bil

İlhanlı örneklerine yer verilen dizelerinde gamlı, aşka düşmüş olan dostunun hâlini görünce üzülmekte ve ona yardım etmeyi istemektedir. "Ğemli yüzler neden gülmez?" sorusunun cevabını aramaktadır ve "Gülerse de neşe bilmez" diye bir yorum yapmaktadır.

“Kırılaydı o elleri” diyerek dostunu terk eden sevgiliye beddua etmekte, böylece kendi acısını da dindirmek istemektedir:

9.13. Ğemli yüzler neden gülmez

9.14. Gülerse de neşe bilmez

9.15. Kırılaydı o elleri

9.16. Öz gözünden yaşı silmez

İlhanlı “Yaralı Watan” şiirinde dost temasını şiirin ilk beyitlerinden itibaren ele almaktadır. “Bir habar aldım dostımdan yaralı” dizesinde İlhanlı, dostu ile ilgili hazin bir haber almaktadır. Ayrıca bununla beraber ortada bir münakaşa yaratılmaktadır. “Sordım didim senin yaran haralı” dizesinde açık ve net bir şekilde şair, dostunun yaralanma sebebini sormaktadır. Muhatap olan dost cevap verir: “Yaram bir maral boynızında / Şimdi dağda arıyorum maralı”. Bu dizelerde alınmış cevaptan bellidir ki dostunun yarasına derman bulmak zordur. Zira derdine derman arayan dostu maral avlamanın ne kadar çetin olduğuna atıfta bulunarak kendi derdinin çaresizliğini vurgulamaktadır:

14.1. Bir habar aldım dostımdan yaralı

14.2. Sordım dedim senin yaran haralı

14.3. Dedi yaram bir maral boynızında

14.4. Şimdi dağda arıyorum maralı

İlhanlı “Ceyran” başlıklı şiirinde dostun önemini vurgulamaktadır. Hayatımızda pozitif bir dostun varlığı bize mutluluk ve minnettarlık verir. Kişinin psikolojik destek almasına ve hayatın zorluklarıyla yüzleşmesine yardımcı olur. İlhanlı; dertlerimizi, endişelerimizi ve sorunlarımızı açıklayabileceğimiz bir kişinin bulunmasının önemini vurgulamaktadır:

17.1. Göz yaşların çıldır çıldır

17.2. Dünye budır endir mindir

17.3. Yaralı kalma içerden

17.4. Dertlerini dosta bildir

İlhanlı "Nem Kaldı" şiirinde dost ile gurbet temasını vurgulamaktadır. Şair, "nem kaldı" sözcüğü ile bütün varlığını dostluk terazisinde tartmaktadır. İlhanlı'nın gurbet macerasında asıl gurbet ülke değiştirmek şeklinde değil, dost ve ahbaptan ayrı düşmek biçiminde tasvir edilmektedir:

42.1. Deli gönül bu dünyede nem kaldı

42.2. Dost ehbebim beni ğurbete saldı

42.3. Geçti ümrüm ezildi bu şirin can

42.4. Güçsiz kolda titreyen bir el kaldı

Şair, dostluk temasında incelenebilecek altı şiir kaleme almıştır. İlhanlı bu temayı; dostluğun önemi, dostlardan ayrılık, dostlara özlem ve dost sevgisi gibi yönlerden ele alarak yücelttiği değerler arasına dostluğu da yerleştirmiştir.

3.14. Özlem, Gurbet

Özlem duygusunun hâkim olduğu gurbet üzüntüsü, İlhanlı'nın şiirlerinde öne çıkan bir temadır. Vatandan uzak kalmaya dayanamayan ve vatanından uzak kalanlara üzülen şair, şiirlerinde bu durumu imgelerle dile getirmektedir. İlhanlı'nın "Hardasan" başlıklı şiirinde, özlem duyduğu ve geleceğini umut ettiği bir sevgilisi olduğu anlatılır. Şair, sevgilisinden bir mektup istemekte ve bu mektubun içinde sevgilisinin resmi olmasını arzulamaktadır. Bu istek, şairin büyük bir aşka kapıldığına işaret etmektedir. Şiirin dizelerinden anlaşıldığı üzere, şair sevdiğiyle nostaljik bir şekilde buluşma ümidini hiç kaybetmemiştir. Sevgilisinin yokluğunda bile onun sesini özlemekte ve fiziksel olarak yanında olmasa bile "name" göndermesiyle varlığını kanıtlamasını dilemektedir. Sevgilisinin nerede olduğunu merak eden şair, onun yokluğuyla "hardasan" kelimesi arasında bir özdeşlik kurmaktadır:

13.13. Gelmezsen bir name gönder

13.14. İçinde bir resmin dönder

13.15. Sensiz günüm zorla geçer

13.16. Hardasan gülüm hardasan

Şiirden örneklenen dizelerde İlhanlı'nın hayatına dair unsurlara yer verilirken yurduna ve toprağına ne kadar bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Şairin doğup büyüdüğü yerden ayrılması, aile ocağından uzak düşmesi onun içinde büyük bir özlem yaratmaktadır. Gurbette geçmişini, yaşadığı evi, kardeşlerini ve çocuklarını hatırlayan âşık o anda çekmiş olduğu hasreti dile dökmektedir. İlhanlı hasret ile özlem duyduğu yurdundan bahsederken çeşitli tamlamalarla örülü bir anlatım kurgulamaktadır. "Gurbet eli cennet olsa bile onu kandırmaz" dizesiyle "İnsanın evi cennetidir." atasözüne gönderme yapmaktadır. Şairin deyimler ve atasözleriyle iç içe tasvir ettiği özlemi, yurduna olan bağlılığını ve kültürel özelliklere duyduğu saygısını göstermektedir. "Yurdum" başlıklı şiiri şairin duygularını belirgin olarak yansıttığı, aile kavramı üzerinden duygularını dile döktüğü bir örnektir. Aile kurumuna verilen değerin, toplumdan topluma göre değişmediğini sembolize eden şiirdeki "ev", "bıçak", "kardeş", "ocak", "ana", "baba" "yavru" "hasret" imgeleri, birbiriyle tenasüplü kelimeler oluşturarak anlatıyı şekillendirmektedir. Şairin söz sanatlarından tenasübü seçmesi gurbet el ve cennet zıtlıklarıyla oluşan tasvire yön vermektedir. Şair için gurbet cehenneme eş değerdir.

15.1. Bu ğurbet illerinde beni dalğalar aldı

15.2. Ewimin bıcağına

15.3. Kardaşlar kucağına

15.4. Ana baba ocağına

15.5. Yawrılar hesretine içerim yandı kaldı

15.6. Ğurbet el cennet olsan yekin kandırmaz beni

İlhanlı'nın şiirlerinde özlem teması, sadece sevgiliye duyulan özlemle sınırlı değildir. Şairin vatanına duyduğu özlem, diğer hasretlerinin önüne geçmektedir. İlhanlı, "Bu Eller" başlıklı şiirinde yerinden, yurdundan ayrı düşmesi nedeniyle gurbetten şikâyet etmektedir. Mekânı, "beş karış oda" olarak sınırlanan kapalı alan üzerinden ifade eden şair, gurbette eski yaşamındaki zenginliği bulamadığından dolayı hüzünlenmektedir. "Deli olmak" ifadesiyle kendini tasvir ettiği görülen İlhanlı, en büyük odasının şu an beş karışlık bir odaya dönüşmesinin hüzünlü bir durum olduğunu vurgulamaktadır:

40.1. Ewimde idim kral kimi bir adam

40.2. Kullanırdım kara yüksek arabam

40.3. Deli oldım düştüm ğurbet ellere

40.4. Şimdi beş karıştı en büyük odam

"Nem Kaldı" başlıklı şiirinde İlhanlı'nın umutlarını kaybettiği, sevgilisinden ayrı düştüğü, umut ile hayal içinde bir umutsuzluğa kapıldığı dikkati çekmektedir. Şairin güvenecek, tutunacak tek bir dalı vardır, o da hayal olup gitmiştir. Şiirdeki "gözleme", "özleme" gibi olumsuz temalar ise şairin umudunu kesmiş olduğunu, artık gerçekleşmeyecek bir inanca kapıldığını göstermektedir. "Hayal" imgesiyle geçen günlerin mutluluğuna gönderme yapması, şairin içinde bulunduğu gurbet durumundan şikâyetçi olduğunu kanıtlayan bir diğer göstergedir. Gurbet, sevgilinin yanında olmadığı her yerdir. Şairin "Nem Kaldı" başlıklı şiiri, umutsuzluğu ve ayrılığı anlatırken edebî bir dille ifade etmektedir. Şairin umutlarının tükenişi ve sevgilisinden ayrı kalışı, şiirde derin bir yalnızlık ve hayal kırıklığı hissi yaratmaktadır. Şair, gurbette olmanın ve sevgilisinden uzakta olmanın zorluklarını ve hüznünü dile getirirken okuyucuyu bir anlamda kendi iç dünyasına da yolculuk ettirmektedir:

42.17. İlhan oğlı yar yolını gözleme

42.18. Hayal oldı geçen günü özleme

42.19. Tanımadan her gördüğün sözleme

42.20. Görünmiyen kafada bir iz kaldı

İlhanlı bu dizelerde sevgilisine ne kadar bağlı olduğunu ve onu içten sevdiğini belli etmektedir. Şairin varlığı, yokluğu "bir ruh iki bedendeymiş" gibi sevgilisine bağlıdır. Şair mekân bildiren "yuwası" kelimesini kullanarak sevgilisiyle hayal ettiği yeri kastetmektedir. Şairin sevgili ile yuvayı eşdeğer tutması, aile kurmaya verdiği önemi yansıtmaktadır. Sevgili, ilerideki müstakbel eştir. İlhanlı'ya göre her âşıkın bir sevgilisi olmalıdır. Sevgilisi olmayanı da "gurbet elde yuvasız" kalan birine benzetmektedir. Şair; gurbet ile sevgiliyi vurgulamaktadır:

14.13. Sen olırsan ben yerimde biterem

14.14. İçerimde yüregimi diderem

14.15. Heyette her canlının yuwası war

14.16. Yuwasız ben ğurbet elde ne ederem

İlhanlı gurbet diyarında özlem duyarak sevgilisinin gözlerine dalıp onu hep fikrinde bulundurmaktadır. Ayrıca tabiat ile sevgilisinin güzelliğini canlandırmaktadır. Şair de tabiatı bütün unsurlarıyla şiirlerine yansıtan bir âşıktır. "Başka sazda neğmelerim çalmanam" dizesinde ise âşık sevgilisine söz verip ona bağlılık ve sadakatini dile getirmektedir. "Kara Bahtım" adlı şiirinde gözleriyle güzelliği öne çıkan sevgilisini tasvir etmektedir. Mektuplaşarak haber alınan bir sevgili imajı çizilen dizelerde, sevgilinin uzakta olduğu "mektup" göstergesinden anlaşılmaktadır:

16.5. Ğurbette kalıbam fikrim bozutmam

16.6. O gözleri gece gündüz unutmam

16.7. Mektup yazıp ahwalını soraram

16.8. Bilbili bağ bostanımı kurutmam

(…)

16.9. Gider isem oralarda kalmanam

16.10. Başka sazda neğmelerim çalmanam

16.11. Allah koysa bir gün sana dönerem

16.12. Korhma korhma başkasına dalmanam

İlhanlı "Elwede Elwede" başlıklı şiirini dramatik bir üslupta sunmaktadır. Şair hüzünlü bir şekilde özlemini şiire döküp yaralarını açığa çıkarmaktadır. Şair sevgilisinden ayrı düşmeden önce bir özlem hikayesi başlatmaktadır. Sevgilisi gidip gelince aşığın ne hâle düştüğü gözler önüne serilirken onun tek temennisinin sevgilisinin tez vakitte dönmesi olduğu anlaşılmaktadır. İlhanlı; Tükiye Türkçesinde "katar" olarak kullanılan Arapça "kitar" sözcüğü ile tren vasıtasını kullanarak sevgilisinin gidişini anlatmaktadır. Bu ayrılıktan dolayı gözünün arkada kaldığı anlaşılmaktadır. Mecazi anlamda kullandığı "fergunları bir bir

bağrına basmak" şairin içinde yara açmaktadır. "Sen gidib gelince bu ümür biter" dizesinde de İlhanlı, uzaklık acısını dindiremediğini, sevgilisi gelene kadar ömrünün geçtiğini vurgulamaktadır:

58.1. Sen gidib gelince nolacak halım

58.2. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

58.3. Kölge kimi senden ayrılmaz gewlim

58.4. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

(…)

58.9. Gözüm baha baha yeridi kitar

58.10. Fergunları bir bir bağrıma basar

58.11. Sen gidib gelince bu ümür biter

58.12. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

Uzağa giden sevgilinin oyalanmadan gelmesini dileyen şairin uzaklık-yakınlık ekseninde sevgi temasını şekillendirdiği görülmektedir. Dörtlüklerden oluşan "Ğerip" adlı şiirinde gurbet teması, yalnızlıkla iç içe anlatılmaktadır. Tahammülün kalmadığı bir ruh hâlinin anlatısı, güvensizliği de beraberinde getirmektedir:

43.17. İlhan oğlı tehemmülün kalmadı

43.18. Ğurbet zokakları yaham salmadı

43.19. Nesine güwenim bu ğurbet ilin

43.20. Bayram günü kimse kapım çalmadı

Bütün şiirler incelendiğinde, şairin hayatındaki deneyimlerinden ve hissettiklerinden yansıyan duyguların ifade edildiği dikkati çekmektedir. Şairler, yaşadıkları zorlukları, acıları ve mücadeleleri şiirlerinde anlatarak bu duyguları okuyucuya yansıtmaya çalışırlar. Şair Hüseyin İlhanlı'nın "Yorğun sefer" şiirinde, DAİŞ gibi terör örgütlerinin bulunduğu bölgelerden kaçarken yaşadığı zorlukları ve hissettiklerini dile döktüğünü görülmektedir.

Şairin bu şiiri, okuyuculara kendi yaşadığı deneyimleri yansıtarak, onları da bu zorlu sürecin içine çekmek suretiyle duygusal bir etki yaratmaktadır. Ayrıca şair okuyuculara bir mesaj vermek istemektedir. Bu mesaj, terörün insanlar üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamak ve insanların bu tür olumsuzluklara karşı birlik içinde mücadele etmelerini sağlamak gerektiğidir. Şiirde, şairin bomboş elleriyle yollara düşmesi, çaresizliğini ve umutsuzluğunu vurgulamaktadır. "Tobrah dağ olur" ifadesi, şairin karşısındaki zorluğun dağ kadar büyük ve engelleyici olduğunu ifade etmektedir. Bu dizeler, zorlu bir hayatın içindeki umutsuzluğu ve yıkımı ifade etmektedir:

45.1. Bom boş ellerimle düştüm yollara

45.2. Bilmeden demeden düştüm dillere

45.3. Karşımda topraklar döndi sellere

45.4. Bilmedim karşımda tobrah dağ olır

Şairin kullandığı dil, şiirin duygusal yoğunluğuna vurgu yaparak okuyucuların dikkatini çekmeyi hedefler. Ayrıca, şairin kullandığı imgeler duyguyu yansıtırken aynı zamanda şiire görsel bir boyut da katmaktadır. Bu sayede okuyucular, şiirin içinde yaşanan duygusal deneyimi daha canlı bir şekilde hissedebilirler. Şiirin devamındaki dizelerde kullanılan "tülkü", "dawşanlar" sözcükleri sembolik bir dille çevresindeki insanlara ve yönünü bulmaya çalıştığını ifade etmektedir. Ayrıca, şairin bilinmeyen bir yerde ve çaresiz hissetmesi hem fiziksel hem de duygusal anlamda kayboluşunu yansıtmaktadır. "Yıldızlar" sözcüğü ise genellikle yönlendirme, rehberlik ve aydınlanma sembolü olarak kabul edilmektedir. Şair, belirsizlik içinde kaybolmuş durumdadır ve yolunu bulmak için yardım aramaktadır. Şair dizelerdeki, belirsizlik ve karanlıkta kaybolmuş gibi hisseden insanların duygularına tercüman olurken dil ve imgeleri kullanarak güçlü bir etki bırakmaktadır. Burada, şairin belirsizliklerle dolu bir meçhule adım attığı, umutsuzluk ve çaresizlik duygularıyla karşılaştığı, çevresindeki insanlardan veya sembollerden yardım aradığı ve sonunda yıldızlara yöneldiği ifade edilmektedir. Ayrıca şiir, bireysel bir yolculuk, bilinmeze olan arayış ve umut temasını işlemektedir:

45.5. Mechule yüzümü sördüm yeridim

45.6. Gece uzununca her yere wırdım

45.7. Tülkü dawşanlardan yolımı sordım

45.8. Bilmedim yıldızlar bana yol olır

Şiirin devamındaki dizelerde yabancılaşma ve kayıp temaları öne çıkmaktadır. Şair ailesiyle birlikte kaçakçılarla yasa dışı bir şekilde Türkiye'ye gitmek üzere yola çıktıklarını anlatmaktadır. Gece vakti bir eve getirilerek başka bir kaçakçıya satıldıklarını dile getirir. Şair bu kişiyi bir deve benzeterek tasvir etmektedir. "Alınduh satılduh bilmedim nece" bu dizede şair kendilerinin nasıl satıldığını ifade etmektedir. "Yastuğum kuru taş olur" dizesinde ise, yine hayal kırıklığı ve çaresizlik hissi veren bir imge kullanılmaktadır. Yastığın, insanların dinlenip güç topladığı bir yer olması gerekirken şair için kuru taşa dönüşmüştür. Bu da şairin hayattan umudunu kesmiş olduğunun bir işaretidir:

45.9. Gecenin sonında geldik bir ewe

45.10. Karşılıyan bizi benziyor deve

45.11. Alınduh satılduh bilmedim nece

45.12. Bilmedim yastuğum kuru taş olır

Şair, kaçış sonrasında yolculuğunun devamında yaşadığı belirsizlik dolu ve meşakkatli süreci anlatmaktadır. Kaçıştan sonraki ikinci günlerinde durdukları yerin neresi olduğunu tam olarak bilmediği anlaşılmaktadır. "Bilmeden yaşarız meşakka serde" dizesi, şairin yaşam zorluklarına karşı bilinçsizce mücadele ettiğini vurgulamaktadır. "Gözümüze çektiler siyah perde" dizesi, şairin belirsizlikler ve olumsuzluklarla çevrelendiğinin imgesel bir ifadesidir. Siyah perde, genellikle ölüm ve kayıp gibi karamsar anlamlar taşır. Son dize ise şairin kaçış sonrası karşılaşacağı zorluklar hakkında bir önsezisi olduğunu ve yolunun uzun bir sürece dönüşeceğini hissettiğini ifade etmektedir:

45.13. İkinci gün durduh başka bir yerde

45.14. Bilmeden yaşaruh meşakka serde

45.15. Gözümüze çektiler siyah perde

45.16. Bilmedim yolımız uzun yol olır

Çözümlemenin devamındaki dizelere bakıldığında şair ve ailesinin sınırda bağlandıkları yalan ipinin güvensizlik, sözlerin tutulmaması ve başkalarına zarar vermek için yalan söyleme durumlarını sembolize ettiği görülmektedir. Köyde ise ihanet edilebileceği uyarısı şairin ve ailesinin yalnızlık ve yabancılaşma hislerini artırır. Yabancı bir köye sürüklenmek, küçük ve sıkıcı bir odada kalmak gibi imgeler şairin yalnızlık, çaresizlik ve hayal kırıklığı hislerini anlatır. Şair, bu zorlu durumlarla karşı karşıya kalmış ve içinde bulunduğu koşullardan dolayı umutsuzluğa kapılmış gibi görünmektedir:

45.17. Getirdiler bizi sınır dibine

45.18. Bağladılar bizi yalan ipine

45.19. Birer birer attılar ğedir küpüne

45.20. Bilmedim bu küpler zındanım olır

İlhanlı, sade ve içten bir dil kullanarak kaçış yürüyüşü sırasındaki duygularını ve zorlukları açık bir şekilde ifade etmektedir. Şairin gece boyunca yürüdüğü anlatılır, bu da zorlu ve uzun bir yürüyüş olduğunu vurgulamaktadır. Zorluklar nedeniyle umudu tükenen şair, artık pes etme noktasına gelir. "Bilmedim bu çıkış bana zor olur" ifadesi, çıkış yolunun zorluğu ve geleceğe dair belirsizlik karşısında şairin yaşadığı endişe hissini anlatmaktadır:

45.21. Bir gece uzunu yerüdüğ dağda

45.22. Düzlerim titredi umud yoh canda

45.23. Bütün insanlar perişan bir halda

45.24. Bilmedim bu çıkış bana zor olır

Şiirde, zorlu bir yürüyüş sırasında yaşanan fiziksel ve psikolojik yorgunluğun yanı sıra, belirsizlik ve kaygı hisleri de dile getirilmektedir. Şair zorlu çıkışlarda nefesinin kesildiğinden, yorulduğundan ve bitkin düştüğünden bahsetmektedir. İkinci dizede, şairin enerjisinin tükendiğinden ve artık nefes alamadığından bahsedilirken üçüncü dizede hiçbir hissinin kalmadığı ifade edilmektedir. Bu ifade, şairin zorlu çıkışlar sırasında psikolojik olarak da yorgun düştüğünü ve kaygılı olduğunu göstermektedir. "Bilmedim göçün sonı burda olır" dizesinde ise, şairin göçün sonu burada olup olmadığı konusunda tereddüde kapıldığı ifade edilmektedir. Bu, şairin belirsizlik karşısındaki endişesini yansıtmaktadır:

45.25. Bu çıhışlar kesti bütün nefesim

45.26. Çıhışlarda yohtı benim esesim

45.27. Öldım bittim kalmadı hiç ihsesim

45.28. Bilmedim göçün sonı burda olır

Şairin zorlu bir dağ yürüyüşünde yaşadığı zorluklar devam etmektedir. Yaşlı bir insanın zorlu bir yürüyüş sırasında yaşadığı fiziksel ve duygusal zorluklar anlatılmaktadır. Yaşın getirdiği zayıflık, yürüyüşün zorluğunu daha da arttırırken şairin gözyaşları ve yorgunluk belirtileri, yürüyüşün ne kadar zorlu olduğunu vurgulamaktadır. Aynı zamanda, saf ve temiz gözlere sahip olmasına rağmen, zorlu koşullar karşısında şairin gözyaşının kana dönüştüğü, belirsizlik ve endişenin hâkim olduğu bir ortam yansıtılmaktadır:

45.29. Dağ çıkışı zor olır altımış yaşta

45.30. Titrer yüreg tanısyon artar başta

45.31. Terli yaşlı gözlerim niler kaşta

45.32Bilmedim saf gözlerim kan yaş dolır

Şair, yürüyüş esnasında yaşadığı fiziksel ve zihinsel yorgunluğun devamında, sınırı aşmak için mücadele etmektedir. Ağır çantaları taşırken yaşlı gözleri terlerle dolmuştur ve konuşmakta zorlanmaktadır. Şiirin dizeleri, şairin yorgunluğunun zihinsel etkilerini, zorlu yolculuğu, hayatta kalma mücadelesinin ne kadar çetin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, sınırın geçilmesi sırasında taşınan ağır yükler, zorlu yaşam koşullarının da bir yansımasıdır:

45.33. Kaça kaça kestuh sınırı birden

45.34. Çantalar ağırdı düşüyor elden

45.35. Di lillo yawrım gelmiyor dilimden

45.36. Bilmedim ki dilim bağlı dil olır

Zorlu yolculuğuna devam ederken karşılaştığı engelleri ve acı gerçekleri betimlemektedir. “Eğri büğrü yollar dağdan iniyor” ifadesi, yolun zorlu ve dolambaçlı olduğunu anlatarak meşakkatli bir sürecin olduğunu vurgulamaktadır. Yolculuk esnasında

çocukların sürekli ağlaması acılı bir mücadele ettiklerini göstermektedir. Askerlerin beklemesi de şairin sonu hakkındaki endişelerini artırmaktadır:

45.37. Egri bügrü yollar dağdan eniyor

45.38. Çocuklar kucahta her dem ağlıyor

45.39. Karşımızda esker bizi bekliyor

45.40. Bilmedim ki sonım eskere olır

Şiirin devamında, şairin sınır geçişinde yaşadığı zorluklar devam etmektedir. Gözcülerin "kaçakçı" yokluğu, şairin kendini daha da yalnız hissetmesine ve güvensizlik duymasına neden olmaktadır. Şair, bir saldırıya uğramış gibi hissetmektedir ve bu, yolculuğunun riskleri ve tehlikeleri hakkında daha fazla endişe duymasına neden olmaktadır. "Bağlandı yollar esiruh burada" ifadesi ile yaşanan çaresizlik vurgulanmaktadır:

45.41. Araduh daraduh gözcıler nerde

45.42. Terk ettiler bizi saldılar derde

45.43. Bağlandı yollar esiruh burada

45.44. Bilmedim bu yollar burda son olır

Şair Hüseyin İlhanlı, askerler kimliklerini sorduğu sırada kendini "hoca" olarak tanıtmıştır. Askerler, hoca gibi saygın bir konuma sahip olan şairin böyle zorlu bir yolculukta olmasına şaşırmışlardır. Şair, askerlerin bu sorusuna, "Dedim mecbur yürüdüm bu yolda gece" şeklinde cevap vererek mecburiyetin kendisini bu yola sürüklediğini ifade etmektedir. "Hoca Türkmen olduğumu bilsen ne olur?" sorusuyla da kimliklerin ve kökenlerin savaşın acımasızlığına karşı savunmasız olduğunu vurgulamaktadır:

45.45. Sordılar kimligim dedim ben hoca

45.46. Dediler hoca gelir bu hala nece

45.47. Dedim mecbur yürüdüm bu yolda gece

45.48. Hoca Türkmen oldığım bilsen nolır

Askerlerin kimlik sorgulaması sırasında, sözlerinden etkilenmiş ve gözyaşlarına hâkim olamamıştır. İlhanlı'nın söyledikleri, karşısındaki zabıtada utanç hissi yaratmıştır. Zabıta göz yaşı dökerken İlhanlı'nın "Hoca" olduğunu öğrendiklerinde duygusal bir an yaşanmıştır. Şairin bu sözleri karşısında utanan zabıta, sakin olmasını ve ne istediğini söylemesini isteyerek onu teselli etmeye çalışmaktadır. "Dikkat ile karşı köye hiç warma / Ehil ğedir olanlara inanma" bir uyarı niteliği taşımaktadır. "Ehl-i ihanet" anlamına gelen "ehil ğedir" ifadesi karşıdaki köyün ihanetkar olduğu İlhanlı'ya belirterek o köye güvenilmemesi ve inanılmaması gerektiği anlatılmaktadır. "Su içirmez ekmek wermeze dalma" ise, köy sakinlerinin sözlerine ve davranışlarına dikkat edilmesi gerektiğini vurgulayarak güvenilir olmayabilecek kişilere itibar edilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu sözler şairin başına gelenlerden aldığı dersleri ve tecrübeleri yansıtmaktadır. Zabıtanın tesellisine rağmen şair, yaşadığı zorluklar karşısında hayal kırıklığına uğramıştır ve bu dizelerde bunu dile getirirken bir yandan da insanların sözlerine ve davranışlarına dikkat etmenin önemine değinmektedir:

45.49. Dinlerken zabıta gözden yaş ahtı

45.50. Dedi bu insanın en kötı wahtı

45.51. Utandı karşımda bir bana bahtı

45.52. Dedi sakin ol hocam bah ne olır

(…)

45.53. Dikkat ile karşı köye hiç warma

45.54. Ehil ğedir olanlara inanma

45.55. Su içirmez ekmek wermeze dalma

45.56. Bilmedim böyle köy son daldam olır

İlhanlı aşağıdaki dörtlüklerde, zorlu bir yolculuk deneyimi yaşadığı, yalnızlık, açlık, yorgunluk ve kötü koşullarla karşılaştığı anlatmaktadır. Şair, yolculuğun duygusal ve fiziksel zorluklarına vurgu yaparak belirsizlikleri betimlenmektedir:

45.57. Serbet olıp yalnız kalduh çöllerde

45.58. Şaşkın şaşkın ittik uzun yollarda

45.59. Aç suz kalduh takat yohtı kollarda

45.60. Bilmedim yolım köti köyden olır

Yaşadığı tecrübeler, şairin yaşadığı zorluklar karşısında umudunun yeşerdiğini ve insanlığın var olduğuna dair inancını koruduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, "Yusuf", şairin hayatında önemli bir rol oynadığına işaret etmektedir. Şair, uğradıkları bir köyde iman, yardım ve insanlık bulamadığını dile getirmektedir. Ancak komutan Yusuf isimli bir kişi, şairi kurtarmış ve onları kötü köyden çıkarmıştır. Şair, Yusuf komutanı Hz. Yusuf'a benzeterek ondan övgüyle bahsetmektedir. Şair, komutan Yusuf'u "Hz. Yusuf" hayatındaki olayları hatırlatarak yardım seven ve zayıflara yol gösteren bir figür olarak tasvir etmektedir. Ayrıca Yusuf "komutan", şairin beklediği ve umduğu yardım ve kurtuluşa işaret etmektedir:

45.61. Ne dalda gördım bu köyde ne iman

45.62. Ne yardım buldum bu yerde ne insan

45.63. Daldalanmış çukura yusufi kenan

45.64. Bilmedim yusufi alan yusuf olır

Şair, zorluklar karşısında dirençli olmanın ve onları aşmanın önemine vurgu yaparak bu durumların kişinin manevi gelişimine katkı sağladığını belirtmektedir. Bu dizelerde şair Hüseyin İlhanlı kendisinden bahsetmektedir. "İlhanlı" şeklinde kendisini tanımlayan şair, kaçış yolcuğunu yazarak defterini boş bırakmamaktadır. Şair, her zaman hakkı tutarak hareket etmekte ve bu yolculuklarında da aynı prensibi benimsemektedir. Son mısra ise "Hak buyurmuş darlığa faraç olur" şeklindedir ve şairin inancını yansıtmaktadır. Şair, bu mısra ile Allah'ın kendisine verdiği sıkıntıların onun için bir fırsat olduğunu ifade etmektedir:

45.65. İlhanlı der budır benim seferim

45.66. Yaz kelemim boş kalmasın defterim

45.67. Her zamanda hakka boyın egerem

45.68. Hak buyurmuş darlığa farac olır

3.15. Gam, Keder, Sitem ve Talih

İlhanlı'nın "Hardasan", "Mah Camalın", "Etme Ne Olur", "Derd-ü Elem", "Senden Sonra", "Anlamadım Güzel Seni", "Az Kaldı Canım Çıhsın", "Bı Ayrılıh", "Nem Kaldı", "Sal Meni", "Usandı", "Geçen Aşk", "Ala Gözlüm" başlıklı şiirlerinde gam, keder, sitem ve talih konuları yer almaktadır.

Keder ve gam, her insanın hayatında karşılaştığı, ister kendi isteğiyle isterse de iradesi dışında meydana gelen birçok sorun sonucunda duyduğu tatminsizlik duygusudur ve bu durumlar, sahibinin ruhu üzerinde tesir bırakmaktadır. İlhanlı'nın birçok sayıda şiirinde farklı sebeplerle oldukça dertli, üzüntülü, karamsar olduğu görülrmektedir. Şair böyle durumlarda talihe sitem ederek kederini dindirmenin bir yolunu arar.

İlhanlı "Hardasan" başlıklı şiirinde aşk acısı yaşayan âşığın talihsizliğini ve mutsuzluğunu ortaya koymaktadır. "Ateş olmayan yerden duman çıkmaz" ata sözüne dayanarak âşığın yaşadığı gam, talihsizliğin boşuna olmadığını anlatmaktadır. "Başkasına uydın gettin" dizesiyle sevgilinin vefasızlığı, âşığın yalnızlığı ve talihsizliği vurgulanmaktadır. Şair sevgilinin verdiği acılara rağmen "Hardasan gülüm hardasan" nakaratıyla onu aramaya devam etmektedir:

13.9. Köz yarama koydın gettin

13.10. Başkasına uydın gettin

13.11. Hastalığım bildin gettin

13.12. Hardasan gülüm hardasan

(…)

13.17. Hüseyin der yalğuz kaldım

13.18. Yalan sözlerine kandım

13.19. Hayallara böyle daldım

13.20. Hardasan gülüm hardasan

İlhanlı'nın şiirlerinde görülen gam, keder ve sitem temalarının birçoğu aşk nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Şair 'in "Mah Camalın" başlıklı şiirinin beşinci bendinde âşığın saadet, iyi gün görmemesi ve hayallere kapılmasının sebebinin sevgilisi olduğu, bu üzüntülerin âşığın sitem etmesine sebep olduğu görülmektedir. "Beni derde salan hanı" dizesinde şair umutsuzluğa kapılmıştır ve "hanı" sözcüğü ile kendini bir sorguya çekmektedir:

8.17. Dalğa aldı getti beni

8.18. Bütün ümrüm sewdim seni

8.19. Ne bir farah ne gün gördım

8.20. Beni derde salan hanı

İlhanlı "Etme Ne Olur" başlıklı şiirinde sitemini "Bu sewdanın kaldı nesi" dizesinde acılı, bitkin ve çaresiz bir duyguyla dile getirmektedir. Şair sitem ile ayrılık temasını aynı zamanda dizelerine yansıtmaktadır. "Gel sesini kesip getme" dizesinde şair yakınlık ve vuslat dilemektedir. Pencere sembolü üzerinden perde ile anlatılan mekân tasviri sevdanın nerede olduğunun sorgulanmasıyla devam eder ve yuvayı tanımlayan pencere ile perde kelimeleri yar ile kurulması arzu edilen evin göstergesi olur:

6.13. Penceremin ol perdesi

6.14. Bu sewdanın kaldı nesi

6.15. Yuwada bilbilin sesi

6.16. Gel sesini kesip getme

Gam ve dertlerini "Derd -ü Elem" başlıklı şiirinde dramatik bir üslupla yansıtan şair, "kebap olan bağrımı bir görseydin" dizesinde sitemini bildirmektedir. Geceyi gündüze katan âşık gittikçe hayal kırıklığına uğramaktadır. Şu dizelerde İlhanlı, şart kipi kullanarak içinden geçenleri okuyucuya aktarmaktadır:

26.13. İçimdeki dertlerimi bilseydin

26.14. Kebap olan bağrımı bir görseydin

26.15. Geçe gündüz hayalımda yaşarsan

26.16. Keşke bu duyğılarımı duysaydın

Şairin “Senden Sonra” başlıklı şiirinden örneklenen dizelerde, özlem ile gam teması görülmektedir. Şair, âşığın gönlündeki sızıyı, bülbülün gül için ötmesine teşbih etmektedir. Özlem duygusunu yaşayan âşık sevgilisini canlı gözlerle görmek istemekte, bu mümkün olmadığında isyanını “bu gözleri “nidim” ifadesiyle ile dile getirmektedir:

27.13. Bilbil saylar gülü için

27.14. Gönlüm sızlar bilmem niçin

27.15. Gözım görsin göziyin için

27.16. Gözde nidim senden sonra

Aşağıda örneklenen dizelerde iki sevgili arasında yaşanan kırgınlık sitem yaratmaktadır. “Anlamadım Güzel Seni” başlıklı şiirinde, âşığın sitem etmesine sebep olan, sevgilisinin verdiği sözden dönmesidir. Bu da âşığın içinde bir huysuzluk yaratarak sevgilisine “hani söz vermiştin, başkasını sevmem dedin” şeklinde sorgulama cümleleriyle hitap etmesine neden olmaktadır. Verilmiş sözden vazgeçme sebebi de belli etmemekle müphem bir şekilde sunulmaktadır. “Hüseyin diyer çaştım kaldım” dizesinde aşığın şaşkınlığını vurgulayarak böyle bir sevdanın esiri olduğuna sitem etmektedir. “Emrimi Allaha saldım” dizesinde ise âşık emrini Allah’ (CC) havale ettiğini ve böylece tam bir teslimiyetle O’ndan gelecek olana rıza gösterdiğini beyan etmektedir. “Anlamadım güzel seni” nakaratı ile şair, son sözlerini bile sevgilisinin güzelliğini anlatmak için kurgulamaktadır:

31.9. Senden başka sewmem dedin

31.10. Beklemeğe ehid werdin

31.11. O ehidten neden döndın

31.12. Anlamadım güzel seni

(…)

31.17. Hüseyin diyer çaştım kaldım

31.18. Bu sewgiye nice daldım

31.19. Emrimi Allaha saldım

31.20. Anlamadım güzel seni

Gam kervanına dönmüş İlhanlı'nın "Az Kaldı Canım Çıhsın" başlıklı şiirinde, eziyet gören âşık kendi dertlerinde boğulmakta; âdeta ruhsuz bir beden olduğunu ifade etmektedir. Âşığın hayata tekrar bağlanmasının tek yolu sevgilisine kavuşmasıdır. İlhanlı, aşağıdaki dizelerde kendisine öğüt vererek acıyı, derdi paylaşmanın insanın manevi varlığı için ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır:

35.3. Ğem dalğasında boğıllam az kaldı canım çıhsın

35.4. Wer nefesin nefesime nesiminden heyet bulım

(…)

35.5. İlhanoğlu bir derdin war söylemeğe utanma

35.6. Yıhar için elem werir sırlarına güwenme

İlhanlı "Bı Ayrılıh" başlıklı şiirinin birinci bendinde aşk acısı ile ayrılık çeken âşığın sitemini, dertlerini dile dökmektedir. Âşık kendi talihsizliğini "Bir yar sewdim imansız" dizesinde vefasız bir yâre gönül vermeye bağlamaktadır. Bu durum âşıkları hüsranlığa uğratır. İlhanlı, bu dünyaya ve çektiği zorluklara da sitem etmektedir, zira günleri gam, kederle geçmektedir:

39.1. Ataş Kimin yanaram dumansız

39.2. Bir yar sewdim imansız

39.3. Gece gündüz ağlaram

39.4. Yaşıyorum kemansız

(…)

39.9. Yel eserken toz oldı

39.10. Gözlerime çöp doldı

39.11. Ne etmiştim dünyemde

39.12. Ğem keder beni buldı

İlhanlı ‘nın “Nem Kaldı” başlıklı şiirinin ikinci bendindeki dizelerde keder, gam, hastalık ve elem verici temalar görülmektedir. Şiirin yazılış tarihinden bu dizelerin şairin kanser hastalığına yakalandığı dönemde yazıldığı anlaşılmaktadır. Şair, beden hislerini “Elim titrer”, “Dilim tutmaz”, “Kulah yohtı” gibi sözcüklere ifade etmektedir. Şair, “neyliyim” sözcüğü ile çaresizliğin tüm şekillerini yaşadığını; benzinin solup, bedeninin kuruduğunu anlatarak perişanlığını dile dökmektedir. İlhanlı, “Duvarı Nem İnsanı Gam Yıkar” atasözüne dayanarak, insanın çektiği sıkıntılar ve üzüntüler sonucunda tıpkı nemli duvarlar gibi yıkılıp gideceğini ifade etmektedir. “Nem” ve “gam” hem ses hem de anlam olarak birbirleriyle uyumlu kelimelerdir. “Gam”, Arapça kökenli bir sözcük olup keder, üzüntü ve tasa anlamına gelmektedir:

42.5. Elim titrer kelem tutmaz neyliyim

42.6. Dilim tutmaz ki besteni söyliyim

42.7. Kulah yohtı ki sözlerin dinliyim

42.8. Benzim soldı kuru bir beden kaldı

Şairin çaresizlik içindeki bir durumda kaleme aldığı düşünülen şiirinin devamındaki dizelerde, şairin sitem etme sebebi ise sevgilisinin başka bir insana yar olmasıdır. Bu da âşığı içten yaralar. “Neden katilim oldın” dizesinde mecazen katil sevgilisidir, ölen de âşıktır. İlhanlı “Sal Meni” başlıklı şiirini ise trajik bir hikâye kurgusuyla anlatmaktadır:

46.9. Benden başka yar buldun

46.10. Toyın karşımda kurdun

46.11. Sewmedin terk edeydin

46.12. Neden katilim oldın

Şairin “Usandı” başlıklı şiirinde hayal kırıklığı, sitem ve sevgiyi inkâr etmek gibi temalar görülmektedir. Aşağıda örneklenen dizelerde âşığın hayallerinin bittiği görülmektedir. Şair, bu nedenle bu sevgiye sahip çıkmayan sevgilisine sitem etmektedir. Bu sevdanın yarattığı acı, âşığın içinde bir boşluk, kapanmayan bir iz açmaktadır. Kurulan hayallerin “bulanıp” kalması, şairin dil ve üslubunda alışılmamış bağdaştırmalar kullandığını göstermektedir. Elde kalan umutların saz metaforu üzerinden yanmak fiili ile görselleştirilmesi, umutların kaybolması imajını yaratmaktadır. Hayalleri kalmayan bir kişinin içinde bulunduğu gam ile keder, dizelerine şu şekilde yansımaktadır:

49.1. Kurduğum hayallar bulandı kaldı

49.2. Sewdüğüm güzel yar sewgimi dandı

49.3. Umduğum aşkın ardından kalan iz

49.4. Dilimde sözlerim elde saz yandı

Aşk, ruha giren ve onu tutuşturan ateşin bir alevidir. İlhanlı’nın “Geçen Aşk” başlıklı şiirinde âşık hayallere kapılarak ve aşk acısı çekerek sitemini dile getirmektedir. İlhanlı, yaşadığı talihsizliği Hz. Yusuf peygamberimizin kıssasındaki olaya benzeterek düştüğü çukura telmihte bulunmaktadır. Kardeşleri tarafından kuyuya atılan peygamberin çektiği çile, şairin aşk ateşi ile düştüğü kuyuya teşbih edilmektedir:

3.11. Hayalların içinde yandım kawrıldım biştim

3.12. Yusuf şah war kimi derin çukura düştüm

3.13. Ne elimden çektiler ne bir kuş olıp uçtum

İlhanlı “Ala Gözlüm” başlıklı şiirinde sözünü yerine getirmeyen sevgilisine sitem etmektedir. “Nasihatın tam eksini eyledin” dizesinde İlhanlı, sevgilisini kınayarak “neden laflarıma önem vermedin?”, “başkalarının sözlerine uydun?” gibi ifadelerle dertleşmektedir:

18.27. Ne didim ben sen de neler eyledin

18.28. Nasihatın tam eksini eyledin

18.29. Allah bilir sen hatırasız sewerem

18.30. Sözım atıp başkasını diledin

Bütün şiirleri incelendiğinde şairin on üç şiirinde gam ve kederi, elemli bir atmosferde hüzün perspektifinden aktardığı dikkati çekmektedir. Toplam altmış beş şiirinin içinde yer verdiği on üç tanesinde melankoli düzlemini yansıttığı dikkati çekmektedir. Bu durum şairin hayatında bireysel bir tema olan üzüntü eksenine çok da değer vermediği, vatan ve milletine daha çok değer verdiği millî duygularının önde olduğu biçimde yorumlanabilir. Kendi ferdi sorunlarını göz ardı etmeye çalışarak toplumun sorunlarına daha çok değer verdiği görülen şairin gam ve kederi, Allah'a sığınarak tıpkı Hz. Yakup, Hz. Eyüp ve Hz. Yusuf gibi sabrederek yenmeye çalıştığı gözlenmektedir. Dinî olaylara telmih sanatıyla yer veren şairin şiirleri, okuyucularına umut aşılamakta ve Allah'a sığınarak bütün sorunların hâlledilebileceği mesajını içermektedir.

3.16. Ayrılık

İlhanlı'nın şiirlerindeki "Ayrılık" temasında vatan ile sevgili eşit olarak görülmektedir. Ölüm, hüzün, ayrılık gibi olumsuz temalar ise şairin ne kadar derin duygulu olduğu ve zor günler geçirdiğinin göstergesidir. Şarin "Dost İlinden", "Etme Ne Olır", "Mah Camalın", "Kara Bahtım", "Derd-ü Elem", "Geçen Aşk", "Senden Sonra" ve "Usandı" adlı şiirleri olumsuz anlam taşıyan niteleme sıfatları ve bunların oluşturduğu sıfat tamlamalarıyla şekillenen ifadeleri barındırmaktadır.

İlhanlı'nın "Dost İlinden" adlı şiirindeki ayrılık konusu yurduna duyduğu sevgisini doğaya yönelik olan özlemini dile getirmektedir. Ayrılık rüzgârı şairin baharını hazana çevirmiştir. İlhanlı için yurt aynı zamanda sevdiği insanı da anlatan bir kavramdır. Yurdundan uzak kalan âşık "Ne usandım ne de doydım yarımdan" dizesinde duygusunu en güzel şekliyle ifade etmiştir. Ayrı düştüğü çocukluk diyarı gibi, yârinden de ayrı düşmesi şairin bilmediği bir mekânda kalmasıyla özdeşlik ilkesi kurmuş ve yurdu ile yârini denk tutmasına neden olmuştur:

2.13. Ayrı düştüm çocuhluh diyarımdan

2.14. Mahrum oldım o renkli baharımdan

2.15. Bir yar kimin sewerdim ben yurdımı

2.16. Ne usandım ne de doydım yarımdan

İlhanlı'nın "Etme Ne Olır" başlıklı şiirinde sevgilisinden ayrı düşen âşığın bu durum karşısında iç dünyasının derinden etkilendiğini görmekteyiz. Bunun onda büyük bir iz bıraktığı görülmektedir. Ayrılık acısı çeken âşığın gözlerinden akan yaşı Fırat nehrine benzetmesi âşığın ne kadar üzüntülü ve talihsiz bir durumda olduğunu simgelemektedir. Şair güzel bir üslupla gönül bahçesinde bulunan sevgilisini gül ile bülbüle benzetmektedir. Şâir, bu güzel sözlerle iltifat etmek, sevdiği kişinin gönlünü çalmak istemiş; bunun yanı sıra sevgiliye yeniden kavuşmayı ümit etmiştir. İlhanlı'nın şiirlerinde sürekli göze çarpan bağlam sevgili ile doğa güzelliği arasında bir bağ kurması ve sevdiği kişinin güzelliğini doğaya yansıtmasıdır. Bu bağlamda dile döktüğü beyitlerde İlhanlı, tabiata ilişkin unsurların aşkını tazelediğini ve sevgiliyi aklına getirdiğini şu sözlerle ifade eder:

6.5. Gül bahçamda gülü miydin

6.6. Öten uzun dili miydin

6.7. Her güce sen bili miydin

6.8. Belim büküp ele getme

(…)

6.9. Gözlerimden ahar fırat

6.10. Her fıratı keser bir at

6.11. Hayalımda güzel surat

6.12. Suratını silip getme

Şair "Mah Camalın" adlı şiirinde "güz, miz nar" gibi göstergeler ile hayatının acı tarafını, pişmanlığını yansıtarak bu durumu betimlemektedir. Sonbahardan söz edildiğinde ise ilk akla gelen tabiatın sararması, güneşin solması ve hayatın sona ermesidir. Sonbahar mevsiminde "Miz- Nar" filizlenen nar meyvesi, ekşi olduğundan acı duygusunu çağrıştırmaktadır. İlhanlı, ayrılık, acı ve üzüntü gibi duygularını bir meyve ya da mevsim yoluyla ortaya koymaktadır. Şu dizelerinde bu görülmektedir:

8.1. Güz ayında miz nar çıkar

8.2. Bu ayrılık belim büker

8.3. Bütün ümrüm bir yar sewdim

8.4. Eller buna gözün tiker

"Kara Bahtım" şiirinde İlhanlı, ölüm temasını bir ayrılık konusu olarak başarılı bir şekilde işlemiştir. Şairin yılgınlık içerisinde olduğu ve hayata karşı ölüm endişesi taşıdığı anlaşılmaktadır. Şiirin öznesi yani başkahramanı olan sevgilisine seslenen âşık, ölüm başa gelince "şuwan" etmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Burada geçen, "şuwan etmemek" terimi Türkiye Türkçesinde 'başını sallamamak ve ah çekmemek' anlamına gelmektedir. Yani kısacası şair, bu duruma tepki göstermemek gerektiğini söyler. Böylece bir acılı ayrılık yaşanırsa kara giyinmemesini ve hep sevgilisinin hatırasında kalmasını söz konusu etmektedir:

16.13. Eger ölsem şuwan edıp deme ah

16.14. Karalar üstüne al yaşılı tah

16.15. Hatırlarında beni ey sewgilim

16.16. Yanındaki o resimlerime bah

Sevgiliden ayrı düşen âşık, kendi talihsizliğini ve başının belada olduğunu, bunun yanı sıra nereye gideceğini bilmediğini ifade etmektedir. Şairin kullandığı "Nedeyim" ifadesi aslında onun da elinden bir şey gelmediğini ve çaresiz olduğunu gösterir. Aşka düşen âşık kendini aklını kaybetmiş bir mecnuna benzetmektedir. "Âşık, aşk derdine düşmeden önce akıllı birisi olsa bile, aşkın elinden mecnun olur." (Kazan 2010: 359). Böylece âşık dertleri ve endişesini dramatik bir şekilde sunmaktadır. Şiirin devamında ele aldığı kara baht kavramı ise şaire daima ayrılık getiren bir metafor olarak olumsuzluğu çağrıştırmaktadır:

16.17. Kara bahtı hüseyin der nedeyim

16.18. Başım alıp nerelere gideyim

16.19. Deli diwana kimi çoh konuştum

16.20. Aşk elinden ben bilbili şidayım

İlhanlı; “Derd -ü Elem” başlıklı şiirinde ayrılık konusunu dramatik bir şekilde ele alarak âşığın ne kadar acı çektiğini ve sıkıntıda olduğunu dile getirmektedir. İlhanlı bu şiirinde sade bir dil ve üslupla hislerini incelikle anlatmaktadır. Bu sevda, âşığın en derin hücrelerine kadar işlemiştir. Bununla birlikte âşığın acı çekmesine rağmen bu sevdanın bitmemesini, devam etmesini istediği görülür. Bu acıların sebebi ayrılık, sevgiliye olan hasret ve aşk acısıdır. Bu acılara rağmen âşık sevgisini “Zukak zukak kapı kapı dolansam / Atmam seni kalbimde ey şirin can” diyerek ifade etmektedir. Yardan ayrı olan âşık, hüzünlüdür, dertlidir. Aşk ile dert arasındaki ilişkinin güzel bir örneği olan beyit şöyledir:

26.5. kaç yil oldı gönlüm bağladım sana

26.6. Damarlara girdin ulaştın kana

26.7. Gel söyle ne gördım ben bı sewdadan

26.8. Derd wa elem ayrılık werdin bana

(…)

26.9. Başım alıp ğurbet ele gidersem

26.10. Zukak zukak kapı kapı dolansam

26.11. Atmam seni kalbimde ey şirin can

26.12. Bu sewdadan el kanıma boyansam

Şair, ayrılık temasını “Geçen Aşk” adlı şiirinde oldukça başarılı bir şekilde işlemiştir. İlhanlı, sevdiği kişinin güzelliğini “Sıcah Kan”, “Dilber” gibi kavramlarla tasvir etmektedir. Bu dilberin güzelliği, sıcakkanlılığı âşığın içine dert üstüne dert vermekle birlikte aynı zamanda onun umutlarını da yitirmesine neden olmaktadır. “Yağmasaydı Yağmurlar” dizesinde İlhanlı, yağmurun hayırlara vesile olmadığına dikkat çeker çünkü yağmur yağınca sevdiği kişinin yolları çamurla kesilmektedir. İlhanlı bu şiirde duygularını somutlaştırarak lirik bir şekilde takdim etmektedir:

3.6. Sendeki bu sıcah kan beni derdüst etti

3.7. Besledüğüm bu dilber elimden uçtu getti

3.8. Tuttuğum o umutlar esen rüzgarla geçti

3.9. Esmeseydi rüzgarlar yağmasaydı yağmurlar

3.10. Dost gelip gidende yol kesmeseydi çamurlar

İlhanlı'nın "Senden Sonra" başlıklı şiirindeki "Mekânımdı dağlar üstü" dizesinde açık ve net olmamakla birlikte Sabahattin Ali'nin "Benim meskenim dağlardır" dizelerindekine benzer bir duygu hâkimdir. Onun mekânı dağlardır. Belli ki bu dünyaya küsmüştür. Bunun da sebebi sevdiği kişiden zorla ayrı düşmesidir. Bu dizelerde muhatap olan kişi "Dost" yani sevgilidir. Şâirin burada, aşk acısıyla, kederle, gamla yazdığı hüzünlü dizlerinde halk şiirinin sıcaklığı da görülmektedir. Bu sevdadan incinmiş, onu uzak gören âşığın artık bu dünyadan başka bir dileği kalmamıştır:

27.1. Mekânımdı dağlar üstü

27.2. Gewlim bu dünyeden küstü

27.3. Aldılar gül üzlü dostı

27.4. Dostta nidim senden sonra

İlhanlı "Usandı" başlıklı şiirinde belli olmayan bir sebepten dolayı âşık ile maşuk arasında bir cefa durumu bulunmaktadır. Oysa ki herkesin dilinde sevdaları bir destandır. Aynı zamanda herkes âşığın sevgilisine sahip olduğunu, ona güçlü bir aşk ile bağlandığını düşünmektedir. İki sevgili arasında yaşanan bu ayrılık, büyük bir hasar verir âşığa, bu acı hem kalbine hem de elindeki sazına aksetmektedir:

49.5. Bilmem neden o yar benden usandı

49.6. Herkes beni aşkın yaşında sandı

49.7. Ayrılırken gönül, werdüğüm yardan

49.8. Wücudumda kalbim, elde saz yandı

Hayatta yaşanabilecek en zor durumlardan biri, âşığın sevdiği kişiden ayrı düşmesidir. Çünkü ayrılma sebebi her ne olursa olsun iki sevgilinin birbirinden ayrı düşmesi mutsuzluk, öfke, üzüntü ve kalp kırıklığı anlamına gelmektedir. İlhanlı "Dertler" başlıklı şiirinde

sevgilisinden ayrı düşmüş, aciz bir durumdadır. Âşık, bu ayrılığa sebep olana bela okuyarak "bu dünyada hayır görmesin, iki gözü kör olsun" ifadeleriyle hırsını sözcüklere dökmektedir:

34.13. Seni benden ayıranı dünye de hir görmesin

34.14. Kör olsın iki gözi ayağı hiç yer tutmasın

İlhanlı "Etme Ne Olır" başlıklı şiirinde, ayrılık konusunu derinlikli bir şekilde işlemekte; sazı içindeki üzüntüyü, hüzünlü bir şekilde yansıtan bir araç olarak kullanmaktadır. "Kırık sazda tel kalmadı" dizesiyle gönül kırılmasını kırık bir saza benzeterek acıyı ve yıkımı somutlaştırmaktadır. "Dilim ismini salmadı" dizesi, âşığın aşkıyla ilgili duygusal yoğunluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu dize, âşığın sevgilisini ne kadar çok sevdiğini ve tutkulu bir şekilde ona bağlandığını ifade etmektedir. Son dizede ise âşık, sevgilisine bir rica niteliğinde seslenerek "Tutma dilim" sözleriyle ona dönük acıların içinde kalmamak için gitmesini ister. İlhanlı, şiirin bu kısmında duygusal bir derinlik ve etkileyici bir üslupla aşk ve ayrılık arasındaki acı dolu döngüyü başarılı bir şekilde yansıtmaktadır:

6.17. Kırıh sazda tel kalmadı

6.18. Gönül neğmesin almadı

6.19. Dilim ismini salmadı

6.20. Tutma dilim yada getme

Bütün şiirleri incelendiğinde şairin sekiz şiirinde ayrılığı hüzün çerçevesinde işlediği fark edilmektedir. Ayrılığın yıkıcı boyutlarını dile getirmesi, şiir başlıklarından dahi belli olmaktadır. Bağlaçlar ve olumsuz anlamlı niteleme sıfatlarıyla oluşturduğu sıfat tamlamalarıyla geliştirilen kurgusal başlıklar, şairin içinde bulunduğu melankolik ve dramatik ruh hâlini şiirdeki sözcüklerden hareketle anlamayı kolaylaştırmaktadır.

3.17. Öğüt ve Mesaj (Nasihat)

"Öğüt verme" anlamına gelen nasihat, "bir kişiye yol göstermek, yapması veya yapmaması gerektiğini, nasihat etmek" demektir (Mutçalı 2013: 399). Öğüt, bozgunculuktan sakındırıp iyiliğe çağırmaktır.

İlhanlı "Kardaşlık" başlıklı şiirinde milletin asıl derdini ele almış ve halkın kalkınmasında çözüm önerilerini dile getirmiştir. Irak'ta yaşayan Türkmenler, mezhep olaylarından yani "Şii ile Sünnî" ayrımcılığından eziyet görmüş bir millettir, bu nedenle şair, Türkmen milletin kalkınmasını, iş birliği yaparak medeniyet yolunda birlik ile beraberliği sağlayan milletin kalkınması ve gelişmesini hiçbir gücün engelleyemeyeceğini savunmaktadır. Birlikteliği ve dayanışmayı savunan İlhanlı, taşıdığı sorumluluk duygusuyla şiirlerinde toplumsal temalara yöneltmektedir. Şair, karakteri gereği olarak barış, hoşgörü, sevgi ve dostluğun hâkim olduğu huzurlu bir yaşam oluşturmak istemektedir. Aşağıdaki şiirin bir kısmından da görüleceği üzere halka nasihat ve öğütler verdiği, aynı zamanda onları yumuşak bir üslup ile uyardığı da görülmektedir. Şair, Sünni – Şii mezhep olaylarının Müslüman toplumlarını yani kardeşi kardeşe düşürdüğünü ve birbirlerinin kanlarını akıtmalarına neden olduğuna şahit olmuş bir toplumun ferdi olduğundan bu durumu dile getirmeyi kendine bir kutsal görev olarak atfetmiştir:

33.1. Ne der şie ne der sünet

33.2. Milletine etmez minnet

33.3. Gel barabar yaşıyağın

33.4. İrak olsın bize cennet

Milletinin refahını ve kalkınmasını isteyen şâir, çalışmanın önemini de vurgulamaktadır. Çalışma, toplumda uyumun ve bağlarının güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Toplumu inşa etmeye ve geliştirmeye katkıda bulunan çalışmanın en önemli faydalarından biri barış ve kardeşliği vurguluyor olması olarak kabul edilmektedir çünkü bu, bağları güçlendirmekle sınırlı değildir ayrıca toplum için çalışma ve onu inşa etme görevini de layıkıyla yerine getirmek istenmektedir. İlhanlı, aşağıdaki dizelerde "çalışma" eyleminin önemini vurgulayarak bunun bir milletin gelişmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri olduğunu da dile getirmekte ve halka bir mesaj vermektedir:

33.5. Millet için çalış durma

33.6. Kendini düşmana sürme

33.7. Mehebbetin sar her yere

33.8. Dostlarına yüzün burma

İlhanlı "Saraydan Endi" başlıklı şiirinde didaktik üslupla verdiği öğütleri dile dökmektedir. "Awçı olan böyle yatmaz / Awını yuhuya satmaz" dizelerinde şair "avcı" sözcüğü ile bir hedefi, amacı olan kişiyi "av" sözcüğü ile de ulaşılmak isteneni sembolize etmektedir. Burada av ile avcı arasında şiirsel bir ilgi kurularak avcının ava ulaşmak için evvela çaba göstermesi yani mücadele etmesi gerektiği anlatılmak istenmektedir. Geri kalmış toplumlarda bu durumun en büyük etkenlerinden biri tembelliktir. Toplumun ve ülkenin gelişimi ancak çalışkan bir halk ile mümkündür. Şair de aşağıdaki örnek dizelerde bunu çok net bir ifadeyle kaleme almıştı:

53.5. Awçı olan böyle yatmaz

53.6. Awını yuhuya satmaz

53.7. Atlaslara igne batmaz

53.8. Oyan awçım awın geldi

(…)

53.9. Awçı olan torın atar

53.10. Den werirken awın tutar

53.11. Acını şirine katar

53.12. Oyan awçım awın geldi

İlhanlı dünyanın faniliğini dile getirdiği aşağıdaki dizelerde "allı" sözcüğünü kullanarak zengin insanın giyindiği pahalı bir kıyafete gönderme yapmaktadır, "şallı" sözcüğü ise fakirlerin giyindiği normal bir kıyafettir. Bu sembolik sözcüklerle zengin ve fakir karşıtlığını vurgulayarak bu dünyanın kimseye kalmayacağı konusunda bizlere öğüt vermektedir:

8.7. Çoh güwenme bu dünyeye

8.8. Kalmaz allı ne de şallı

Aşağıda örneklenen dizelerde şair, sevgilinin güzelliğini tasvir ederek ona da bazı nasihatler vermektedir. “Pölek zubun parıldıyor güneşte” dizesinde sevgilinin süsü ya da ona şıklık veren kıyafetinin güzelliğini yılan derisine benzetilmektedir. “Uyma güzel her igidin lafına” dizesinde ise İlhanlı bir kızın herhangi bir erkeğin sözüne inanmaması gerektiğini dile getirmektedir:

19.5. Pölek zubun parıldıyor güneşte

19.6. İlan kimi dalğa werir dönüşte

19.7. Uyma güzel her igidin lafına

19.8. Gül bilbile söz wermez bir konuşta

İlhanlı “Ağlama Dost” başlıklı şiirinde insanı etkileyen keder ve hastalıkları vurgulamaktadır. Aşağıda örneklene dizelerde her ne olursa insanın kendine dikkat etmesi gerektiğini öğütler, çünkü gam ve keder insanın direncini kıran en önemli unsurlardandır. Şiirde, “bel büker”, “ciğer söker” gibi sözcüklerle dert ve tasaların bir insanın manevi varlığı kadar maddi varlığını da olumsuz etkilediği anlatılmaktadır. İnsanoğlunun en sağlam uzuvlarından biri hiç şüphesiz ki belidir. İnsanın duygularının kaynağı ise yüreğidir. Ancak gam ve keder öyle bir beladır ki insanı en can alıcı yerinden yani yüreğinden vurur, ayrıca onun belini de büker:

9.5. Ğemlenme ğem belin büker

9.6. Şehle gözler yaşın töker

9.7. Sakın bir illete warma

9.8. Bazı illet ciger söker

İlhanlı aşağıdaki dizelerde kadınlara yönelik bir mesaj vermektedir. İlk dizede “Gafil” sözcüğünü kullanarak kadınlar insanlara güven konusunda uyarmakta; onlara uyanık olmaları tavsiyesinde bulunmaktadır. Aşağıdaki şiirde daha önce değindiğimiz av ve avcı ilişkisi benzer şekilde devam etmektedir. Avın yakalanması için öncelikle tuzağın kurulması gerekir. Şair de sevgiliyi bu tuzaklara karşı ince bir üslup ile uyarmaktadır. Çünkü sevgili henüz toydur ve sözün büyüsüne kapılıp kanma ihtimali oldukça yüksektir:

18.3. Ğafıl olma getme tora ayağta

18.4. Awçılar çoh seni burda awlallar

Aşağıda örneklenen dizelerde İlhanlı “Eger mum etsen de her on barmağın” ifadesiyle yine güven ve aldatma temasını işlemekte; kendileri için fedakârlık yapılan insanların bile kimi zaman vefasız davranabileceğini hatırlamaktadır:

18.5. Awçılar bilir oyın endirmeğın

18.6. Biraz suya gül kimi kandırmağın

18.7. Eger mum etsen de her on barmağın

18.8. Hiç inanma gene seni awlallar

İlhanlı’nın “Az Kaldı Canım Çıhsın” şiirindeki dizeler dostluk kavramının önemini vurgularken dostluğua ilişkin nasihatler de barındırmaktadır. Herhangi bir kişi derde, musibete düşmüşse, bundan kurtulmanın yolu derdini dostuyla paylaşmasıdır. İlhanlı gerçek arkadaşlarla bağlantı kurmanın, sağlığımız, üzüntülerimizden kurtulma ve mutluluğumuz için yapabileceğimiz en iyi şeylerden biri olduğunu dile getirmektedir. İyi arkadaşlıklar karşılıklı destek dengesini temsil eder, farklı mizaç ve karaktere sahip olsa da gerçek arkadaşlar birbirlerine destek sağlamayı başarmaktadırlar:

35.7. Söyle dostına derdini belki bir çara bulır

35.8. Yardım ara dostlarından öz kendine bılanma

Yukarıdaki örnek beyitlerden alınan şiir parçalarında da görüldüğü üzere İlhanlı, öğüt verme, nasihat etme ve çok çalışmak gerektiği konularında oldukça duyarlı bir şairdir. Bunu hem kendine hem de toplumuna dert edinen şair, her bentte okuyucusunu uyarmakta ve onlara nasihatler etmektedir. Uyarıları daha çok beşerî aşk üzerinden sevgiliye yaptığı görülen şairin öğüt ve nasihatlerinde ise çoğunlukla toplumu uyarmak amacıyla yazdığına şahit olunur. Yukarıdaki şiirlerden en dikkat çekici yön ise temayı “kardeşlik” kavramı etrafında işlemiş olmasıdır.

3.18. Şarkılar

Bu bölümde Hüseyin İlhanlı'nın şarkı formundaki şiirleri üzerinde durulacaktır. Şarkı, Türk edebiyatında oluşturulmuş bir nazım türü ve biçimidir. Halk edebiyatındaki türkünün divan edebiyatındaki karşılığıdır. Şarkılar, geniş bir kitleye hitap ettiği için dilinin sade olmasına özen gösterilmiştir (Pala 2022: 420). Şarkı, klasik şiirin bir türü olan musammatın murabba veya muhammes biçimiyle ilişkilendirilmiştir (Hancı 2008: 127).

Şarkılar genellikle sözleri olan ve bir melodi ile birlikte sunulan, müzikal ifade biçimleridir. Şarkılar, farklı kültürlerde ve tarzlarda, çeşitli amaçlarla yazılır ve icra edilir. Örneğin, sevgi, kayıp, umut, mutluluk gibi duyguları ifade etmek, hikayeler anlatmak, protesto etmek veya eğlendirmek gibi amaçlarla yazılabilirler.

İlhanlı "Dertli Yurdum" başlıklı şarkısında ülkenin içinde bulunduğu zorlukları ve özlemini ifade etmektedir. "Dön ey dertli yurdum eski zamanına" ifadesi, ülkenin sorunlarına dikkat çeker ve geçmişteki güzel günlere duyulan özlemi dile getirir. İlhanlı "Pahırlı tel bağlama nazlı kemanına" dizesinde "paslanmış" anlamındaki "pahırlı" sözcüğü yabancı ve kötü kimseleri, "nazlı kaman" sözcüğü ile yaşadığı toprakları vurgulamaktadır. Bu dizelerde Telafer ilçesinde bulunan bağların yıkılması ve tahrip edilmesine atıf da vardır. "Ağyar sana doldu" ifadesiyle, yabancıların ülkeyi istila ettiği ve ülkenin kaynaklarını ele geçirdiği anlatılmaktadır. "Neden talan girdi sevgi harmanına" ifadesi ise, insanların sevgi dolu bir ortamda bile nasıl yok edici davranışlar sergileyebileceğini ifade ederek ülkede yaşanan sorunlar ve tahribatın yanı sıra, insanlar arasındaki çekişmeler ve haksızlıklara karşı da bir sitem içermektedir.

Şarkının sözleri, ülkenin geçmişine, kültürüne ve müziğine olan sevgiyi ve özlemi yansıtır. Ayrıca, bir toplumun sahip olduğu değerlerin, yabancıların ya da içerideki hainlerin saldırılarına karşı korunması gerektiğini de vurgular:

59.1. Dön ey dertli yurdum eski zamanına

59.2. Pahrlı tel bağlama nazlı kemanına

59.3. Bağın harap oldı ağyar sana doldı

59.4. Neden talan girdi sewgi harmanına

Aşağıdaki mısralar; geçmişte yaşanan mutlu günlerin hatıralarını, kutlanan düğünlerin ve eğlencelerin yasa dönüştüğünü "hanı" sözcüğü ile sorgulamaktadır. Şair, "Yolların bağlandı", "Donların karaldı", "Suların bulandı" gibi tasvirlerle Telafer ilçesinde yaşanan karamsar ve üzücü durumları anlatmaktadır. Bununla birlikte, "Sürgünlerin" ifadesi, yaşanan savaşlara, zorluklara, değişimlere ve olumsuz gelişmelere işaret etmektedir:

59.5. Hanı o sohbetler geçen mesüd günler

59.6. Neden yasa döndü o toylar dügünler

59.7. Bağlandı yoların karaldı donların

59.8. Bulandı suların içmiyor sürgünler

Yapı bakımından olumlu, anlam bakımından olumsuz fiillerle kurulan anlatıda genellikle bir baskı rejimi altında yaşayan insanların duyguları ve acıları ifade edilmektedir. Telafer ilçesinin, ABD kuvvetleri tarafından kuşatıldığı, halk için zindan gibi olduğu ve insanların özgürlüklerinden mahrum bırakıldığı şiirin devamındaki dizelerde dile getirmektedir. İlhanlı "Kalanın yolları bağlandı" dizesinde, halkın hareket özgürlüğünün kısıtlandığını ve kendilerini bir tür hapishanede hissettiklerini ifade etmektedir. "Bağla-" fiili şairin içine düştüğü melankolik durumu gözler önüne sermek için seçilmiş bir fiildir.

Şair, yaşanan kötü olayların etkisinin sadece insanları değil doğayı da etkilediğini "güller afğan eyler", "saylamaz bülbüller" gibi ifadeler ile yansıtmaktadır. Şair "Sadı söyler diller bazar olduğ candan" dizesinde insanların sürekli üzüntü, keder ve sıkıntı yaşadıklarını ifade etmektedir. İlhanlı "bazar" sözcüğü ile bu durumdan herkesin yorulduğunu, sıkıldığını dile getirip artık insanların söyleyecek sözleri kalmadığını, zorlukların dayanılmaz boyutlara ulaştığını ve bunun insanların iç dünyalarındaki samimiyet ve dürüstlüklerini kaybetmelerine neden olduğunu üzüntülü bir şekilde ifade etmektedir:

59.9. Kalanın yolları bağlandı her yandan

59.10. Dört etrafı oldı bu millete zindan

59.11. Güller afğan eyler saylamaz bülbüller

59.12. Sadı söyler diller bazar olduğ candan

Aşk; insanı yüksek seviyelere çıkaran bir duygudur. İlhanlı, tabiri caizse sadakat, saflık ve masum aşkın hüküm sürdüğü kırsal kesime yakın bir ortamda yaşamıştır. İlhanlı'nın "Unutmam Wallah" başlıklı şiirinde bir kişinin birine olan sevgisi ve ona olan bağlılığı anlatılmaktadır. Şair, sevdiği kişinin güzelliklerini ve cazibesini vurgulayarak verdiği tatlı sözleri unutmamasıyla da sevgisini ve vefasını pekiştirmektedir. İlhanlı, sevgilisinin güzelliğini "Pembe yanak, alma dudak, benler" gibi zarif sözlerle tasvir eder ancak bu güzelikler aynı zamanda çile çekmeye, dert açmaya sebep olmaktadır. İlhanlı bu dizelerde "kandadı kanda", "candadı canda", "bendedi bende" ifadeleriyle ritmik bir ahenk oluşturmuştur. "Kandadır kanda" ifadesi, sevginin ve aşkın yoğunluğunu ve içtenliğini vurgulamak için kullanılırken "candadır canda" ifadesi, sevgilinin hayatındaki önemini ve değerini belirtmek için kullanılmıştır. "Bendedir bende" ifadesi ise, sevginin yoğunluğunu ve kişisel bağlılığı vurgulamak için kullanılmıştır. Bu ifadeler, duygusal yoğunluğu arttırmak ve okuyucuya şiirin duygu dolu atmosferini daha iyi hissettirmek için kullanılmıştır. İlhanlı son dizelerde nakarat olarak ise "Unutmam wallah unutmam wallah" şeklindeki yemin ifadesini kullanarak kararlılığını ortaya koyar:

57.1. Pembe yanağın çilesi bendedi bende

57.2. Alma dudağın balası candadı canda

57.3. O sarı kızın sewdası kandadı kanda

57.4. Werdüğüm datlı sözleri unutmam wallah

57.5. Unutmam wallah unutmam wallah

57.6. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

Şair, devam eden dizelerde sevdiği kişinin yanağındaki benlere işaret ederek bunun kalbindeki acıya, üzüntüye ve gönlünün parçalanmasına sebep olduğunu ifade eder. "Çifte benler" genellikle güzellik, estetik ve mükemmelliği simgelemek için kullanılırken "öksüz gewlim" ise sevgisizlik, yalnızlık, kayıp ve acıma hislerini ifade etmektedir. İlhanlı'nın eserlerinde sıklıkla kullanılan temalar tutku, aşkın büyüleyici ve zarif anlatımı, Türk edebiyatının altın çağında sıklıkla kullanılan temalardır. Şair, genellikle güzel anılar biriktirilen bir ortamı, zaman dilimini veya erken sabah saatlerini "seher vakti" sözcüğü ile ifade eder. "Dost bağı" ise bir sevgi bağını temsil etmektedir. Şiirde şair, gerçek mutluluğun

ve saf aşkın bulunduğu saatlerden bahseder ve bu saatlerde kendisine ait aşkın keşfedilmemesi için gizlice görüştüklerini açığa vurur:

57.7. Çifte beyler parıldıyor el yanağında

57.8. Öksüz gewlim parçalandı yandı dağında

57.9. Seher wahtı gizli gizli dost bağında

57.10. Topladuğum her güzel unutmam wallah

57.11. Unutmam wallah unutmam wallah

57.12. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

Şair, sevgilisinin gözlerini ve güzelliğini sıklıkla anlatarak acıyı, neşeyi ve aşkın yükselen duygularını tedavi etmektedir. Sonra aşkın panoramik manzarasını oluşturan ağaçlar, ormanlar, bülbüller ve ilkbaharın anılarını anımsar ve aşkın epik bir hikayesini hatırlatır. Şairin sevgilisinden uzak kaldığı süre boyunca zamanın hızlıca geçtiğine dair "Geçti aylar geçti yiller" ifadesi dikkat çekmektedir. Şair, sevgilisinin kendisine geri dönmediğini belirtirken sevgilisinin verdiği tatlı sözleri unutmadığını ve ona sadık kalmayı sürdüreceğini vurgulamaktadır:

57.13. Bir ağacın kölgesinde durduh barabar

57.14. Hanı o bıbılerin sesi hanı o bahar

57.15. Geçti aylar geçti yiller gelmez oldu yar

57.16. Werduğum tatlı sözleri unutmam wallah

57.17. Unutmam wallah unutmam wallah

57.18. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

Türk halk şiiri geleneği içerisinde yer alan "düğmeli" tekrarlı şiir de şarkı türünde yazılmıştır. Bu türdeki şarkıların özellikleri arasında tekrarlanan bir nakarat, basit bir dil kullanımı, kısa mısralar ve genellikle aşk teması bulunmaktadır. Bu şiirde âşık şair sevdiği kişiye duyduğu özlem ve hasreti anlatır. Bu şiir, Telafer ve bütün Türkmen bölgelerinde tanınan ve düğünlerde söylenen bir şarkıdır. Şarkının bütününde geçen "yar digmeli

digmeli" sözcükleri, sevgilisinin giysilerindeki düğmelerine atıfta bulunarak sevgilinin yanında olma arzusunu ve ona kavuşmak isteğini ifade etmektedir. Şarkının diğer mısralarında da sevgilinin uzakta olması, özlem çekilmesi gibi romantik temalar işlenmektedir. Ayrıca, şairin "pencerem boyağ ister / bilbil ağlar bağ ister" gibi dizelerde âşığın içinde bulunan üzüntüyü ve yalnızlığı ifade etmektedir. Ayrıca doğaya ve günlük hayata ait imgeler de kullanılmaktadır:

56.1. Pencerem boyağ ister yar digmeli digmeli

56.2. Bilbil ağlar bağ ister yar digmeli digmeli

56.3. Uzun uzun geceler yar digmeli digmeli

56.4. Aşıka uyağ ister yar digmeli digmeli

İlhanlı devam eden dizelerde özlem, ayrılık ve aşk duygusunu anlatmaktadır. "Her yilin bir kışı war" dizesinde sevgilinin ayrılığına karşı hissedilen özlemi, kederi ve yalnızlığı vurgulamaktadır. "Yarım getti gelmedi" dizesi, sevgilinin ayrılığından sonra geri dönmemesi nedeniyle yaşanan acıyı ve özlemi ifade etmektedir. "Bilmem harda işi war" dizesi ise sevgilinin neden geri dönmediği ve nerede olduğu hakkındaki belirsizlikten duyulan endişeyi yansıtmaktadır. Şiirin dil ve anlatımı halk diline yakın ve basit olduğu için anlaşılırlığı yüksektir. Şiirdeki tekrarlar ve nakarat, şiirin ezgiye kolayca adapte edilmesine ve hafızalarda kalıcılığının artmasına katkıda bulunmaktadır:

56.5. Penceremin şişi war yar digmeli digmeli

56.6. Her yilin bir kışı war yar digmeli digmeli

56.7. Yarım getti gelmedi yar digmelli digmelli

56.8. Bilmem harda işi war yar digmelli digmelli

Ayrılmak zorunda kalan insanların birbirlerine söylediği sözler genellikle üzüntülü, özlem dolu, kimi zaman da pişmanlık ifade eder şekildedir. Ayrılık vedaları, ayrılmaya hazırlanan kişilerin duygusal bir vedalaşma ve duygusal bir kapanış yapmalarına yardımcı olabilir. Bu vedalarda, kişilerin birbirlerine iyi dileklerde bulunmaları ve hayatlarındaki hatıraları anmaları gibi çeşitli konular ele alınabilmektedir. Ancak, ayrılık vedaları her zaman zor ve duygusal olup herkesin kendine özgü bir vedalaşma süreci vardır.

İlhanlı'nın "Elwede Elwede" başlıklı şiiri, iki kişi arasında yaşanan vedalaşma, buna bağlı olarak ortaya çıkan üzüntü ve özlem gibi unsurlar etrafında şekillenen bir hikâye kurgusuyla yazılmaktadır. İlhanlı aşağıdaki dizelerde genellikle sevgilisinden ayrılmış veya onu kaybetmiş birinin hüzünlü hâlini yansıtmaktadır. "Ağlamak" sözcüğü üzüntü ve kederi ifade etmenin bir yoludur, "sağ, solı" sözcükleri ise giden kişinin, etrafındaki herkesi üzüntülü bir hâlde bıraktığını ifade etmektedir. Burada şair "deli" sözcüğü ile kendini ifade ederek sevgilisinin gecikmesinde duyduğu hüzne ve ayrılık sonrası yaşanacak duygusal boşluğa işaret etmektedir:

58.5. Sağ elinde canta solda mendili

58.6. Ağlıya ağlıya koydı sağ solı

58.7. Ardınca baharam ben deli deli

58.8. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

Şiirin diğer dörtlüğündeki dizelerde ise ayrı düşmek duurmunda kalan iki sevgilinin yol ayrımında birbirleri için bulunduklaır iyi dileklere yer verilmiştir. "Deste deste çiçek serilsin yola" ifadesi, sevilen kişinin yolculuğunda her adımda güzelliklerle karşılaşması ve sevinç dolu bir yolculuk geçirmesi temennisini ifade etmektedir. Son dizelerde yolun sonuna gelinerek "Elwede Elwede" sözcüğü ile bu vedalaşmaya son verilmektedir:

58.13. Buyur get buyur get uğruy hir ola

58.14. Deste deste çiçek serilsin yola

58.15. Elwede elwede mene el eyle

58.16. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

Şarkı türündeki şiirleri bestelenerek Irak'ta geniş kitlelere ulaşan İlhanlı, aynı zamanda bir söz yazarı olarak da anılmaktadır. Burada şairin "Dertli Yurdum", "Unutmam Wallah", "Digmeli" ve "Elweda Elweda" olmak üzere dört şiiri incelenmiş ve bu şiirlerin bestelenerek şarkı hâlini almasıyla çeşitli çevrelere yayıldığı, millî göstergeleri barındırdığı tespit edilmiştir. Bu şiirlerde şairin giden kişilere üzüldüğü ve elvedayı sevmediği görülmektedir. Bu bakımdan söz konusu dizeler şarin içsel yolculuğunun bir yansıması olarka da görülebilir.

SONUÇ

Prof. Dr. Hüseyin İlhanlı; Irak'ta Telafer'in yetiştirdiği, halkın sorunlarının yanı sıra bireysel buhranları da şiirlerinde işleyen bir şairdir. Şiirleri analiz edildiğinde dikkati çeken, şairin toplumsal-bireysel çizgide ilerleyen şiirleriyle öne çıkması ve kullandığı imgeleme ile sözceleme yapısında başvurduğu metaforik yapıdır. Tematik inceleme safhasına geçmeden ele alınan Irak tarihi ve Türkmen edebiyatı hakkındaki araştırmalar, ülke hakkındaki bilgilerin ışığında yazılı edebiyatın önemine vurgu yapmaktadır. Ninava, Telafer, Selahattin, Erbil, Kerkük, Altunköprü, Bağdat ve Diyale gibi iller ve ilçelerin tanıtımı, halk edebiyatının sözlü kültürü ve yazılı edebiyat bağlamında Türkmen edebiyatını şiir türü üzerinden örneklemektedir.

Türkmen kültürü üzerinden Telafer ilçesinin yetiştirdiği şairlerden İlhanlı'nın şiirleri incelendiğinde işgaller, savaşlar, arkadaşlıklar ve kurulan dostluklarla toplumun içinde bulunduğu durumun tasvirlerle gözler önüne serildiği görülmektedir. Yaşadığı dönemin zihniyeti ve şairin sosyo-kültürel çevresinin edebî kişiliğini olumlu yönde etkilediği dikkati çeker. Telafer'in entelektüel çevresi içinde tanınan bir şair olarak aşkın beşerî ve ilahi biçimleri, Hz. Muhammed, vatan- millet- memleket sevgisi, işgal öncesi ve sonrasında Türkmeneli'nin durumu, Türklere ve Türkmenlere olan sevgi ile saygı, Türkçülük hareketleri, böylece oluşan zemindeki dil sevgisi, aile, edebî şahsiyetler, tabiat, dostluk, arkadaşlık, özlem, gurbet, gam, keder, sitem ve talih, ayrılık, öğüt, nasihat ve şarkılar olmak üzere çeşitli formlarda örnekler verdiği görülür. Dilin ideolojik işlevinden çok sanatsal işlevine yöneldiği şiirlerinde savaşın toplum üzerindeki etkisi, IŞİD işgalinin sonuçları gibi sosyolojik konulara da yer verilmektedir. Bunların yanı sıra şairin bireysel yaşamındaki olayların imgeleme yapısına yansıdığı dikkati çekmektedir.

Şairin yaşadığı coğrafya ve Telafer ilçesinin 21. yüzyıldaki durumu hakkındaki güncel bilgiler, şiirlere yansımıştır. Böylece okuyucular, şiirlerden hareketle öne çıkan Irak'ın şehirleri ve ilçeleri hakkında da bilgi edinmektedir. Savaş ile terörün halk üzerindeki yansımalarının yıkıcılığı, psikolojik boyutları ve ailelerin parçalanması gibi olguları şiirlerinde toplumsal mesele olarak işlemesi döneme tanıklık niteliği taşımaktadır. Şiirlerinde kaçış izleğinin somut yansımaları görülmektedir.

KAYNAKÇA

Abdulmaged DN. (2020). Kerküklü Abdüllatif Terzibaşı'nın Ser-Güzeşt- Saâdet'i, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi.

Akar M. (1993). Türk *Dünyası Çağdaş Edebiyatı*, 2. Baskı. İstanbul, Yesevi Yayıncılık.

Akkoyunlu Z, Saatçi S. (1991). *Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi*, 1. Baskı. Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Akkoyunlu Z. (1992). *Türk Dünyası El Kitabı*, 2. Baskı. Ankara. Türk Kültür Araştırmaları Enstitüsü.

Akün ÖF. (2013). *Divan Edebiyatı*, 1. Baskı. İstanbul, İsam Yayınları.

Al-Azzavi A. (1939). *Tarihü'l-Irak Beyne İhtilaleyn*. C. 3. Bağdat, Özel El-Tafayyus Yayınları.

Al-Hindawi AZ. Irak Planlama Bakanlığı. https://cutt.us/hDkRq. 12 Mayıs 2022.

Arabacı İ. (2009). *Türklerin ve Türkiye'nin Toplum Yapısı*, 1. Baskı. İstanbul, Toplumsal Çözüm Yayınevi.

Arneek M. (2023). Irak Türkmenlerinde Telafer'in Konumu ve Halkının Yerli Adetleri, *Karabük Türkoloji Dergisi,* 6: 90-108.

Bakır A, Pekin S. (2019). Anahtarlarıyla Türkmen Şehri Telafer'in Tarihsel Geçmişi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi,* 3: 10-51.

Bayati NİA. (2017). Telafer Türkmen Ağzı (inceleme-metin-sözlük), Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Türk Dili Bilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Bayatlı N. (1999). *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, 1. Baskı. Ankara, Türk Tarihi Kurumu Yayınları.

Bayatlı, NY. (2017). *Irak Türkmen Folklorunda geçiş dönemleri etrafında oluşan halk inançları*, 1. Baskı. Bağdat, Kültür Bakanlığı Yayınları.

Canatan Y. (2021). Irak'ta Türk varlığı, *Journal of Okufed*, 1: 22-31.

Canım R. (2016). *Divan Edebiyatında Türler*, 1. Baskı. Ankara, Grafiker Yayınları.

Cicero M. (1998). *Cato Maior de Senectute*. Çeviri: Sarıgöllü A, Tunga T. *Yaşlılık Dostluk*, 1. Baskı. İstanbul, Cumhuriyet yayınları.

Çetişli İ. (2006). *Metin Tahlillerine Giriş1- Şiir*, 1. Baskı. Ankara, Akçağ Yayın.

Çolakoğlu R. (2017). *Telafer Folkloru*, 1. Baskı. İstanbul, Kerkük Vakfı.

Dakuklu M. (1969). Telafer İlçesi, *Kardaşlık Dergisi,* 9: 26-27.

Devellioğlu F. (2001). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lugat*, 2. Baskı. Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.

Doğan S. (2018). İHH İnsani ve Sosyal Araştırmaları Merkezi, Irak Türkmenleri, 68:, https://www.insamer.com/tr/uploads/pdf/rapor-irak-turkmenleri.pdf. s.e.t. 22.02.2022.

Duman B. (2011). Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Irak'ta İhtilaflı Bölgelerin Durumu, ^92:, https://cutt.us/wWTSE. s.e.t. 22.04.2022.

El hamavî Y. (1977). *Muʿcem Buldan El-ʿRabiyye,* Beyrut, Dar Sadır.

Eren H. (1992). Türkçe sözlük A-J, 1. Baskı. İstanbul. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Erkmen S. (2009). Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi, Unutulmuş Türkmen Diyarı: Diyala,^2:, file:///C:/Users/muhammed%20ekrem/Downloads/ORSAM_Analiz_7_Serhat_Erkmen_Unutulmus_T.pdf. s.e.t. 01.05.2022.

Erkmen S. (2009). Unutulmuşluğun Karanlığından Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Kenti: Telafer, *Ortadoğu Analizi*, 5: 6-22.

Gökdağ BA. (2019). Telafer Ağzı, *Karadeniz Araştırmaları*, 61: 102-119.

Gündüz A. (2006). Salnâmelere göre Musul vilayeti (1890-1912), İkinci Ortadoğu Semineri Dünden Bugüne Irak Bildiriler, Elazığ, C. I: 317-339.

Hancı H. (2008). Şarkı Türünü Tanımlamadaki Sorunlar ve Bu Sorunların Çözülmesinde Nedîm'in Rolü, Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 4: Nazımdan Nesire Edebî Türler, İstanbul, Turkuaz, 126-164.

Hut D. (2006). Musul Vilayeti'nin İdarî, İktisadî ve Sosyal Yapısı (1864-1909), Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Hürmüzlü E. (2006). *Irak'ta Türkmen Gerçeği*, 1. Baskı. Kerkük Vakfı Yay, İstanbul.

Hürmüzlü H. (2002). Altunköprü, *Altunköprü Dergisi,* 3: 5-8.

Hürmüzlü H. (2010). Irak'ta Nüfus Sayımı ve Kerkük Şehrine Etkiler, *Ortadoğu Analizi,* 21: 46-53.

Hürmüzlü H. (2013). *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, 2. Baskı. Kerkük, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.

İbn Sina, (2000). رسالة في العشق. Çeviri: Birgül F. Aşk Hakkında Risale, İstanbul, Sır Yayıncılık.

İlhanlı H. (2022). Dertli Bülbül, *Türkmeneli Edebiyat ve Sanat Dergisi,* 177: 1-40.

Karakoyun İ. (2010). Karacadağ Kalkınma Ajansı, Irak ülke raporu, Diyarbakır Yatırım Destek Ofisi, https://cutt.us/Ntign. s.e.t. 15.06.2022.

Karakuş Y, Ünverdi Ş. (2022). Klasik Edebiyatımızda Münâcât ve Abdullah Bosnevî'nin Mensur Arapça Münâcâtı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 2: 191-205.

Kazan Ş. (2010). Şeyhülislam Yahyâ Divanında "Aşk'ın Anlam Çerçevesi, *Turkish Studies Dergisi*. 3: 336-367

Kerkük İ. (2004). *Haşim Nahit Erbil ve Irak Türkleri*, 1. Baskı. İstanbul, Kerkük Vakfı Yayınları.

Ketene, S. (2000). El-Turk Velarap-Türkler ve Araplar, 1. Baskı, Ankara.

Kevseroğlu N. (2012). Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu, 1. Baskı. Kerkük, Kerkük Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.

Koçin A. (2011), *Türk Edebiyatında Münâcât*,1. Baskı. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kola F. (2016). Aşka Dair Bazı Tasavvurlar, *Journal of Turkish Language and Literature,* 2: 67- 94.

Kolcu Aİ. (2004). *Çağdaş Türk Dünyası Edebiyatı*, Ankara, Salkımsögüt Yayınevi.

Kurtcephe İ. (2008). Irak Türkleri, *Türk Yurdu dergisi*, 245: 1.

Kuzubaş M (2010). Muhibbî Divanı'nda Aşk Üzerine Teşbihler, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10: 409-419.

Küçük MA. (2020). İşlevsellik Bağlamında Türk Mitlerinde Annelik Olgusu, *Millî Folklor* 126: 27-39.

Küzeci Ş. (2009). *IRAK BASINI TARİHİ (1869-2009)*, 1. Baskı. Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi.

Küzeci Ş. (2010). Telafer şairleri, 1. Baskı. Ankara, Türkmeneli Kültür Merkezi Yayınları.

Küzeci Ş. (2019). *Felekoğlu Açıl Dilim Açıl*, 1. Baskı. Ankara, Uluslararası Kültürü Teşkilatı.

Mahir N. (2003). Siyasi Yönüyle Irak Türklerinin Dil ve Edebiyatına Bakış, *Dil ve Edebiyat dergisi*, 615: 239-247.

Mevlana CR. (1965). Mecalis-i Sab'a, Çeviri: Gölpınarlı A. yedi meclis, 1. Baskı. Konya, Konya Turizm Derneği Yayınları.

Mısıroğlu K. (1985). *Musul Meselesi ve Irak Türkleri*, 4. Baskı. İstanbul, Sebil yayınevi.

Mutçalı S. (2013). *Arapça- Türkçe- Türkçe- Arapça Sözlük*, 1. Baskı. Ankara, Dağarcık yayınları.

Öner Ö. (2018). Şeyh Galip'in Hüsn-ü Aşkında Bilgi, Varlık ve İlahî Aşk, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, Mardin: Artuklu Üniversitesi.

Özdemir M. (2013). Irak raporu-Irak'ta mevcut siyasal durum ve anayasa, DİB Analiz, Ak Parti Genel Merkez Gençlik Kolları, Dış ilişkileri Başkanlığı, 27(1), 1-20.

Özey, R. (1977). *Dünya Denkleminde Ortadoğu.* 3. Baskı. İstanbul, Öz Eğitim Yayınları.

Özkan N. (2009). Irak Türk Edebî Dilinin Tarihî Gelişimi, *Turkish Studies*, 8: 89-107.

Özyürek R. (2003). Irak Türkmenleri kültürü, *Dil ve Edebiyat dergisi*, 615: 272-275.

Pala İ. (2022). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, 33. Baskı. İstanbul, Kapı Yayınları.

Saatçi Ö. (2020). Dilde Arkaiklik Olgusu ve Irak Türkmen Ağızlarındaki Dil Unsurlarının Arkaiklik Bağlamında İncelenmesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksel Lisans Tezi, Aydın: Aydın Adnan Menderes Üniversitesi.

Saatçi Ö. (2020). *Irak Türkmenleri için*, 1. Baskı. İstanbul, Kerkük vakfı.

Saatçi S. (1997). *Irak (Kerkük) Türk Edebiyatı, Başlangıçtan Günümüze Kadar Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Nesir-Nazım)*, 1. Baskı. Ankara, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Saatçi S. (2003). Irak Çağdaş Türkmen Edebiyatından Örnekler, *Dil ve Edebiyat dergisi*, 615: 249-263.

Saatçi S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri*, 2. Baskı. İstanbul, Ötüken Neşriyat.

Saatçi, S. (2009), *Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri*, 1. Baskı. İstanbul, Kerkük Vakfı.

Sami Ş. (2011). *Kâmûs-ı Türkî*, 5. Baskı. İstanbul, Kapı Yayınevi.

Sami Ş. (2020). *Kamus-i Türki*, 1. Baskı. İstanbul, Alfa basım yayım.

Sarıcaoğlu F. (2009). *Kitâb-ı Cihânnümâ li- Kâtib Çelebi,* 1. Baskı Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Sarıkaya MY. (2014). Peygamber Tasavvurundaki Değişimin Dile ve Edebiyata Yansıması: Na‘t-I Şerîf Örneği, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 1: 23-49.

Sarıkehye KM. (1978). *Irak Türkmen Edebiyatı Tarihî, (1968-1977 inceleme ve Metinler)*, Bağdat, Kültür Yayınevi.

Saygın S. (2010) Irak Türkmenleri (1918-1926), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.

Sulaıman HI. (2021). Irak Türkmen Şairi Felekoğlu ve Şiirleri Üzerine Bir İnceleme, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Anabilim Dal, İzmir: Ege Üniversitesi.

Suphi S. (1996). *Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı*, 1. Baskı. Tarihi Araştırmalar ve Dokümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı Yayınları.

Şahin KŞ. (2011). Sevgilinin Güzellik Unsurlarından Saç ve Saçın Âşık Üzerindeki Etkisi, *Turkish Studies,* 3:1851-1867.

T.C Economi Bakanlığı. Irak Pazar Araştırması Raporu. Serbest bölgeler yurtdışı yatırım ve hizmetler genel müdürlüğü, tür müşavir mühendisler ve mimarlar birliği, https://cutt.us/e37gG. 13 Eylül 2022.

Togan ZV. (1970). *Umumi Türk Tarihine Giriş*, 2. Baskı. İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi.

Tok E. (2010). Türkiye'de Iraklı Türkler ve faaliyetleri (1990-2005). Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Tonga N. (2012). Nihad Sami Banarlı'nın Edebiyat Tarihçiliği, *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum,* 2: 129-143.

Topçu H. (2021). Yaman Koray'ın "Mola"Sında Doğa Algısı, *Sefad*, 45:123-142.

Uludağ S. (1991). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* İstanbul, Marifet yayınları.

Uluhan Ç. (2021). Irak Türkmen Ağızları, 1. Baskı. Ankara, Türk Dili Kurumu yayını.

Yiğit A. (1996). Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası, 1. Baskı. Elazığ, TİSAV Elazığ Şubesi Yayınları.

Yolcu AFS. (2008). Irak Türkmen edebiyatı tarihi, VI. Uluslararası Türk dili kurultayı bildirileri, Ankara, *Türk Dili Kurumu*: 4807-4809.

EKLER

1. Telafer Destanı

1.1. Kurdular, kurdular duşmanlığı kurdular

1.2. Burdular, burdular kollarımı burdular

1.3. Yurdumın atrafına top tıfengi[7] kurdular

1.4. Yaralı Tılafar'ım terk etmem seni

1.5. Bir de sene dönerem wırsalar beni

1.6. Wırdılar, wırdılar yawrılarım wırdılar

1.7. Kırdılar, kırdılar kol kanadım kırdılar

1.8. Hür Türkmen olduğuna Tılafar'ı wırdılar

1.9. Yaralı Tılafar'ım terk etmem seni

1.10. Bir de sene dönerem, wırsalar beni

1.11. Yıhtılar, yıhtılar dam dıwarım yıhtılar

1.12. Sıhtılar, sıhtılar kullarımı sıhtılar

[7] Tüfek, tabanca

1.13. Gecenin sükününde şehitleri yıhtılar

1.14. Yaralı Tılafar'ım terk etmem seni

1.15. Bir de sene dönerem wırsalar beni

1.16. Sürdüler, sürdüler sıra, sıra sürdüler

1.17. Durdular, durdular yollarımda durdular

1.18. Ehli ayalımızı[8] aç suz çöle sürdüler

1.19. Yaralı Tılafar'ım terk etmem seni

1.20. Bir de sene dönerem, wırsalar beni

1.21. Dayahta, dayhta kardaşlarım dayahta

1.22. Ayahta, ayahta milletimiz ayahta

1.23. Tılafar destanına yalnız Türkmen ayahta

1.24. Yaralı Tılafar'ım, terk etmem seni

1.25. Bir de sene dönerem, wırsalar beni (17-9-2004)

[8] Aile

2. Dost İlinden

2.1. Bir kuş olıp hawalara uçaydım

2.2. Alçak, yüksek dost ilinden geçeydim

2.3. Yorğın yorğın temmuzda su ararken

2.4. Aşk badasın dost elinden içeydim

2.5. Güzel olır dost ilinin hawası

2.6. Miski enber[9] kohar açar nefesi

2.7. Barlı bahçasında öter bilbiller

2.8. Aşk derdine dewa olır meywası

2.9. Dost ilinden bana köçmeh[10] zor olır

2.10. Bilbil gülden ayrı boynı burulur

2.11. Aradan çekilip çıhsa engeller

2.12. Elbet birgün bılanuh[11] su durulur

2.13. Ayrı düştüm çocuhluh[12] diyarımdan

2.14. Mahrum oldım o renkli baharımdan

[9] Amber
[10] Göç etmek
[11] Bulanık
[12] Çocukluk

2.15. Bir yar kimin sewerdim ben yurdımı

2.16. Ne usandım ne de doydım yarımdan (17-10-2007)

3. Geçen Aşk

3.1. Kör olaydı gözlerim nice[13] seni görmedi

3.2. Sendeki güzelliği neden böyle bilmedi

3.3. Yatmış imiş bu gönlüm aşk sesine dilmedi

3.4. Gözümdeki bu perde eskiden bir kahaydı[14]

3.5. Gönül giden yerlere aşk gözinde bahsaydı[15]

3.6. Sendeki bu sıcah kan beni derdüst[16] etti

3.7. Beslediğüm[17] bu dilber elimden uçtu getti

3.8. Tuttuğum o umudlar esen rüzgarla geçti

3.9. Esmeseydi rüzgarlar yağmasaydı yağmurlar

3.10. Dost gelip gidende yol kesmeseydi çamurlar

3.11. Hayalların içinde yandım kawrıldım biştim

3.12. Yusuf şah war kimi derin çukura düştüm

[13] Nasıl
[14] Kalksaydı
[15] Baksaydı
[16] Dert üstüne dert
[17] Beslediğim

3.13. Ne elimden çektiler ne bir kuş olıp uçtum

3.14. Uçaydım hawalara konaydım dıwarına[18]

3.15. Awçı ohın wırmadan düşeydim ciwarına

3.16. Dön gel artık yanıma bı aşk beni bitirdi

3.17. İçimdeki darğunluh[19] ruh cesedim itirdi

3.18. Salmadı[20] aşkın beni mazarıma yetirdi

3.19. Mazarım cennet olır eger olsa yanında

3.20. Barabar[21] yaşam olır heyetın en şanında (17-7-2009)

4. Aşk Yarası

4.1. Gözlerinde bir awıç su eger daşsa[22] boğar beni

4.2. Sinemdeki aşk yarası ata ata yakar beni

4.3. Wer gönlünün içinde bir yer bana mesken edeyim

4.4. Yaşıyalım duyğusunda har[23] gözlerden kurar beni

[18] Duvar
[19] Dargınlık
[20] Bırakmadı
[21] Beraber
[22] Dolsa
[23] Yakıcı

4.5. Kurar beni, kurar beni har gözlerden kurar beni

4.6. Yanahların alma kimi[24] kızıl kızıl boyar beni

4.7. Awıçların ataş kimi elim tutsa yakar beni

4.8. İçinde yaşayan benim danma[25] aşkım il elemden[26]

4.9. Göz yaşların damla damla yağmur olsa yağar beni

4.10. Yağar beni, yağar beni yağmur olsa yağar beni

4.11. Ziliflerin[27] tel tel olmış kollarımdan bağlar beni

4.12. Kirpiklerin yay oh kimin yüzleşirken dağlar beni

4.13. Sensiz yaşam ölım bana koy yadlasın sağlar beni

4.14. Sağlar beni, sağlar beni koy yadlasın sağlar beni (21-10-2009)

[24] Gibi
[25] İnkâr etme
[26] İnsanlardan
[27] Zülüflerin

5. Yağmur

5.1. Yağmurlar tik tik eder

5.2. Ardından tozlar gider

5.3. Çoh gelip geçme burdan

5.4. Hüsnün yüregim dider[28]

5.5. Yağmur yağar sel olır

5.6. Sel dolanır göl olır

5.7. Ördek enme[29]bu göle

5.8. Dibinde ilan[30] dolır

5.9. Yağmur geldi kar geldi

5.10. Bostanlardan nar geldi

5.11. Hüsnün gören söz etti

5.12. Sözler bana ar[31] gelir (15-5-2002)

[28] Parçalar
[29] İnme
[30] Yılan
[31] Utanç

6. Etme Ne Olır

6.1. İtme[32] itme ne olır etme

6.2. Ğurbet ellerine getme

6.3. Büyük büyük bir delikan

6.4. Yel esmeden sürüp getme

6.5. Gül bahçamda gülü miydin?

6.6. Öten uzun dili miydin?

6.7. Her güce sen bili miydin?

6.8. Belim büküp ele getme

6.9. Gözlerimden ahar Fırat

6.10. Her Fıratı keser bir at

6.11. Hayalımda güzel surat

6.12. Suratını silip getme

6.13. Penceremin ol perdesi

6.14. Bu sewdanın kaldı nesi[33]

6.15. Yuwada bilbilin sesi

[32] Kaybolma, yitmek
[33] Neyi

6.16. Gel sesini kesip getme

6.17. Kırıh sazda tel kalmadı

6.18. Gönül neğmesin almadı

6.19. Dilim ismini salmadı

6.20. Tutma dilim yada getme (3-5-2012)

7. Analar

7.1. Bir gülmeden başlar büyük sewdalar

7.2. Kızın sırdarıdır ewde analar

7.3. Her geldi sır sahlanırsa[34] bir ewde

7.4. Bir gün gelir tora[35] düşer babalar

7.5. Asıl kızlar korhar[36] baba adına

7.6. Kendin kurar dikkat eder halına[37]

7.7. Başı hawalı[38] bir warar[39] bir ara

[34] Gizlenirse, saklanırsa
[35] Tuzağa
[36] Korkar
[37] Haline
[38] Yüksek
[39] Evlenir

7.8. Söz olmadan ağu[40] katmaz aşına

7.9. Düzgün ana sır sahlamaz erinden

7.10. Yanlış etmez erin kurar ardından

7.11. Düe[41] edip gülüm seler[42] her yerde

7.12. Kaçırtmaz ewledini[43] göz altından

7.13. Ewi kuran bir de yıhan anadı

7.14. Erin olır her zaman kol kanadı

7.15. Cennet ehli olır böyle analar

7.16. Böyle arwat[44] bulan sanki yaşadı (5-5-2013)

8. Mah Camlın

8.1. Güz ayında miz[45] nar çıkar

8.2. Bu ayrılık belim büker

8.3. Bütün ümrüm[46] bir yar sewdim

8.4. Eller buna gözün tiker[47]

[40] Zehir
[41] Dua
[42] Söyler
[43] Evladını
[44] Avrat
[45] Ekşi
[46] Ömrüm
[47] Diker

8.5. Gügerçinin[48] göğsü allı

8.6. Güzel yarın dili ballı

8.7. Çoh güwenme bu dünyeye

8.8. Kalmaz allı ne de şallı

8.9. Yügrük yügrük sular ahar

8.10. Elem durup suya bahar

8.11. Mah camalın gören anda

8.12. Gözlerimden tütün çıhar

8.13. Deniz gördım gözlerinde

8.14. Şeker şerbet sözlerinde

8.15. Uzat elin kurtar beni

8.16. Boğılmışam izlerinde

8.17. Dalğa aldı getti beni

8.18. Bütün ümrüm sewdim seni

8.19. Ne bir farah[49] ne gün gördım

[48] Güvercin
[49] Mutluluk

8.20. Beni derde salan hanı[50]

8.21. Gel ey beni derde salan

8.22. Aşkın beni benden alan

8.23. Bunca seni kimse sewmez

8.24. İşte benem sana dalan (8-4-2010)

9. Ağlama Dost

9.1. Ağlama dost kölen olım

9.2. Ğem[51] ardından gelir ölım

9.3. Öz kendine teselli wer

9.4. Ne sen ağla ne men solım

9.5. Ğemlenme ğem belin büker

9.6. Şehle gözler yaşın töker

9.7. Sakın bir illete warma

9.8. Bazı illet ciger söker

9.9. Gül yüzüne bir gülüm sel

[50] Nerde
[51] Gam

9.10. Yapan kıran bir parça dil

9.11. Her cafada kırma dostın

9.12. Her dem dostın kedrini bil

9.13. Ğemli yüzler neden gülmez

9.14. Gülerse de neşe bilmez

9.15. Kırılaydı o elleri

9.16. Öz gözünden yaşı silmez

9.17. Gül bahçanın gülün suwar

9.18. Çirkin olır kurur duwar

9.19. Kuru kuru geçme burdan

9.20. Bir salam wersen ne war

10. Ğezel

10.1. Yeter oldı gönlüm düşme bı sewdanın pişine

10.2. Lenet olsın böyle aşkın baharına kışına

10.3. Ne feyda war geçmişini inkâr eden insanda

10.4. Bırak onı koyma girsin hayalına dişine[52]

[52] Rüyana

10.5. Yeter seni terk edip gidenlere ağlama

10.6. Yeter oldı can cigerin aşk oduna dağlama

10.7. Gel unut geçen günlerin derd ü elemini

10.8. Bağla gönlün dostlarına wafasıza bağlama

11. Mewlam Seni

11.1. Gelir geçer ümür böyle

11.2. Buna nedir çara söyle

11.3. Uzun geceler böyle

11.4. Çağırırım mewlam seni

11.5. Gecelerin her anında

11.6. Fakir derwişler hanında

11.7. Dost ehbeblerin[53] yanında

11.8. Çağırırım mewlam seni

11.9. Senden yahun[54] yohtı[55] bana

11.10. Rehm eyle bu fakir cana

[53] Ahbaplar
[54] Yakın
[55] Yoktu

11.11. Bütün ümrüm kana kana

11.12. Çağırırım mewlam seni

11.13. Sen olmazsan ben ne çaram[56]

11.14. Densiz biçini biçerem

11.15. Yüzleşip hakka kaçaram

11.16. Çağırırım mewlam seni

12. Yaralı Bilbil

12.1. Yeter dertler yeter bala

12.2. Bilbil konmaz oldı dala

12.3. Yaralı Tılafar ağlar

12.4. Tezenin düştüğü hala

12.5. Ağlar anam ağlar babam

12.6. Dam altında kaldı balam

12.7. Elimde kurayım yurdum

12.8. Bundan başka yohtır çaram

[56] Çaresiz

12.9. Harda Türkmen orda kala

12.10. Kalanın ardında bala

12.11. Karanlıh günler ayrılsın

12.12. Işık gelsin barış sala

13. Hardasan

13.1. Aradım seni çöllerde

13.2. Durdum bekledim yollarda

13.3. Sunalar kimi göllerde

13.4. Hardasan[57] gülüm hardasan

13.5. Beniydim seni arıyan

13.6. İpek saçların darıyan[58]

13.7. Gel derdime eyle derman

13.8. Hardasan gülüm hardasan

13.9. Köz yarama koydın gettin

13.10. Başkasına uydın gettin

13.11. Hastalığım bildin gettin

[57] Nerdesin
[58] Tarayan

13.12. Hardasan gülüm hardasan

13.13. Gelmezsen bir name gönder

13.14. İçinde bir resmin dönder[59]

13.15. Sensiz günüm zorla geçer

13.16. Hardasan gülüm hardasan

13.17. Hüseyin der yalğuz[60] kaldım

13.18. Yalan sözlerine kandım

13.19. Hayallara böyle daldım

13.20. Hardasan gülüm hardasan (11-1-1995)

14. Yaralı Watan

14.1. Bir habar aldım dostımdan yaralı

14.2. Sordım dedim senin yaran haralı[61]

14.3. Dedi yaram bir maral boynızında

14.4. Şimdi dağda arıyorum maralı

14.5. kolay olır aşk yarası her zaman

[59] Gönder
[60] Yalnız
[61] Nereli

14.6. Kadır mewlam werir derdine derman

14.7. Dedi yaram ne rühte[62] ne cesette

14.8. Yaram odı[63] oldı watana farman

14.9. Maral sana bağlı oldı umudum

14.10. Gezme dağda incidirsen wücudum

14.11. Yüce mewlam kurusun her an seni

14.12. Gece gündüz budır benim sücudum

14.13. Sen olırsan ben yerimde biterem

14.14. İçerimde yüregimi diderem

14.15. Heyette her canlının yuwası war

14.16. Yuwasız ben ğurbet elde ne ederem

14.17. Bir gün gelir ben yaranı sararam

14.18. Ellerimle ipek saçın dararam[64]

14.19. Deme terk edildim ben bu ormanda

14.20. Umud kesme bölge bölge araram

[62] Ruh
[63] Odur
[64] Tararım

14.21. Gömlegimsin yüregimsin herşeyim

14.22. Ekmegimsin diregimsin ne diyim

14.23. İlhanoğlu'nın kullanduğu sözler

14.24. Sen anasın sen babasın sen begim (31-1-2016)

15. Yurdum

15.1. Bu ğurbet illerinde beni dalğalar aldı

15.2. Ewimin bıcağına

15.3. Kardaşlar kucağına

15.4. Ana baba ocağına

15.5. Yawrılar[65] hesretine içerim yandı kaldı

15.6. Ğurbet el cennet olsan yekin[66] kandırmaz beni

15.7. Her yanı bahça dolsa

15.8. Aşık maşukun bulsa

15.9. Karşımda sinem derya

15.10. Bu ilde kral olsa boyın egdirmez ben

15.11. Ne kalan war ne giden meger boştı diyarım

15.12. Hanı benim güllerim

[65] Yavrular
[66] Yakin

15.13. Bahçamda bilbilerim

15.14. Bayarda[67] sünbüllerim

15.15. Hanı sağ solumdakı o minik yawrılarım

15.16. Özledim ben musulun günlerini

15.17. Her ikindi oturuşu

15.18. Nargilenin koruşu

15.19. Dost ehbebın gölüşü

15.20. Hiçbir yanda hiçbir yerde görmedim Tılfar düğünlerin (25-7-2016 Erbil)

16. Kara Bahtım

16.1. Ala gözlüm gider oldım ğurbete

16.2. Bal deyilmez şirin şirin şerbete

16.3. Burda kalsam seni bana wermezler

16.4. Tehemülüm kalmadı hiç mihnete

16.5. Ğurbette kalıbam[68] fikrim bozutmam[69]

16.6. O gözleri gece gündüz unutmam

16.7. Mektup yazıp ahwalını[70] soraram

[67] Ekilmemiş yer
[68] Kalmışım
[69] Bozmam
[70] Ahvalini

16.8. Bilbili bağ bostanımı kurutmam

16.9. Gider isem oralarda kalmanam[71]

16.10. Başka sazda neğmelerim çalmanam[72]

16.11. Allah koysa bir gün sana dönerem

16.12. Korhma korhma başkasına dalmanam[73]

16.13. Eger ölsem şuwan[74] edıp deme ah

16.14. Karalar üstüne al yaşılı[75] tah

16.15. Hatırlarında beni ey sewgilim

16.16. Yanındaki o resimlerime bah

16.17. Kara bahtı hüseyin der nedeyim

16.18. Başım alıp nerelere gideyim

16.19. Deli diwana[76] kimi çoh konuştum

16.20. Aşk elinden ben bilbili şidayım[77] (31-12-1994)

[71] Kalmam
[72] Çalmam
[73] Dalmam
[74] Baş sallama, saç yolma
[75] Yeşili
[76] Divane
[77] Mutluluk, Sevinçli

17. Ceyran

17.1. Göz yaşların çıldır çıldır

17.2. Dünye budır endir mindir[78]

17.3. Yaralı kalma içerden

17.4. Dertlerini dosta bildir

17.5. kaşlar olmış hilel kimi

17.6. Göz yaşlarım şellel[79] kimi

17.7. Büyük bir illete düştüm

17.8. Ayağ oldı hılal[80] kimi

17.9. Dudahları mor kaytandı

17.10. Dünye büyük bir meydandı

17.11. O ay camalından almış

17.12. Yohsa cemalı aydandı

17.13. Gözleri kömürden kara

17.14. Açtı yüregimde yara

17.15. Kimsem yohtı bana bahsın

[78] Bindir
[79] Şelale
[80] Tığ

17.16. Yaraladı eyle çara

17.17. Uzun boy fidana benzer

17.18. Çöl sahrada geyik gezer

17.19. Eski günlere dönende

17.20. Hatıralar bağrım ezer (30-12-1994)

18. Ala Gözlüm

18.1. Ala gözlüm ne gezersen bu bağda

18.2. Alma kimi kırmızı gül yanahta

18.3. Ğafil olma getme tora ayağta

18.4. Awçılar[81] çoh seni burda awlallar [82]

18.5. Awçılar bilir oyın endirmeğın[83]

18.6. Biraz suya gül kimi kandırmağın[84]

18.7. Eger mum etsen de her on barmağın

18.8. Hiç inanma gene seni awlallar

[81] Avcılar
[82] Avlarlar
[83] İndirmesini
[84] Kandırmasını

18.9. Maral olıp bu dağları dolanma

18.10. Açık gizli sirlerine[85] bolanma

18.11. Seher waktı[86] sükününe güwenme

18.12. Dikket eyle seni burda awlallar

18.13. Yeriyende[87] atrafına[88] bah yeri

18.14. O tay[89] bu taya[90] gögli[91] çiçek bağ yeri

18.15. Gel terk eyle dağ başında seyri

18.16. Güwenme çoh seni burda awlallar

18.17. Ne dedim ben sende neler eyledin

18.18. Nasihatın tam eksini eyledin

18.19. Allah bilir seni candan sewerem

18.20. Sözım atıp başkasını diledin[92] (30-12-1994)

[85] Sırlarını
[86] Vakti
[87] Yürüyende
[88] Etrafına
[89] Taraf, yön
[90] Taraf, yön
[91] Yeşillik
[92] Dinledin

19. Yar Yarası

19.1. Sarı hebri[93] çoh yakışır o yara

19.2. Kaytan dudağ alma yanağ kaş kara

19.3. Yüregimde göz göz olmış yaralar

19.4. Çoh aradım bulamadım bir çara

19.5. Pölek[94] zubun[95] parıldıyor[96] güneşte

19.6. İlan kimi dalğa werir dönüşte

19.7. Uyma güzel her igidin[97] lafına

19.8. Gül bilbile söz wermez bir konuşta

19.9. Altun kemer kaplamış ince beli

19.10. Yaktı beni güler yüz tatlı dili

19.11. Umudlarım çöp kimi tepelendi

19.12. Göz açmadan apardı[98] bahar seli

19.13. Altun tana[99] kulağında sallanır

[93] Baş örtüsü
[94] Süslü kıyafet
[95] Kadın kıyafeti
[96] Parlıyor
[97] Yiğidin
[98] Götürdü
[99] Küpe

19.14. Kırmız yanağ alma kimi allanır[100]

19.15. Nece bir wergidi mewladan siye[101]

19.16. Güzelliğin büyüdükçe bellenir (26-01-1995)

20. Yadla Menı

20.1. Aladan giy aladan

20.2. O yar gelir kaladan[102]

20.3. Yan[103] al beni yan öldır

20.4. Kurtar beni baladan

20.5. Al giy kara üstüne

20.6. Bir az gül el kastına

20.7. Gelıp burdan geçende

20.8. Salam wersen dostına

20.9. El ettim yara gülmez

20.10. Derdim nedı[104] hiç bilmez

20.11. İçerden sewer meni[105]

[100] Çok süslü
[101] Sana
[102] Kaleden
[103] Ya, ya da
[104] Nedir
[105] Beni

20.12. Ama dahırda[106] demez

20.13. El ettim yara kaçtı

20.14. Yel geldi başın açtı

20.15. Yel kurbani[107] olım tut

20.16. Onsız heyetım hiçti (23-12-1994)

21. Bahar kuşu

21.1. Al darağ[108] dara beni

21.2. Mewlam sahlasın seni

21.3. Eger meni sewisey

21.4. Musul'da ara meni

21.5. Musul'da şellele war

21.6. Bağlar dolı şirin nar

21.7. O yardan uzağ düştüm

21.8. Gönlüm buzuğ hulhum[109] dar

[106] Açıkta
[107] Kurbanın
[108] Tarak
[109] Moralim

21.9. Musu'lda Kara saray

21.10. Gel kurağın[110] toy halay

21.11. Eskiden merd yuwası

21.12. Dey[111] hanı seniy[112] kalay

21.13. Musul'da Baştabıya

21.14. Mıhı[113] wırdım[114] kapıya

21.15. Bilmirem[115] nolıp[116] bize

21.16. Dağ diyaruh[117] tepeye (19-22-1994)

22. Yabani Gül

22.1. Bağa girdim bağ saydım

22.2. Tepe saydım dağ saydım

22.3. Ölmeden bir gün awal[118]

22.4. O yara bir bahsaydım

[110] Kuralım
[111] Söyle
[112] Senin
[113] Çiviyi
[114] Vurdum
[115] Bilmiyorum
[116] Ne olmuş
[117] Söyleriz
[118] Evvel

22.5. Bağa girdim gül derdim

22.6. Bilbil kimi gül derdim

22.7. Yaralıyam yarasız

22.8. Ğurbetesen bil derdim

22.9. Bağa girdim gezmeğe

22.10. Boylama[119] gül düzmeğe

22.11. Gelmeseydi karşıma

22.12. Geldi halım bozmağa

22.13. Bağa girdim bilbil war

22.14. Dağlar başı dolı kar

22.15. Bağwan[120] kurbani olım

22.16. O yar geldı gülü ser (19-22-1994)

23. İhsan Baba

23.1. Senin adın terihlere yazıldı

23.2. Resimlerin gönüllere basıldı

[119] Kolye
[120] Bahçıvan

23.3. Türkmenelin her darlığında warsan[121]

23.4. Yardımların boyınlara asıldı

23.5. Fakirlerin dalın tutup yaşarsan

23.6. Kalpten kalbe gizli gizli aşarsan

23.7. İnsanlığa çoh düşünen başar[122] yoh

23.8. Melek dünyesinde nice başarsan

23.9. Ankara'nın diyarında kalasan[123]

23.10. Yükseklerde parlıyan bir lalasan[124]

23.11. Ümründe hep Türkmeni sen düşündün

23.12. Umaram ki ümür boyı kalasan

23.13. Türkmenelin her yerinde izin war

23.14. Birliğimize derin derin sözın war

23.15. İhsan baba söyle millete sözın

23.16. Bizim elde sewgi dolu yerin war

[121] Varsın
[122] Beşer
[123] Kalesin
[124] Lalesin

23.17. Her Türkmene dışarda watansan[125]

23.18. Acımıza dağ balını katansan

23.19. Sanma ki bizden irağ olduğun

23.20. Acımızdan nabza nabza atansan

23.21. İhsan baba birligimin inwanı

23.22. Bayaz mawı[126] bayrağımın elwanı

23.23. Her milletin bir Osman'ı warmış

23.24. İşte sen ol Türkmenlerin Osman'ı

23.25. Bu millete yüregin her an atar

23.26. Mebruk[127] elin öksüzler dalın tutar

23.27. Bu güzel efellerin[128] insanlığa

23.28. Ahireti dünyeden awel utar[129]

23.29. Ilhan oğlu söyler yolım itirdim[130]

23.30. Sewgi salam sana candan getirdim

[125] Vatansın
[126] Mavi
[127] Mübarek
[128] Eylemlerin
[129] Kazanır
[130] Kaybettim

23.31. Hakkında kitaplar yazılır az olır

23.32. Kısa sözlerimi böyle bitirdim

24. Sonğun Gewlim

24.1. Kalbin ardından yeriyen yorılır[131]

24.2. Ona tehemülın warsa[132] yer[133] gewlim[134]

24.3. Zamanında sert olmıyan yorılır

24.4. Kuwatlı[135] kolun yohıysa[136] dur gewlim

24.5. Sabır eyub olmıyan her yarı bulmaz

24.6. Bas kalbine sabır daşını gewlim

24.7. Güzelliğ olmıyan yarda naz olmaz

24.8. Tehemül eyle kaldır nazını gewlim

24.9. Hilel kaşlar şehle göze itilir

24.10. O gözlerde gel kendini tab[137] gewlim

24.11. Bal dudağlar inci dişe katılır

[131] Yorulur
[132] Var ise
[133] Yürü
[134] Gönlüm
[135] Kuvvetli
[136] Yok ise
[137] Bul

24.12. Bal dadını almağ esen dad gewlim

24.13. Yarımyidi güzellerin güzeli

24.14. Koy kalbine bir de çıhmasın gewlim

24.15. Hüseyin lazım degi[138] dünye malı

24.16. Yalnız o yar elde kalsın gewlim (31-7-1999)

25. Sendeki O Bahış

25.1. Sen almanın alası

25.2. Sen ceyranın balası

25.3. Hem şekersin hem şerbet

25.4. Hem de başım balası

25.5. Toyda[139] gördım men seni

25.6. Deli ettin sen beni

25.7. Göz göze bahışanda

25.8. Unudurdum ben beni

[138] Değil
[139] Düğünde

25.9. Gözden göze konuştuh

25.10. Gizli gizli suruştuh[140]

25.11. Sanki bir rüya kimin

25.12. Bilmem nice görüştüh

25.13. Sarı saç kesme kesme

25.14. Başkaya[141] gönül asma

25.15. Kolun kölen olayım

25.16. Kalbime sertle basma

25.17. İtkün[142] itkün bağdaydın

25.18. Yohsa maral dağdaydın

25.19. Geçti ümür kerwanı

25.20. Bunca yiller hardaydın[143] (10-10-1999)

[140] Selamlaştık
[141] Başkasına
[142] Kayıp
[143] Neredeydin

26. Derd-ü Elem

26.1. He[144] indi[145] he bir az gelir güzelim

26.2. Gece gündüz yollarını gözlerim

26.3. Sabr eyle gel deli gönlüm sabr eyle

26.4. Her ne olsa nazlarına düzerem[146]

26.5. kaç yil oldı gönlüm bağladım sana

26.6. Damarlara girdin ulaştın kana

26.7. Gel söyle ne gördım ben bı sewdadan

26.8. Derd wa[147] elem ayrılık werdin[148] bana

26.9. Başım alıp ğurbet ele gidersem

26.10. Zukak[149] zukak kapı kapı dolansam

26.11. Atmam seni kalbimde ey şirin can

26.12. Bu sewdadan el kanıma boyansam

26.13. İçimdeki dertlerimi bilseydin

[144] Ha, ses ritmi
[145] Şimdi
[146] Dizerim
[147] Ve
[148] Verdin
[149] Sokak

26.14. Kebap olan bağrımı bir görseydin

26.15. Geçe gündüz hayalımda yaşarsan

26.16. Keşke bu duyğılarımı duysaydın

26.17. Nesine[150] gönül werdin nesine

26.18. Bilmem neden düştün yar ensesine

26.19. Derin derin uyhularda[151] yatarken

26.20. Deli kimi kahtın[152] gewil[153] sesine

27. Senden Sonra

27.1. Mekânımdı dağlar üstü

27.2. Gewlim bu dünyeden küstü

27.3. Aldılar gül üzlü[154] dostı

27.4. Dostta nidim[155] senden sonra

27.5. Bağlardı güzeller meni

27.6. Hanı sadık dostın hanı

[150] Neyine
[151] Uykularda
[152] Uyandın
[153] Gönül
[154] Yüzlü
[155] Ne eyleyim

27.7. Sana werrem[156] şirin canı

27.8. Canda nidim senden sonra

27.9. Beni tutan şirin sözdi

27.10. Hilel kaşlar bedir yüzdü

27.11. Bağlanduğum kara gözdi

27.12. Bağı nidim senden sonra

27.13. Bilbil saylar[157] gülü için

27.14. Gönlüm sızlar bilmem niçin[158]

27.15. Gözım görsin göziyin için

27.16. Gözde nidim senden sonra

28. Sesinde Bir Neğme War

28.1. Kesme saç kaş üstüne

28.2. Otırma taş üstüne

28.3. Gözde kaşta salam wer

28.4. Salamın baş üstüne

[156] Veririm
[157] Öter
[158] Ne için

28.5. Üzü ay kimin yarım

28.6. Kaşlar yay kimin yarım

28.7. Sesinde bir neğme war

28.8. Sanki nay[159] kimin yarım

28.9. Kirpikleri oh ohtı

28.10. Bastı ewimi yıhtı

28.11. Bu kadar çoh nazlanma

28.12. Dünyede güzel çohtı

28.13. Dili şirin baldandı

28.14. Dudahları kaytandı

28.15. Söyle ne pilan etti

28.16. Gewlim siye aldandı

28.17. Kulağında tek tana

28.18. Çağırır ana ana

28.19. Kul olırdım anana

[159] Ney

28.20. Seni werseydi bana

29. Eziz Dostım

29.1. Ne gezersen bu ellerde

29.2. Deli deli bu çöllerde

29.3. Öyle kal kil[160] zamanında

29.4. Kendini koyma dillerde

29.5. O yar senden uçtu getti

29.6. El sözıne uydu getti

29.7. Öldırmedi seni amma

29.8. Yaraladı koydı getti

29.9. Gözden göze sular taşar

29.10. Dağdan dağa gewlim aşar

29.11. Nefsim eziz o yar eziz

29.12. Bir karara aklım çaşar[161]

[160] Dedikodu
[161] Şaşar

29.13. Günü günlere eklerem

29.14. Yollarını çiçeklerem

29.15. Kesem[162] olsın nazlı yarı

29.16. Heyet boyınca beklerem

29.17. Hüseyin der degme gewlim

29.18. Her kehri[163] çekme gewlim

29.19. Allah'tan başkasına

29.20. Hiç boynını egme[164] gewlim

30. Nedemet

30.1. Seni sewdim görüp sorandan sonra

30.2. Damarlara seni attım sen kanandan sonra

30.3. Girdin wücuduma oldın her yerin bir binası

30.4. Çıhardamam[165] seni fikirden yalnız olandan sonra

30.5. Çoh kadınlar geldi geçti karşımdan

30.6. Yalnız sensin aklım alan başımnan

[162] Ant
[163] Kahrı
[164] Eğme
[165] Çıkartamam

30.7. Yıhılıbam[166] düştüm bir çukura ben

30.8. Kurtar beni gel tut bir de elimden

30.9. Senden başka yar olmaz bana

30.10. Aklım wücudumda sensen bir dene[167]

30.11. Zan eyleme seni böyle terk ederem

30.12. Gel gör nice karışıpsan[168] bu kana

30.13. Kesem olsın sene şekkim[169] yohydı

30.14. Aşıklara zulum edenler çohıydı

30.15. Adın güzel kendin güzel kadınsan

30.16. Bundan başka aklımda bir şey yohıydı[170]

30.17. Dellesen[171] sanki, zemzem suwarırsan[172]

30.18. Gözde duran sulardan da durusan

30.19. Aşkımızı yıhma gel fırsatı wer

30.20. Nice sadık olduğumu bilirsen

[166] Yıkılmışım
[167] Tane
[168] Karışmışsın
[169] Kuşkum
[170] Yoktu
[171] Cezve
[172] Sulama, su vermek

31. Anlamadım Güzel Seni

31.1. Bir zaman gewilden sewdin

31.2. Sewdiğine umud werdin

31.3. Bir zamanda koydın gettin

31.4. Anlamadım güzel seni

31.5. Gah gülerdin hep gewilden

31.6. Ballar ahardı dilinden

31.7. Gah da kaçardım ögünden[173]

31.8. Anlamadım güzel seni

31.9. Senden başka sewmem dedin

31.10. Beklemeğe ehid[174] werdin

31.11. O ehidten neden döndın

31.12. Anlamadım güzel seni

31.13. Gah dedin terk eyle beni

31.14. Bir de sewmenem hiç seni

[173] Önünden
[174] Ahit

31.15. Hanı sırt söziyin[175] hanı

31.16. Anlamadım güzel seni

31.17. Hüseyin der çaştım kaldım

31.18. Bu sewgiye nice daldım

31.19. Emrimi Allaha saldım

31.20. Anlamadım güzel seni

32. Dostlara Sözüm

32.1. El ele werip umranı[176] yaparsah

32.2. Bir gönülde bir fikirde yaşarsah

32.3. Kin ğiretini[177] kalplerden atarsah

32.4. Çoh hoş olır bize dünye ey dostım

32.5. Kol kola bağlanırsa hiç burulmaz

32.6. Güclerin karşında zaif durulmaz

32.7. Gece Karanlığı dawamlı[178] olmaz

[175] Sözünün
[176] Ümran, gelişim, bayındırlık
[177] Hasetlik, kıskançlık
[178] Devamlı

32.8. He ardından aydınlıh olır dostım

32.9. Tut arhamı[179] ben de arhan tutayım

32.10. Belimize sert bir kurşağ[180] buralım

32.11. Birbirimize hep dayak olalım

32.12. Sıkı tut elimi hiç salma dostım

33. Kardaşlığ

33.1. Ne der şie[181] ne der sünet[182]

33.2. Milletine etmez minnet

33.3. Gel barabar yaşıyağın[183]

33.4. İrak[184] olsın bize cennet

33.5. Millet için çalış durma

33.6. Kendini düşmana sürme

33.7. Mehebbetin[185] sar her yere

33.8. Dostlarına yüzün burma

[179] Sırtımı, destek, dayanak
[180] Kemer, belbağı
[181] Şii
[182] Sünni
[183] Yaşayalım
[184] Irak
[185] Mehabetin

33.9. Tılafar'dan yüzleş Tuza[186]

33.10. Sürme çekme kara göze

33.11. Hekiketi[187] her dem ara

33.12. Uyma kitab yalan söze

33.13. Tılafar'dan teziy'e[188] bah

33.14. Ay yıldızı başına tah

33.15. Köprı olsın merd yuwası

33.16. Leylan olsın bize çırah

34. Dertler

34.1. İnciklerin içinden sewdim ey güzel ben seni

34.2. Ne ğafıl gönlüm warıymış unutmışam[189] ben beni

34.3. Darlığlarda sewgi olır meyüs olma heyette

34.4. Her yanımda derd we elem gözlerem güzel anı

34.5. Gel aydınlat ey güzelim karanlıh gündüzlerim

[186] Tuzhurmatu
[187] Hakikati
[188] Tazehurmatu
[189] Unutmuşum

34.6. Sen olmasan heyetımde hiç yer tutmaz düzlerim[190]

34.7. Ümrümün son günlerini paylaşırsan benimle

34.8. Yollarımı görmediysem sen olırsan gözlerim

34.9. Kalbimi açaram sana yaşa dört gözında

34.10. Eger yerin dar olırsa yaşa ciger içinde

34.11. Kan kimi dolan damarda bağla her wücudumı

34.12. Olmada irağ yahun kal gözlerimin ögünde

34.13. Seni benden ayıranı dünye de hir[191] görmesin

34.14. Kör olsın iki gözi ayağı hiç yer tutmasın

34.15. Olmasın heyette dolansın her dem başı

34.16. Ulaşmasın ekmegıne kapı kapı dilensin

35. Az Kaldı Canım Çıhsın

35.1. Dola kolların boynıma wücuduma his edim

35.2. Unuttuğum bu insanı bir de yanımda görım

35.3. Ğem dalğasında boğıllam[192] az kaldı canım çıhsın

35.4. Wer nefesin nefesime nesiminden heyet bulım

[190] Dizlerim
[191] Hayır
[192] Boğulurum

35.5. İlhanoğlu bir derdin war söylemeğe utanma

35.6. Yıhar için elem werir sırlarına güwenme

35.7. Söyle dostına derdini belki bir çara bulır

35.8. Yardım ara dostlarından öz kendine bılanma[193]

36. Felekoğlı

36.1. Tılafar'ın kalasında kalaydın

36.2. Şairlere parlıyan bir lalaydın

36.3. Erken erken göç edip neden gettin

36.4. Keşke sende bu zamana kalaydın

36.5. Felekoğlı

36.6. Kalanın her bıcağında izin war

36.7. Kardaşılığa derin derin sözün war

36.8. Söyle durma nasihetin millete

36.9. Tılafar'ın içinde çoh yerin war

36.10. Felekoğlı

[193] Bulanma

36.11. Senden aldım birligimin inwanın[194]

36.12. Çohtan seçtim girdiğimin elwanın[195]

36.13. O kurduğun bağa girdim sıt[196] oldım

36.14. Ne yar gördım ne de bağın bağwanın

36.15. Felekoğlı

36.16. Kurudu bağların gülleri suldı

36.17. Lal oldı bilbiler sewilmez oldı

36.18. Sewgiye şan weren o eziz yurdun

36.19. Elem furak[197] her yeri kehir doldı

36.20. Felekoğlı

36.21. Felekoğlı şairlerin şairi

36.22. Tılafar'dı hep azaldan şehri

36.23. Parçalandı sebebsız[198] öz milletin

36.24. Köç iledin[199] görmeden bu kehri

[194] Unvanın
[195] Elvanın
[196] Üzgün, sıkıntılı
[197] Firak, ayrılık
[198] Sebepsiz
[199] Eyledin

37. Dertli Bilbil

37.1. Gül dalında kunan bilbil

37.2. Hawalardan inen bilbil

37.3. Yaşaduğun almalarda

37.4. Kaldın kuru beden bilbil

37.5. Bilbil hanı o güllerin

37.6. Bahça boyı dügünlerin

37.7. Ümrün geçti toy dügünle

37.8. Di[200] gel yadla o günlerin

37.9. Bilbil neden saylamazsın

37.10. Gülün rengin alamazsın

37.11. Atrafında[201] dolı güller

37.12. Neden burda kalamazsın

37.13. Bilbil neden daldan uçtun

[200] Hadi
[201] Etrafında

37.14. Şanlı diyarından göçtin

37.15. Terk iledin ehbebini

37.16. Kuruttuğun gülden geçtin

37.17. Bilbil nedir huyun senin

37.18. Asaalattır[202] soyın senin

37.19. Rehim[203] eyle bu gül halına

37.20. Söyle nedir derdin senin

37.21. Bilbil bana bir rehm eyle

37.22. Dertlerimi güle söyle

37.23. Yaralandım çölde kaldım

37.24. Salma beni burda böyle

37.25. Bilbil neden yaralandın

37.26. Heyete girdin karalandın

37.27. Bir oyıncah[204] bazarında

37.28. Parça parça yaralandın

[202] Asalettir
[203] Rahîm, merhamet et
[204] Oyuncak

37.29. Bilbil deme haralıyam[205]

37.30. El elwanlı karalıyam

37.31. Ben de burda senin kimin

37.32. Can cigerden yaralıyam

37.33. Bilbil konma el dalında

37.34. Bilbil dön gel öz dalına

37.35. Kimse yohtır camalında

37.36. Giden talanan malına

37.37. Bilbil sen de benim kimi

37.38. Kur yuwan bir de dostın

37.39. Ğerib oldın diyarında

37.40. Herkes dönsın diyarına (12-4-2015 Ankara)

38. Musul Hawası

38.1. Balalı[206] başımı dertlere saldım

[205] Nereliyim
[206] Belalı

38.2. Dört duwarlarda ben kurudum kaldım

38.3. Geçen günlerime her zaman daldım

38.4. Hiç fikrimden çıhmaz[207] Musul hawası

38.5. Ankara içinde wakıt geçmiyor

38.6. Yaşıl ekinlerin awrak[208] biçmiyor

38.7. Güzel hawasını gönlüm seçmiyor

38.8. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

38.9. Musul bölgesinden habar gelmiyor

38.10. Gönlüm bu ellerin dadın[209] almıyor

38.11. Güzel dalarına birden dalmıyor

38.12. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

38.13. İki yahadandı Musulun ili

38.14. Yügrük bügrük gelir baharın seli

38.15. Dicle'de bağlanır incecik beli

38.16. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

[207] Çıkmaz
[208] Bitki yaprağı
[209] Tadını

38.17. Musul kucağında orman yatıyor

38.18. Datlı hawasına bir dad katıyor

38.19. Ğurbet tikenleri kalbe batıyor

38.20. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

38.21. Bir gidip göreydim Kara sarayın

38.22. O ipek saçların elde tarayın

38.23. Dostlarım nerdedi[210] gelin arayın

38.24. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

38.25. Hedbe[211] didüğün egri minara[212]

38.26. Musul'dan çıhsan gidersen hara[213]

38.27. Susma söyle nedir derdime çara

38.28. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

38.29. İlhanoğlı göçtin nice Musul'dan

38.30. Sanki çıhartın bir balığı sudan

[210] Nerededir
[211] Musul şehrinin diğer ismi, şehrin sembolüdür
[212] Minare
[213] Nereye

38.31. Bah anlamaz oldın sen de usuldan

38.32. Hiç fikrimden çıhmaz Musul hawası

39. Bı Ayrılıh

39.1. İçim yanar dumansız

39.2. Bir yar sewdim imansız

39.3. Gece gündüz ağlaram

39.4. Yaşıyorum kemansız

39.5. Yağmur yağdı sulandım

39.6. Çamır oldı bulandım

39.7. Kaybettim güzel yarım

39.8. Deli deli dolandım

39.9. Yel eserken toz oldı

39.10. Gözlerime çöp doldı

39.11. Ne etmiştim dünyemde

39.12. Ğem keder beni buldı

39.13. Yücelik sende yurdum

39.14. Sana dayandım durdum

39.15. Umudım burda kurdum

39.16. Şanlı ol yüce yurdum

39.17. Zer[214] toprağına kulum

39.18. Senin kim harda bulum

39.19. Sana bağlı sağ solum

39.20. Güclüdür benim kolum

40. Bu Eller

40.1. Ewimde idim kral kimi bir adam

40.2. Kullanırdım kara yüksek arabam

40.3. Deli oldım düştüm ğurbet ellere

40.4. Şimdi beş karıştı en büyük odam

40.5. Atrafımı ara sıra sorardım

40.6. Dost ehbebim dar günüde korardım

40.7. Kolı kırık gezerem zokaklarda

40.8. Şimdi beni bir kurıyan araram

[214] Altın

40.9. Fırat kimi sular ahardı ewde

40.10. Yahanırdı[215] olırdı bayaz cewde[216]

40.11. Damla damla su kullanılır bu elde

40.12. Hanı o mehebetler hanı o sewda

40.13. Gece olmadan her yer ışıklanır

40.14. Adam adamı göz göze tanışır

40.15. Dikkat ile[217] bu kurallar yoh burda

40.16. Yandır söndür seni harami[218] sanır

40.17. Her ay başı tırp[219] yağar faturalar

40.18. Cöp[220] boşalır çoh buzulur aralar

40.19. Baş sallana gideriz peteteye

40.20. Cöpten çıkar yerde yanar paralar (Ankara)

[215] Yıkanırdı, tertemiz
[216] Su torbası, hokka
[217] Eyle
[218] Hırsız
[219] Birden
[220] Cep

41. Bedir Yüz

41.1. Rastlandım bir bedir yüze

41.2. Hilel kaşlı kara göze

41.3. Marhaba dedim ey güzel

41.4. Sanki elim degdi göze

41.5. Göz degildi kalbe wıran

41.6. Damarlarda kandı duran

41.7. Arada bir dostlığ olsa

41.8. Gözdi ahwalını suran

41.9. Bedir yüzün ayım olsa

41.10. Hilel kaşın yayım olsın

41.11. Bereketli sıfranızda

41.12. Doya doya payım olsın

41.13. Damarlarda kan dolanır

41.14. Enme göle göl bılanır

41.15. Bahmıydım sana güzel

41.16. Bahışında göz sulanır

41.17. Bir karıştı senin boynın

41.18. Yuwam olsın sıcah koynın

41.19. Yüce Allah'tan dilerem

41.20. Kollarımda olsın sonın

42. Nem Kaldı

42.1. Deli gönül bu dünyede nem kaldı

42.2. Dost ehbebim beni ğurbete saldı

42.3. Geçti ümrüm ezildi bu şirin can

42.4. Güçsiz kolda titreyen bir el kaldı

42.5. Elim titrer kelem tutmaz neyliyim

42.6. Dilim tutmaz ki besteni söyliyim

42.7. Kulah yohtı ki sözlerin dinliyim

42.8. Benzim soldı kuru bir beden kaldı

42.9. El kulahta beklerem ecelimi

42.10. Yohtı dostım ki sorsın ahwalımı

42.11. Hanı yawrım gelsin tutsın dalımı

42.12. Ayah tutmaz takatsız bir düz kaldı

42.13. Çoh bekledim o umudsuz yolların

42.14. Hayal ettim bana açuh kolların

42.15. Göremedim rengli rengli donların

42.16. Bulamadım hayalsız bir huy[221] kaldı

42.17. İlhanoğlı yar yolını gözleme

42.18. Hayal oldı geçen günü özleme

42.19. Tanımadan her gördüğün sözleme

42.20. Görünmiyen kafada bir iz kaldı (2-11-2015)

43. Ğerip

43.1. Yawrım seni terk iledim watanda

43.2. Minik bebe bişiginde[222] yatanda

43.3. Yadla beni yadla yawrım her ahşam

43.4. Afaklarda kırmızı gün batanda

43.5. Mecbur oldım terk etmeye ilimi

43.6. Görmez oldım bahçamdaki gülümü

[221] Mizaç
[222] Beşiğinde

43.7. Başka derdim yohıydı bı dünyede

43.8. Sensizlikti kıran benim belimi

43.9. Ben olmasam sen yerimi tutarsan

43.10. Acı güne şeker şerbet katarsan

43.11. Elim yetmez derdinize katılım

43.12. Sen yerime derde derman edersen

43.13. Aramızda kesildi yahun yollar

43.14. Yük ağırdı kaldırmaz oldı kollar

43.15. Ara sıra miye[223] bir habar gönder

43.16. Gözler görmediyse konuşsun diller

43.17. İlhanoğlı tehemmülün kalmadı

43.18. Ğurbet zokakları yaham salmadı

43.19. Nesine güwenim bu ğurbet ilin

43.20. Bayram günü kimse kapım çalmadı (7-8-2016)

[223] Bana

44. İhsan Doğramaçı

44.1. Sensen bugün yetimlerin babası

44.2. Seni gören şifa olır yarası

44.3. Dua eder şehitlerin nenesi

44.4. Sewgi dolı bizim İhsan hocamız

44.5. Sensen bugün bu milletin çırağı

44.6. Kalalarda dalğalanan bayrağı

44.7. Salam eder Türkmenelin toprağı

44.8. Bayrağ oldı yükseklerde hocamız

44.9. Sensen bugün bu milletin ekmegi

44.10. Çardağının orta üskek[224] diregi

44.11. Ne eder bize yadın sultanı begi

44.12. Sensen bizim sultanımız begimiz

44.13. Sensen bugün İrakın anahtarı

44.14. Hak yolında alan weren kararı

44.15. İpek yolı Mendili Tılafara

[224] Yüksek

44.16. Herkes bilsin sensen bizim gücümüz

44.17. Sen yükseltin Türkmenelin başını

44.18. Altun ettin toprağını daşını

44.19. Yemem içmem namertlerin aşını

44.20. Yeter bize hiyrimiz[225] heyretimiz

44.21. İlim dünyesinde yüksek yerin war

44.22. Hem de yardımlarında çoh karın war

44.23. Ahiretin bostanında barın war

44.24. Sensen bizim bostanımız barımız

45. Yorğun Sefer

45.1. Bom boş ellerimle düştüm yollara

45.2. Bilmeden demeden düştüm dillere

45.3. Karşımda topraklar döndi sellere

45.4. Bilmedim karşımda tobrah dağ olır

[225] Nimetlerimiz

45.5. Mechule yüzümü sördüm yeridim[226]

45.6. Gece uzununca her yere wırdım

45.7. Tülkü[227] dawşanlardan[228] yolımı sordım

45.8. Bilmedim yıldızlar bana yol olır

45.9. Gecenin sonında geldik bir ewe

45.10. Karşılıyan bizi benziyor deve

45.11. Alınduh[229] satılduh[230] bilmedim nece

45.12. Bilmedim yastuğum[231] kuru taş olır

45.13. İkinci gün durduh başka bir yerde

45.14. Bilmeden yaşaruh[232] meşaka[233] serde

45.15. Gözümüze çektiler siyah perde

45.16. Bilmedim yolımız uzun yol olır

45.17. Getirdiler bizi sınır dibine

45.18. Bağladılar bizi yalan ipine

[226] Yürüdüm
[227] Tilki
[228] Tavşan
[229] Alındık
[230] Satıldık
[231] Yastığım
[232] Yaşarız
[233] Meşakkat

45.19. Birer birer attılar ğedir[234] küpüne

45.20. Bilmedim bu küpler[235] zındanım olır

45.21. Bir gece uzunu yerüdüğ[236] dağda

45.22. Düzlerim titredi umud yoh canda

45.23. Bütün insanlar perişan bir halda[237]

45.24. Bilmedim bu çıkış bana zor olır

45.25. Bu çıhışlar kesti bütün nefesim

45.26. Çıhışlarda yohtı benim esesim[238]

45.27. Öldım bittim kalmadı hiç ihsesim[239]

45.28. Bilmedim göçün sonı burda olır

45.29. Dağ çıkışı zor olır altımış yaşta

45.30. Titrer yüreg tanısyon[240] artar başta

45.31. Terli yaşlı gözlerim niler[241] kaşta

45.32. 45.32Bilmedim saf gözlerim kan yaş dolır

[234] İhanet
[235] Çamurdan küçük oda
[236] Yürüdük
[237] Halde
[238] Esas, sağlam temel
[239] Hissim
[240] Tansiyon
[241] Ne yapar

45.33. Kaça kaça kestuh[242] sınırı birden

45.34. Çantalar ağırdı düşüyor elden

45.35. Di lillo[243] yawrım gelmiyor dilimden

45.36. Bilmedim ki dilim bağlı dil olır

45.37. Egri bügrü yollar dağdan eniyor

45.38. Çocuklar kucahta her dem ağlıyor

45.39. Karşımızda esker[244] bizi bekliyor

45.40. Bilmedim ki sonım eskere olır

45.41. Araduh[245] daraduh[246] gözcıler nerde

45.42. Terk ettiler bizi saldılar derde

45.43. Bağlandı yollar esiruh[247] burada

45.44. Bilmedim bu yollar burda son olır

45.45. Sordılar kimligim dedim ben hoca

45.46. Dediler hoca gelir bu hala nece

[242] Kestik
[243] Ninni
[244] Asker
[245] Aradık
[246] Bölge tarama
[247] Esiriz

45.47. Dedim mecbur yürüdüm bu yolda gece

45.48. Hoca Türkmen oldığım bilsen nolır[248]

45.49. Dinlerken zabıta gözden yaş ahtı

45.50. Dedi bu insanın en kötı wahtı

45.51. Utandı karşımda bir bana bahtı

45.52. Dedi sakin ol hocam bah ne olır

45.53. Dikkat ile karşı köye hiç warma

45.54. Ehil ğedir olanlara inanma

45.55. Su içirmez ekmek wermeze dalma

45.56. Bilmedim böyle köy son daldam olır

45.57. Serbet[249] olıp yalnız kalduh çöllerde

45.58. Şaşkın şaşkın ittik[250] uzun yollarda

45.59. Aç suz kalduh takat yohtı kollarda

45.60. Bilmedim yolım köti köyden olır

[248] Ne olur
[249] Serbest
[250] Kaybolduk

45.61. Ne dalda gördım bu köyde ne iman

45.62. Ne yardım buldum bu yerde ne insan

45.63. Daldalanmış çukura yusufi kenan

45.64. Bilmedim yusufi alan yusuf olır

45.65. İlhanlı der budır benim seferim

45.66. Yaz kelemim boş kalmasın defterim

45.67. Her zamanda hakka boyın egerem

45.68. Hak buyurmuş darlığa farac[251] olır (3-10-2015 Ankara)

46. Sal Meni

46.1. Şarıp şurup[252] wırdılar[253]

46.2. Yollarımda durdular

46.3. Seni candan sewduğum

46.4. Din imanla sürdüler

46.5. Seni ey gidi seni

46.6. Birgün sewmedin beni

[251] Kurtuluş, üzüntüden kurtulmak
[252] Herkesi, tarafsız vurma ifadesi
[253] Vurdular

46.7. Allaha kesem olsın

46.8. Yolında werem canı

46.9. Benden başka yar buldun

46.10. Toyın karşımda kurdun

46.11. Sewmedin terk edeydin

46.12. Neden katilim oldın

46.13. Tilde saçlar buruldı

46.14. Elde darah kırıldı

46.15. Saçını tarar iken

46.16. Kalbim böyle wırıldı

46.17. Çek elimden ellerin

46.18. Çoh şirindi gözlerin

46.19. Yahtı öldırdı beni

46.20. Burnın kaşın gözlerin

46.21. Gözler üstünde kaştı

46.22. Elim üstünde daştı

46.23. Gördım nazlı gölüşün

46.24. Aklım başımdan çaştı

47. İhsan Doğramaçı

47.1. Sewgi bir wergidir[254] bize

47.2. Kollanırız birbirmize

47.3. Fanıdır bu dünye fanı

47.4. Kalmaz bize ne de size

47.5. Sewgi werilmez herkese

47.6. Ne de gelir her bir sese

47.7. Hak olana rüzgar kimi

47.8. Gelir durmaz ese ese

47.9. Sewgi werir[255] baba ana

47.10. O da uymaz her insana

47.11. Senin kimin bir babaya

47.12. Sewgi werrem kana kana

[254] Vergidir
[255] Verir

47.13. Herkes böyle seni bilsin

47.14. Sen Türkmen’in ruh canısan

47.15. Her insandan insan olmaz

47.16. Sen insanın insanısan

47.17. Seni sewer Türk milleti

47.18. Kabul etmez hiç zilleti

47.19. Türkmeneli Türk bölgesi

47.20. Yaşar görır her şiddeti

47.21. Sen Türkmenin diregisen

47.22. Her an atan yüregisen

47.23. Mewlam seni pek kurusun

47.24. Burulmıyan bilegisen

47.25. Sen Türkmen’in çırağısan

47.26. Yüksek ilim bayrağısan

47.27. Bu dünyede adın bir tek

47.28. İhsan babamız çoh yüksek

48. Mehebet Harmanı

48.1. El atıp derme gülü ilin bağından

48.2. Almalar alır elin yar yanağından

48.3. Arılar wermez[256] oldı dağın balını

48.4. Gel gönlüm ara balı yar dudağından

48.5. Sahralar görünür mü yerin yüzünden

48.6. Derin bah gör sahra mı yarın gözünden

48.7. Tac edib taharidim başıma seni

48.8. Nedeyim çoh korhım war elin sözünden

48.9. Heyet arıyan aklın başına koyar

48.10. Dowanayam[257] aklımı alıptır o yar

48.11. Mehebet harmanıdır bütün wücudun

48.12. Ne irağ düşen senden ne alan doyar

49. Usandı

49.1. Kurduğum hayallar bulandı kaldı

[256] Vermez
[257] Divaneyim

49.2. Sewdüğüm güzel yar sewgimi dandı

49.3. Umduğum aşkın ardından kalan iz

49.4. Dilimde sözlerim elde saz yandı

49.5. Bilmem neden o yar benden usandı

49.6. Herkes beni aşkın yaşında sandı

49.7. Ayrılırken gönül werdüğüm yardan

49.8. Wücudumda kalbim elde saz yandı

49.9. Seni görmek bana en güzel andı

49.10. Gözlerim kaplıyan yaş ele kandı

49.11. Geçen anlar arasından parlıyan yıldız

49.12. Gözlerimde yaşlar elde saz yandı

50. Türk Tılafar

50.1. Türk Tılafar illerinden size salam getirdim

50.2. Uzun zaman şaşkın şaşkın kendi yolım itirdim

50.3. Herkes donın[258] toyda tanır koy donımı girelim

50.4. Tut elimi ey kardaşım öz kendimi bitirdim

[258] Düğünlerde arkadaşlık, eşlik edilen kişi

50.5. Dilim söyler öz soyımı başka söze bahmayın

50.6. Sancağını tah başına başka sancağ tahmayın

50.7. Gelir gecer bu darğunluh meyüs olma heyetten

50.8. Hawalı tut yüksek başın kesewlere[259] çahmayın

51. Türkmen Kızı

51.1. Yalın ayah düştük çetin yollara

51.2. Kuşlar gibi dağılduh[260] bı çöllere

51.3. Küçük yaşta neler gördüh ilahi

51.4. Hamd olsın bize açılan kollara

51.5. Dayağımız her zaman Türk milleti

51.6. Mewlam size hiç wermesin illeti

51.7. Alnımızda yazılmıştır Osmanlı

51.8. Osmanlı hiç kabul etmez zilleti

51.9. Meni sorsan ben İlhan beg kızıyam

51.10. Baş hawalı anamın tek kızıyam

51.11. Sayayızda yorulmadım bugünde

51.12. Bu darlıhta sanki bir beg kızıyam

[259] Tandır ağacı
[260] Dağıldık

52. Münecet

52.1. İtlendi başımızda bütün milletler

52.2. Çobansız sürü gibi atrafta kurtlar

52.3. Neden gündelik artar içimde dertler

52.4. Ey ilahi sen güç wer islama bir de

52.5. Bozıldı[261] düzenimiz her yere aştık

52.6. Çöllerde kuşlar gibi yuwasız kaldık

52.7. Yingiden[262] toplanmaya bir daha şaştık

52.8. Ey ilahi sen topla islamı bir de

52.9. Her bir yıldız altında bir insan öldı

52.10. Gözlerimiz daima yaş ile dolı

52.11. Çocukların benzleri saraldı soldu

52.12. Dönder ey ilahi sen benzimiz bir de

52.13. Aramızda oynadı yabanlar eli

52.14. Ne bir ağa kaldı nede bir welı[263]

[261] Bozuldu
[262] Yeniden
[263] Veli

52.15. Yıhıldı hep binalar kalmadı dalı

52.16. Ey ilahi sen koru dalımız bir de

52.17. Hak Muhammed'in yolu aşk ile nurdı

52.18. Rehmetin olmadı ise yaşamak zordı

52.19. Bu dünyede şanlılık her zaman dordı

52.20. İlahi şanlı eyle islamı bir de

52.21. ağlama ğurbet ilinde dikkat eyle

52.22. İlhanoğlu boğılma yalan selinde

52.23. Bir tek Allaha çağır ipek dilinde

52.24. Ey ilahi sen gücle belimiz bir de

53. Saraydan Endi

53.1. Saraydan endi yeridi

53.2. Şefki[264] elemi bürüdü[265]

53.3. İki güzelin biriydi

53.4. Oyan awçım awın[266] geldi

[264] Parlaklık, parıltı, ışığın yansıması, neşe
[265] Etkiledi
[266] Avın

53.5. Awçı olan böyle yatmaz

53.6. Awını yuhuya[267] satmaz

53.7. Atlaslara igne batmaz

53.8. Oyan awçım awın geldi

53.9. Awçı olan torın atar

53.10. Den[268] werirken awın tutar

53.11. Acını şirine katar

53.12. Oyan awçım awın geldi

53.13. Awların serbest dolanır

53.14. Deyez[269] sular hep bulanır

53.15. Yel wırar gözler sulanır

53.16. Oyan awçım awın geldi

54. Dewat

54.1. Bir dewadayız[270] kimi dost kimi düşman bilinmez

[267] Uykuya
[268] Yem
[269] Sığ, sathi
[270] Devadayız

54.2. Neden eski dewatçılar[271] serbestlihte dilmez

54.3. Para pula düşünmeyin milletçilih ederken

54.4. Millet kutsal bir şeydir bazarlarda hiç satılmaz

54.5. Kimseler dolar arar kimselerse talatiller

54.6. Kimi de kürsü ister yaz gününde giyer[272] katlar[273]

54.7. Herkes yükünü tutmuş bizim ise tam bulaşuh[274]

54.8. Eşekler yola wardı nahurda[275] bağlanmış atlar (20-7-2003)

55. Mehebbet Meclisi

55.1. Al sazı ele dostım

55.2. Wır mızrap tile dostım

55.3. Gel barabar diyelim

55.4. Derdimiz ile dostım

55.5. Alt tilden sada gelir

55.6. Üst tiller dada gelir

55.7. Mehebbet meclisinde

[271] Davetçiler
[272] Giyinir
[273] Takım elbise
[274] Bulaşık
[275] Ahır, atların nalhane veya nal çakılan bir yerde bağlı olduğunu ifade eder

55.8. Eski dost yada gelir

55.9. Sazdı meni yandıran

55.10. Kuşu daldan endiren

55.11. Çal dostım sazını çal

55.12. Budı[276] beni kandıran

56. Digmelli

56.1. Pencerem boyağ ister yar digmelli[277] digmelli

56.2. Bilbil ağlar bağ ister yar digmelli digmelli

56.3. Uzun uzun geceler yar digmelli digmelli

56.4. Aşıka uyağ ister yar digmelli digmelli

56.5. Penceremin şişi[278] war yar digmelli digmelli

56.6. Her yilin bir kışı war yar digmelli digmelli

56.7. Yarım getti gelmedi yar digmelli digmelli

56.8. Bilmem harda işi war yar digmelli digmelli

[276] Budur
[277] Düğmeli
[278] Metal, demir

57. Unutmam Wallah

57.1. Pembe yanağın çilesi bendedi bende

57.2. Alma dudağın balası candadı canda

57.3. O sarı kızın sewdası kandadı kanda

57.4. Werdüğüm[279] datlı sözleri unutmam wallah

57.5. Unutmam wallah unutmam wallah

57.6. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

57.7. Çifte beyler[280] parıldıyor el yanağında

57.8. Öksüz gewlim parçalandı yandı dağında

57.9. Seher wahtı gizli gizli dost bağında

57.10. Topladuğum her güzel unutmam wallah

57.11. Unutmam wallah unutmam wallah

57.12. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

57.13. Bir ağacın kölgesinde durduh barabar

57.14. Hanı o bıbılerin sesi hanı o bahar

[279] Verdiğin
[280] Benler

57.15. Geçti aylar geçti yiller gelmez oldu yar

57.16. Werduğum tatlı sözleri unutmam wallah

57.17. Unutmam wallah unutmam wallah

57.18. O sözleri o gözleri unutmam wallah unutmam wallah

58. Elwede Elwede

58.1. Sen gidib gelince nolacak halım

58.2. Gidisen eglenme[281] tez gel sewgilim

58.3. Kölge kimi senden ayrılmaz gewlim

58.4. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

58.5. Sağ elinde canta solda mendili

58.6. Ağlıya ağlıya koydı sağ solı

58.7. Ardınca baharam ben deli deli

58.8. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

58.9. Gözüm baha baha yeridi kitar[282]

[281] Geç kalma
[282] Tren

58.10. Fergunları[283] bir bir bağrıma basar

58.11. Sen gidib gelince bu ümür biter

58.12. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

58.13. Buyur get buyur get uğruy hir ola

58.14. Deste deste çiçek serilsin yola

58.15. Elwede elwede mene el eyle

58.16. Gidisen eglenme tez gel sewgilim

59. Dertli Yurdum

59.1. Dön ey dertli yurdum eski zamanına

59.2. Pahrlı[284] tel bağlama nazlı kemanına

59.3. Bağın harap oldı ağyar sana doldı

59.4. Neden talan girdi sewgi harmanına

59.5. Hanı o sohbetler geçen mesüd günler

59.6. Neden yasa döndü o toylar dügünler

59.7. Bağlandı yoların karaldı donların[285]

[283] Vagon
[284] Paslanmış
[285] Renklerin

59.8. Bulandı suların açmıyor sürgünler

59.9. Kalanın yoları bağlandı her yandan

59.10. Dört etrafı oldı bu millete zindan

59.11. Güller afğan[286] eyler saylamaz bilbiller

59.12. Sadı söyler diller bazar olduğ candan

60. Altı yıldız

60.1. Altı yıldız bir hilel gelin olağın bir el

60.2. Her dala daldalanma İTC'e büyük bir dal

60.3. Güneş çıhtı Erbil'den neğme alma her telden

60.4. Baş kaldır Türkçe konış dilin şirin her dilden

60.5. Kerkügüm ağa Kerkük baş egmez şaha Kerkük

60.6. Bah nice yücelendi kalasız dağa kerkük

60.7. Mendeli, Kızlarbata minmişem[287] ereb[288] ata

[286] Figan
[287] Binmişim
[288] Arap

60.8. Çalışan hakın alır, alınmaz yata yata

60.9. Salam werdim döndermez kara hiç bayaz olmaz

60.10. Tılafar ğeryet[289] yurdı namertleri kondırmaz

61. Mehzün Mehzün

61.1. Mehzün[290] mehzün durma Kırawlı dağı

61.2. Nar incir wermez oldı Tılafar bağı

61.3. Geçer bu kış gelir baharın çağı

61.4. Baharda bahçalarda gül eyle beni

61.5. Damlamaca[291] sende bir yanda durma

61.6. Ne haldayım sakın hiç beni sorma

61.7. Bu nazik çağımda yüzümü burma

61.8. Al kapında bari kul eyle beni

61.9. Kalasında öter renkli bilbiller

61.10. Deresinde ahar baharda seller

[289] Yiğitler, mertler
[290] Mahzun
[291] Dağ ismi

61.11. Bağlar eteginde göllenir göller

61.12. O göllerde ördek sen eyle beni

61.13. Ewlerinden gelir Türküler sesi

61.14. İçerinden kokar Türkmen nefesi

61.15. Hanı leylam leylam toyın esesi

61.16. Gireyim toyına Türk eyle beni

62. Ser Kanadın Gügercinim Türkmeneline

62.1. Tılafar'ın yarasına Kerkük kan ağlar

62.2. Kerkügümün dertlerine Erbil baş bağlar

62.3. Barış arayan millet nenden can dağlar

62.4. Gügercinim tüm Irak'a ser kanadın ser

62.5. Ser kanadın gügercinim Türkmeneli'ne

62.6. Hayran olım kurban olım şirin diline

62.7. Diyele ilerinde hür yaşıyan kardaş

62.8. Duz, Mendili muhubettin daşıyan kardaş

62.9. Barış için diyar diyar aşıyan kardaş

62.10. Milletine gügercinim ser kanadın ser

62.11. Ser kanadın gügerçinim Türkmeneli'ne

62.12. Hayran olım kurban olım şirin diline

62.13. Teze, Köprı bağlarında ötsün bilbiller

62.14. Musul, beyat bahçasında açılsın güller

62.15. Şad olsun Türkmeneli birleşsin eller

62.16. Tılafardan, Mendili'ye ser kanadın ser

62.17. Ser kanadın gügerçinim Türkmeneli'ne

62.18. Hayran olım kurban olım şirin diline

62.19. Muhubettin dalğaları başlasın birden

62.20. Dalğalansın artı wersin koy ahsın gülden

62.21. Türkmen elin sıhıntısın bir sorun neden

62.22. Yüce yüce kalalara ser kanadın ser

62.23. Ser kanadın gügerçinim Türkmeneli'ne

62.24. Hayran olım kurban olım şirin diline

63. Muhammed Sahibi Miraç

63.1. Muhammed sahibi miraç

63.2. İrağtan geldi bir siraç[292]

63.3. Karanlıhta yaşar iken

63.4. Muhammed her derde ilaç

63.5. Aç kalbini göz yummadan

63.6. Wer muhammede salawat

63.7. Ey peyğemberler ümmeti

63.8. İsmin tutar bu cıhanı

63.9. Sende olan bütün ahlak

63.10. Hiyrat[293] eder her insanı

63.11. Aç kalbini göz yummadan

63.12. Wer muhammede salawat

63.13. Cansız canlanır zikrinde

63.14. Yaşarsın mümin kalbinde

63.15. Sen çarasızlar çarası

[292] Işık
[293] Hayret

63.16. Şifa bulunur isminde

63.17. Aç kalbini göz yummadan

63.18. Wer muhammede salawat

64. Ğemli Tepe

64.1. Geldi ğem kerwanı yükledi beni

64.2. Bilirem felegin yohtı imanı

64.3. Bu çağı görmüş ğemler bostanı

64.4. Deri sömük kaldım gel mırwat eyle

64.5. Sazı aldım ğemli wırdım tellime

64.6. Döktüm içimdeki ğemi dilime

64.7. Yanaş bahma, aç kulağın sözüme

64.8. Yol yakınken dostum gel mırwat eyle

64.9. Neden beni böyle görmezden geçtin

64.10. Gidip te bu canı kimlere saldın

64.11. Sensiz bırkma beni karatma bahtın

64.12. Yol yakınken dostum gel mırwat eyle

65. Felek Oyunı

65.1. Dilme gülüm seni güldürsün keder

65.2. Ağlatırsa beni ağlatsın yeter

65.3. Bin bir derdin içine batmış olsam

65.4. Gülüşünle içimdeki ğem gider

65.5. Darğın darğın yollarda ümrüm biter

65.6. Onsuz yaşamah beni benden söker

65.7. Wırma meni felek bükme belimi

65.8. Yarsız heyet olmaz bitsin bu keder

65.9. Dilim tuthun[294] boğazımdadır hençer[295]

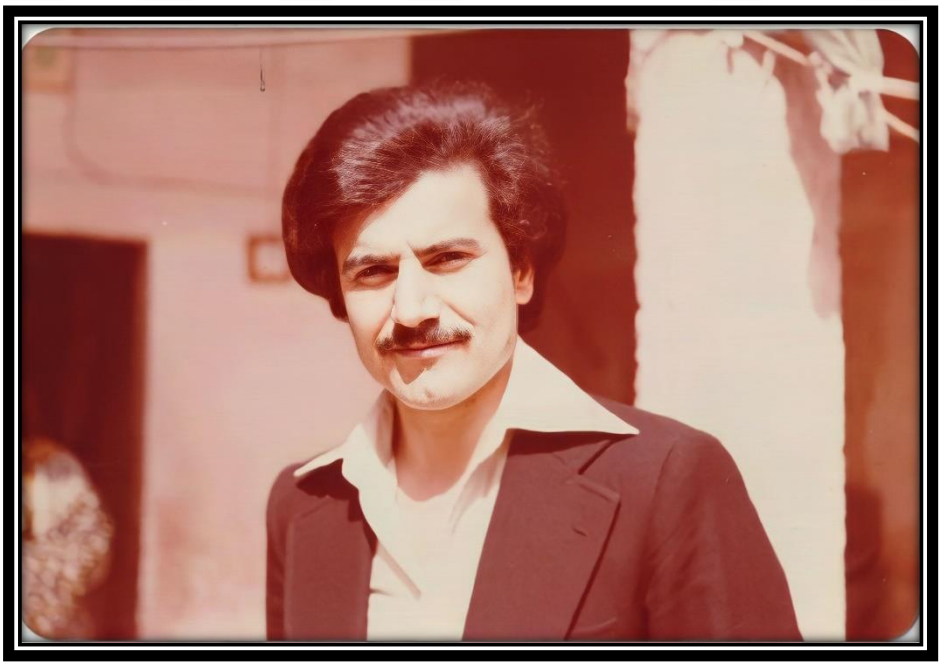
65.10. Sanki dünyenın sırrı ondan geçer

65.11. Elbet devram dönıp bahar yüzüme

65.12. Bugün fidan diken yarın gül biçer

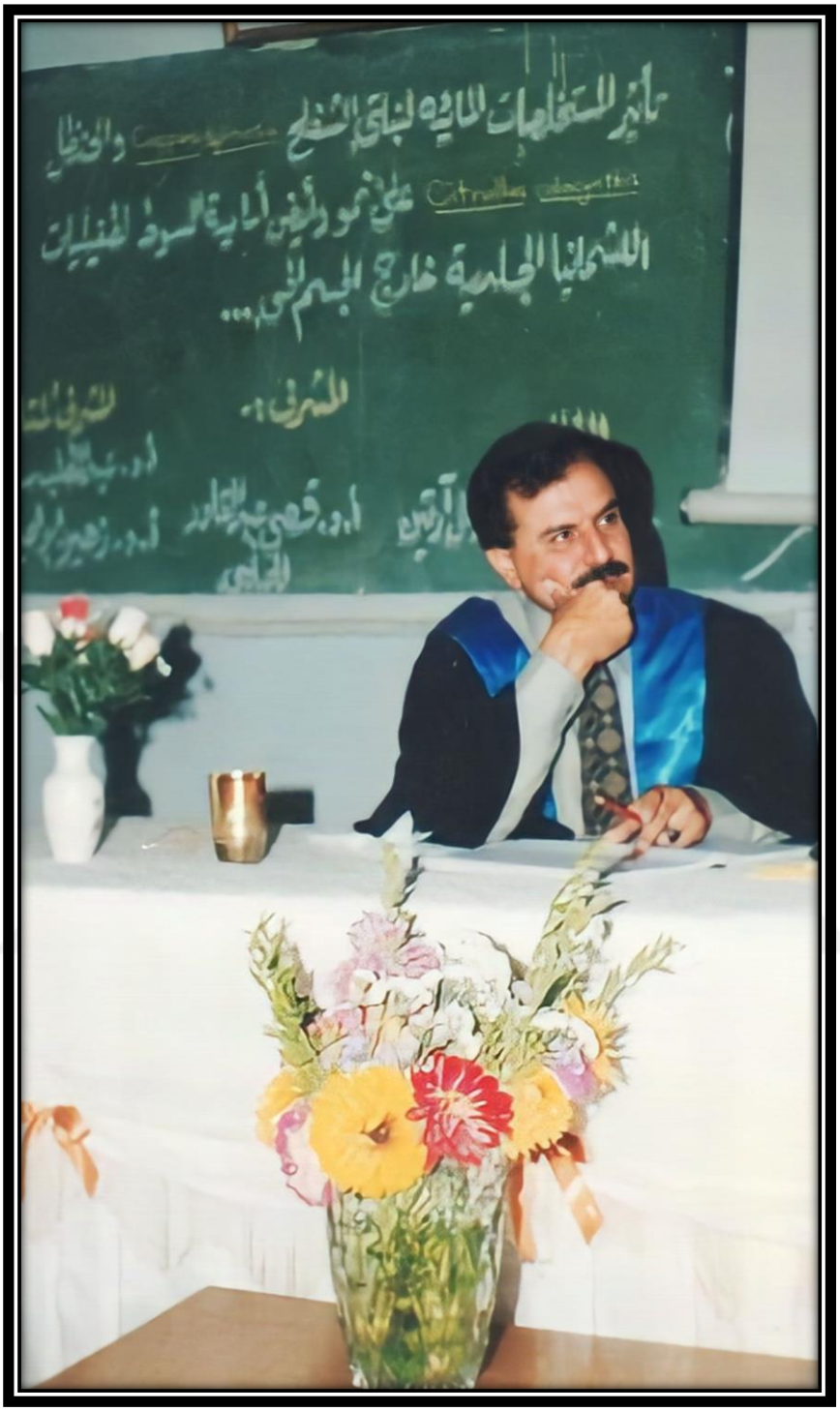
[294] Tutkun
[295] Hançer

تأثير المستخلصات المائية لنباتي الشيح
والحنظل
Citrullus colocynthis
على نمو ويض أمانية السود الفيليات
اللشمانيا الجلدية خارج الجسم الحي...
المشرف:

